

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUR'ÂN-I KERÎM'İN İSİM VE SIFATLARININ DİL AÇISINDAN TAHLİLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan MEŞE

HAZIRLAYAN
Sıddıka TÜRKMEN

MALATYA-2022

ÖNSÖZ

Kur'ân, bir hayat nizamı, insanın yaratıcısıyla buluşma noktası ve anlaşılması elzem bir hükümler manzumesidir. İnsanlığa gönderildiği tarihi süreçte Kur'ân'ı tanımak ve onun maksatlarına vâkıf olmak amacıyla, bugüne kadar birçok ilim aracılığıyla sayısız eserler kaleme alınmıştır. Kur'ân'ı tanımada ve ona ulaşmada kolaylık sağlayan unsurlardan biri de onun isimlerini bilmektir. Bu sebeple çalışmada Kur'ân'ın isimleri konu edilmiş ve dil açısından incelemeye tabi tutulmuştur.

Kur'ân'ın isimleri incelendiği takdirde, Allah Teâlâ'nın isim ve sıfatlarıyla büyük bir kısmının örtüştüğü görülmektedir. İlahî yola irşat etmek gayesiyle gereken hikmetleri kulları için lütfuyla seçen Yüce Allah, bu isimleri hem insanın yüce yaratıcıyı tanınması hem de ilahi mesajı daha iyi kavramasını murâd ederek Kur'ân'da zikretmiştir. İnsanın Kur'ân ile alakası gözlemlendiğinde, onunla kurulan bağın keyfiyeti; öncelikle, Kur'ân'ı tanımlamak için kullanılan isimlere vâkıf olmakla ve bu anahtar niteliğindeki kelimelerin rehberliğinde onu değerlendirmekle tezahür edecektir. Bu girişim, Şâri'in mesajındaki maksadın anlaşılıp, gönderdiği *Kitâb*ın muhtevasındaki direktiflerin olabildiğince doğru algılanmasına sebep olacak ve onunla murâd edilenin öğrenilip amel edilmesine yönelik önemli ölçüde katkı sağlayacaktır.

Kur'ân'ın isimleri çerçevesinde hazırlanan bu çalışma; giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amaç ve yöntemine yer verilmiştir. Birinci bölümde Kur'ân'a ait özel bir isim olan Kur'ân ve tüm semavî kitaplar için kullanılan genel bir isim olması bakımından *Kitâb* ismi ele alınmış, ikinci bölümde ise alimlerin çoğunun zikrettiği diğer isimler incelenmiştir. Sonuç kısmında, Kur'ân'ın mâna alemine girmeye kapı aralayan söz konusu kelimelerin öneminden bahsedilmiş; bu bağlamda, araştırma ile ilgili bazı mülâhazalarda bulunulmuştur.

Bu çalışma vesilesiyle öncelikle; üzerimde emeği ve hakkı çok olan, beni Allah'ın rızasına sevk eden muhterem anne ve babama şükranlarımı arz ederim. Tezi hazırlama esnasında bana rehberlik edip desteğini esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Ramazan MEŞE'ye, ders hocalarımdan Doç. Dr. Atik AYDIN'a, Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin POLAT'a, tashih aşamasında okuyup değerlendiren Metin TEKİN hocama ve

arkadaşlarım, ayrıca daimî hocam, kıymetli eşim Prof. Dr. Sabri TÜRKMEN'e ve varlıkları hamd sebebim olan çocuklarıma en içten teşekkürlerimi sunarım.

Sıddıka TÜRKMEN

Malatya-2022

ÖZET

Kur'ân'ın istediği yaklaşımı anlamak, oluşturmak ve hedeflediği en yakın tutumu sergilemek açısından; insanın onu tanınması büyük önem arz etmektedir. Bu ise onun isim ve özelliklerini bilmekle mümkün olur. Söz konusu isimlerin birçoğu onu gönderen ilahi kudret Allah Teâlâ tarafından açıkça beyan edilmiş, diğeri ise gerek hadislerden gerekse içeriğinde onu tanımlamak için kullanılan ifadelerden meydana gelmiştir.

Bu tezde, Kur'ân'a isim olan kelimeler öncelikle literatür açısından ele alınmış, sözlük mânaları ve ilgili tabirler üzerinde durulmuştur. Literatür araştırmasında imkan ölçüsünde ilk dönem mu'cemleri esas alınmıştır. Daha sonra, ihtiyaç durumunda nuzûl öncesi cahiliye döneminde o kelimeye dair varsa kullanımlar, şairlerin beyitleriyle istihatta bulunulmuştur. Ayrıca kelimelerin nuzûl döneminde ifade ettikleri anlamlar için Kur'ân'dan; dil ile ilgili tefsirlerden ve Kur'ân merkezli kaynaklardan yararlanılmıştır.

Çalışma neticesinde Kur'ân isimlerinin, birbirleri ile olan anlam ilişkisinin yoğunluğu, maksatlarının bir oluşu ve kelimelerin mükemmel bir ifade biçimi taşıdığı gözlemlenmiştir. Ayrıca Kur'ân'ın isimlerinin onun muhtevasını açık bir şekilde yansıttığı, onu anlamaya davet eden vasıflara haiz olduğu ve onu bir rahmet kılıp gönderen Allah'ın Teâlâ'nın isimleriyle büyük oranda paralellik arz ettiği müşâhede edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Arap Dili, Kur'ân, Kitâb, İsim, Sıfat, Zikr.

ABSTRACT

To comprehend and compose the approach required by the holy Qur'an and display the closest attitude, it is of great significance to know Qur'an itself. This is possible by knowing its names and attributes. Qur'an has many names. Some of them are mentioned clearly in divine statements of God. Others consist either of Prophetic traditions or expressions, contained by Qur'an, stated to emphasize its definition.

In this thesis words that are known as name of the holy Qur'an are primarily elaborated upon from a literary point of view. Special emphasize is place on their dictionary meanings and on related terms. First period dictionaries are taken as basis for literary discussion to the extent possible. Then, in case of need, reference is made to poetical couplets composed in pre-Islamic era known as the era of ignorance. In addition, to determine the meanings of the words during the revelation period, Qur'an itself, linguistic tafsir sources and other Qur'an-centric sources are used.

As a result of this study, we have observed that words used as names of the Qur'an are intense in meaning, they are united in purpose and possess a beautiful form of expression. Furthermore, one could say that names of Qur'an reflect its content and are in possession of qualities necessary to attract the attention of the interlocutors. Moreover, names of the Qur'an are largely parallel to the names of Allah Almighty, who descended Qur'an as a source of mercy to his servants.

Keywords: Arabic Language, Qur'an, The Book, Name, Adjective, Zikr.

İÇİNDEKİLER	
T.C.....	1
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ	1
ÖNSÖZ	i
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1
1. Konu ve Amaç	1
2. Yöntem	2
3. Literatür Değerlendirmesi	2
I. BÖLÜM.....	5
KUR'ÂN-I KERİM'İN KUR'ÂN VE KİTAP OLARAK MAHİYETİ.....	5
1. Kur'ân/قران.....	6
2. Kitâb/كتاب.....	15
II. BÖLÜM	21
KUR'ÂN-I KERİM'İN DİĞER İSİM VE SIFATLARI	21
Tablo 1: Kur'ân-ı Kerim İsim ve Sıfatları.....	23
Tablo 2: Kur'ân-ı Kerim İsim ve Sıfatları.....	24
1. Besâir/بصائر	25
2. Belâğ/بلاغ	29
3. Beyân-Tibyân/بيان-تيان	32
4. Zikr- Tezkira -Zikrâ/ذکر- ذکری- تذکرة	35
5. Tenzîl-Munezzel/مُنزَّل . تنزيل	40
6. Hablullâh/حبل الله	43

7.	Hakk/حَقّ	45
8.	Hadîs-Ahsenu'l-Hadîs/أحسن الحديث	49
9.	Şifa/شفاء	52
10.	Hakîm-Hukm-Hikme-Muhkem/حَكِيم-حُكْم-حِكْمَة-مُحْكَم	55
11.	Rahmet/رحمة	57
12.	Sırât-ı Mustakîm/صراط مُستقيم	59
13.	Arabiyy/عَرَبِي	63
14.	Furkan/فُرْقَان	65
15.	Kayyim/قِيم	68
16.	Kelam/كَلَام	70
17.	Mubârak/مُبَارَك	73
18.	Mubîn/مُبِين	75
19.	Mecîd/مَجِيد	77
20.	Mev'iza/موعظة	79
21.	Nûr/نُور	81
22.	Hudâ/هُدَى	84
23.	Vahy/وَحْي	87
24.	Burhân/بُرْهَان	90
25.	Buṣrâ-Beṣîr/بُشْرَى-بُصْرَى	92
26.	Sıdk-Tasdîk-Musaddik/صَدَق-تَصَدِيقٌ-مُصَدِّقٌ	94
27.	Rûh/رُوح	98
28.	Azîz/عَزِيز	100

29.	'İlm/علم	102
30.	Fasl-Mufassal/ فَصْل-مُفَصَّل	105
31.	Kasas/قصص.....	108
32.	Kavl/قول	111
33.	Kerîm/كريم	113
34.	Müteşâbih/متشابه.....	116
35.	Mesani'/مَنَائِي	118
36.	Muheymin/مهيمن	120
37.	Nezîr/نذير.....	123
	BİBLİYOGRAFYA	128

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhis-Selâm
b.	: Bin, İbn (Oğlu)
Bk.	: Bakınız
bnt.	: Binti
b.y.	: Basım Yeri Yok
Hz.	: Hazreti
ö.	: Ölüm
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
SDÜİFD	: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

GİRİŞ

Kur'ân'ı Kerîm Yüce Allah'ın insanlara Peygamber'i vasıtasıyla gönderdiği hayat rehberidir. Yol gösterici, hikmetlerle dolu, hayatı tanzim edici özellikleriyle; insanın yaşadığı dünyayı tanıyarak gerek insanlarla olan sosyal bağını gerekse insanın iç dünyasıyla olan alakasını, sürekli ve düzenli olarak güncellemesini sağlayan ilahi bir yazılım niteliği taşır. Bu nedendir ki Kur'ân; çokça araştırmaya konu olmuş, kendisine ittiba eden, etmeyen pek çok ilim adamı tarafından incelemeye tabi tutulmuştur. İçerik olarak barındırdığı zenginlik sebebiyle, gönderildiği andan günümüze kadar gelen süreçte; hükümleri, vaazları, kıssaları, edebiyatı, emirlerinin taşıdığı değer ve bilimsel araştırmalarla ortaya çıkan deneysel gerçekler gibi pek çok yönü incelenen hazine niteliğindeki bu kitap, isim ve sıfatları ile ilgili de tahlil edilmiş, detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

1. Konu ve Amaç

İsimler, bir şeyi tanıma ve o şey hakkında bilgi edinmede kullanılan kelimelerdir. Tanıma sürecinin başlangıcını oluşturan bu kelimelerin, tanıtılan şeyle mâna açısından hiçbir bağının olmaması, sadece ad olarak seçilmiş olması bir beis oluşturmazken, kelimenin ad olduğu şey ile arasında anlam-içerik ilişkisi bulunması ve muhtevasını yansıtmaması, büyük değer arz etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in isimleri de bu özelliğiyle ön plana çıkmıştır.

Kur'ân'ın isimleri, onu tanımada ve içeriğiyle ilgili nasıl bir kitapla muhatap olunacağına dair önemli mesajlar verirken, kendisinin mâna alemine hangi üslupla girilip ne şekilde istifade edileceği konusunda; onu gönderenin, elçilerinin ve hükümlerinin önemi ile ilgili, muhatabının zihninde kilit noktalara önemli şifreler taşımaktadır.

Bu çalışma, ilahi mesajın isimlerinin barındırdığı yüce mânaları bilmek ve anlamak üzere hazırlanmıştır. Çalışma değerlendirildiği takdirde Kur'ân isimlerinin dilsel yönden daha detaylı ele alınması gerektiği gerek Arap şiiri gerekse İslami literatürde kapsamlı bir araştırmaya ihtiyaç olduğu hissedilmektedir.

Kur'ân isimlerinin araştırıldığı kadarıyla dil açısından Türkçe bir eserde ele alınmamış olması, çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Tezde, dil açısından Kur'ân isimlerinin tahlili yapılarak mesajının daha iyi anlaşılması hedeflenmiş, ilgili alanda araştırma yapmak isteyenlere faydalı olması murâd edilmiştir.

Araştırmada, Kur'ân'ın isimleri dil açısından incelemeye tabi tutulmuş, bu kelimelerin Arap edebiyatındaki örnekleri ile anlaşılması ve İslami literatürdeki önemi üzerinde durulmuştur. Dil açısından zenginlik sağlaması amacıyla, alanına kendi ekseninde katkıda bulunması hedeflenmiştir. Çalışma bu alandaki bir açığı kapatmaktan ziyade konuya farklı bir bakış açısı sağlamak niyetiyle hazırlanmıştır.

2. Yöntem

Bu tez, Kur'ân'ın belli bir çerçevede isim ve sıfatlarını incelemek maksadıyla kaleme alınmıştır. Alimler bu kelimeleri, isim ve sıfat olarak kategorize etmiş, birinin isim olarak değerlendirdiğini bir diğeri sıfat olarak yorumlamıştır. Çalışmada, isim ve sıfat ayrımı yapılmaksızın bu kısımlandırmaya açıklık kazandırma hedefiyle, konu ile ilgili eserleriyle ön plana çıkmış alimlerden; ez-Zerkeşî (ö. 794/1392), İbn Teymiyye (ö. 728/1328), el-Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415) ve el-Buleyhî'nin (ö. 1410/1990) hem fikir oldukları isimler öncelikli olarak verilmiş, sonrasında ise bu alimlerden üçünün ittifak ettiği isimler, tablo şeklinde sunulmuştur. Tablolarda, sıralama alfabetik olarak verilmiş, ortaya çıkan sayı, bu ittifak edilen isimler nedeyle oluşmuştur.

Araştırmaya konu olan bu isimler; öncelikle lugat açısından değerlendirilmiş daha sonra Kur'ân'da geçtiği haliyle ele alınmış, kelimelerle ilgili gerektiği ölçüde tefsir bilgileri ile hadislerden örnekler zikredilmiş ve ihtiyaca binaen Arap şiiri ile istişhatta bulunulmuştur. Çalışma, bu isimlerin genel anlamda Kur'ân'daki kullanımları gözetilerek, özel anlamda ise dilsel incelikleri ve mânaları baz alınarak hazırlanmıştır.

3. Literatür Değerlendirmesi

Kur'ân'ın isimleri konusu, geçmişten günümüze ulemanın Kur'ân ilimleri konusunda ele aldıkları hususlardandır. Bazı alimler, konuyu kitaplarda belli başlıklarda ele alırken diğeri bir kısmı, konuyla ilgili müstakil çalışmalar yapmışlardır.

İmam ez-Zerkeşî bu alanda çalışma yapanların önde gelenlerindedir. *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* isimli eserinin on beşinci bölümünde, Kur'ân'ın isimleri konusunu "Esmâu'l-Kur'ân" başlığı altında ele almıştır.¹ Bu konuda İmam es-Suyûtî (ö. 911/1505) de el-İtkân adlı Kitâbında ez-Zerkeşî'nin yöntemini takip etmiş, eserinin on yedinci bölümünü Kur'ân ve sûre isimlerine ayırmıştır.²

Müfessirlerden İbn Cerîr et-Taberî (ö. 310/923) '*Câmi 'u'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*' isimli tefsirinin mukaddimesinde Kur'ân isimlerine dair özel bir yer ayırmıştır. en-Neseî (ö. 537/1142) '*et-Teyâsîr fi't-tefsîr*' isimli eserinin mukaddimesinde Kur'ân için yüz isim zikretmiştir. Aynı şekilde İbn Teymiyye,³ el-Fîrûzâbâdî,⁴ es-Seâlibî (ö. 875/1470)⁵ gibi ilim adamları Kur'ân isimleri ile ilgili özel başlıklar açarak konuyu incelemişlerdir. Ayrıca el-Harrâî (ö. 637/1240) ve İbnu'l-Kayyim (ö. 751/1350) bu konuda müstakil çalışmalar yapmışlardır. Son dönem ilim adamlarından İbrahim Salih el-Buleyhî "*el-Hudâ ve'l-beyân fi esmâi'l-Kur'ân*", el-Hamsâvî "*Esmâu'l-Kur'ân fi'l-Kur'ân*", Atiyye Muhammed el-Ferhânî "*Esmâu'l-Kur'ân ve sıfâtuhu*", Muhammed Âbid el-Câbirî "*Medhal ile'l-Kur'âni'l-Kerîm*", isminde Kur'ân isimleriyle ilgili sözü edilen müstakil eserleri yazmışlardır.⁶

Konuyla ilgili literatür araştırmasında Türkçe yazılmış eserlerden biri, tefsir alanında Zülfikâr Durmuş'un *Kur'ân'a Göre Kur'ân* Kitâbıdır. Ayrıca Salih İbrahim el-Buleyhî'nin *Kur'ân İsimleri Antolojisi* isimli Türkçeye çevrilmiş olan eseri de konuyu farklı açılardan ele alan kitaplardandır.

Kur'ân'ın isim ve sıfatları hakkında bu kadar çalışmanın yapılmış olması konunun önemini göstermektedir. Konu ile ilgili çalışma yapan ilim adamları sadece Kur'ân isim ve sıfatlarını bir araya getirip saymakla yetinmemiş, aynı zamanda isim ve sıfatlar ile

¹ Ebu Abdullah Muhammed b. Bahadır ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabîyye, 1376/1957), 1/273.

² Ebü'l-Fadl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Suyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-'Âmme, 1394/1974), 1/178.

³ Bk. Takiyyuddîn İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım (Riyad: Mecma' el-Melik Fahd litübâa, 1416/1995), 14/1.

⁴ Bk. Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb, el-Fîrûzâbâdî, *Basâiru zevi't-temyîz fi letâifi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1996), 1/88.

⁵ Bk. Ebû Zeyd Abdurahman b. Muhammed es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-hisân fi tefsiri'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1418), 1/150.

⁶ Âdem Bambâ, *Esmâu'l Kur'ân-ı Kerîm ve esmâu suverihi ve âyâtihî mu'cemun mevsû'ıyyun muyesserun* (Dubai: Merkezu Cum'a el-Mâcid li's-Sekâfe ve't-Turâs, 2009), 14.

ilgili açıklamalarda bulunmuş, Kur'ân'ın isim ve sıfatlarındaki anlam zenginliğini izah etmeye çalışmışlardır.

I. BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERÎM'İN KUR'ÂN VE KİTAP OLARAK MAHİYETİ

Kur'ân lafzı, Kur'ân-ı Kerîm'de kendisi için kullanılan en meşhur kelimedir. Allah'ın esmasında nasıl ki Allah lafzı O'na has ise, kelâmullah da aynı şekilde ona has kılınan Kur'ân ismiyle ön plana çıkmıştır.⁷ Bu sebeple Kur'ân'ın özel ismi olarak Kur'ân, tüm ilahi kitapları niteleyen müşterek bir isim olması hasebiyle de *Kitâb* ismi çalışmanın ilk bölümünde detaylı bir şekilde ele alınmış, araştırmanın boyutu göz önünde bulundurularak diğer isimler ihtisar edilerek ikinci bölümde hacim açısından daha kısa yer bulmuştur.

⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşâr 'Avvâd M'arûf (Beyrut: Dârû'l-Garb el-İslâmi, 1422/2002), 2/401; Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fî 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dârû'l-İlm li'l-Melâyîn, 1977), 17-20; el-Müderriş Muhammed Mahrus, *Esmâ'ul-Kur'ân fî'l-Kur'ân* (Bağdat: 1420/2000), 5.

1. Kur'ân/ قرآن

قرآن /Kur'ân “قرأ- يقرأ- قراءة- قرأناً” *karâe- yakrau- kîrâeten* ve *kur'ânen* vezninde toplamak mânasındadır. Kök itibariyle كفران/*küfrân*, رجحان/*ruchân* ve غفران/*ğufrân* kelimelerinde olduğu gibi mastar bir kelimedir. Kur'ân olarak isimlendirilmesinin sebebi kıssaları, emir ve nehiyeleri, v'ad ve va'îdi, ayet ve sûreleri cem etmesidir.⁸ Ayrıca قراءة/*kîrâe* kelimesi okurken harf ve kelimeleri bir araya getirmeyi ifade etmektedir. Ancak insanları bir araya getirmek için قرأت القوم denilmez.⁹ Yine tek bir harfin telaffuz edilmesine de *kîrâe* denilmez.¹⁰

Ebu 'Ubeyde (ö. 209/824) ve bazı dilbilimciler, Kur'ân denilmesinin sûreleri cem etmesi sebebiyle olduğunu söyler.¹¹ er-Râğıb el-İsfehânî (ö. 502/1108) bu konuda şöyle der: “Her toplanan şey Kur'ân diye isimlendirilmez, toplanan her kelam için de Kur'ân denilmez. Ancak Kur'ân-ı Kerîm'e böyle bir ismin verilmesi daha önce nazil olan kitapların meyvesini kendinde toplaması sebebiyledir.”¹²

Ona Kur'ân denilmesinin diğer bir sebebi, kişinin onu ezberlemesi ve daha sonra ağzından söyleme eylemiyle açığa vurmasıdır. Zira Araplar, مَا قَرَأَتِ النَّاقَةُ سَلًا قَطُّ *deve hiç hamile kalmadı ve doğurmadı*¹³ derler. Burada devenin hiç hamile kalmayıp doğum yapmaması anlamında verilen misal; Kur'ân'ın, okuyucuları tarafından önce belleğe alınıp sonra ağzından telaffuzla okunması durumuyla ilişkilendirilmiştir.¹⁴

Âlimler, Kur'ân kelimesinin lafzı hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Onlardan bir kısmı Kur'ân kelimesinin hemzeli olduğunu ifade ederken diğer bir kısmı

⁸ İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Mükrim, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414), 1/129.

⁹ er-Râğıb Ebu'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed el-İsfehânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân ed-Dâvudî, Dâru'l-Kalem, ed-Dâru's-Şâmiyye (Dımeşk Beyrut 1412/1992), 668.

¹⁰ Ebu Mansur Muhammed bin Ahmed b. el-Ezherî el-Heravî, *Tehzîbu'l-luğa*, thk. Muhammed İvad Mur'ib (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, 2001), 9/209.

¹¹ İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-luğa ve şihâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm lil-Melâyîn, 1407/1987), 1/65; Suyûtî, *el-İtkân*, 1/182.

¹² Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, 19.

¹³ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 9/209.

¹⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/128; Suyûtî, *el-İtkân*, 1/182.

ise hemzesiz olduğunu söylemişlerdir. Bunlardan Şafî (ö. 204/820), Ferrâ (ö. 144/207) ve Eş‘arî (ö. 260/324), kelimenin hemzesiz olduğu hakkında görüş beyan ederler.¹⁵

eş-Şafî şöyle der: el-Kur‘ân kelimesi, ne müştâk ne de hemzelidir, irticâli olarak Rasûlullah‘a (s.a.v.) indirilen kelâmın tamamına isim olmuştur. el-Kur‘ân, *karae* kelimesinden alınmamıştır. Eğer *karaeden* alınmış olsaydı, okunan her şey Kur‘ân olurdu. Dolayısıyla Tevrat ve İncil‘e verilen isim gibi Kur‘ân da özel bir isimlendirmedir.¹⁶

el-Eş‘arî ve onun görüşünde olanlar, Kur‘ân kelimesinin “قَرَنْتُ الشَّيْءَ بِالشَّيْءِ” *bir şeyin bir şeye bitişti* ifadesinde olduğu gibi *karaneden* türediğini söylemişlerdir. Zira ondaki sûreler, ayetler ve harfler birbirine bitişerek bir araya gelirler.¹⁷

el-Ferrâ Kur‘ân ile ilgili şöyle demiştir: Cemisi قرائن/*karain* olan قرينة/*karine* (eş, arkadaş, yakınlık) kelimesinden müştaktır. Çünkü Kur‘ân ayetleri birbirlerini doğrulamakta ve birbirlerine benzemektedirler. Buna ilave olarak el-Ferrâ; kelimenin yakın olmak anlamına gelen *karaneden* türediğini, ondaki *nun* harfinin kelimenin aslından olduğunu ifade etmiştir.¹⁸

ez-Zeccâc (ö. 241-230/311), el-Lihyânî (ö. 186/244) ve bir grup dilci ise Kur‘ân lafzının mehmuz olduğunu yani قَرَأَ den türediğini dillendiren alimlerdir. ez-Zeccâc: “Kur‘ân lafzı *f‘ulân* vezni üzere mehmuzdur ve *karaeden* müştak olup toplamak mânasındadır. Nitekim bu mânayı te‘kiden قَرَأْتُ الْمَاءَ فِي الْحَوْضِ ifadesi kullanılır ki bu *suyu havuzda topladım* anlamındadır.” demiştir.¹⁹

el-Lihyânî bu bilgilere ek olarak, Kur‘ân lafzının قَرَأَ kelimesinden türediğini ve mastar olduğunu söylemiş, اغفران/*ğufrân* ve رُحَان/*ruchân* kelimeleri ile aynı vezinden

¹⁵ Ebu‘l-Bekâ, Eyyûb b. Mûsâ el-Huseynî el-Kefevî, *el-Kulliyât*, thk. Adnan Derviş- Muhammed el-Mısırî (Beyrut: Muessesetu‘r-Risâle, 1998), 720. Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fi ‘ulûmi‘l-Kur‘ân*, 18.

¹⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşâr ‘Avvâd M‘arûf (Beyrut: Dârü‘l-Garb el-İslâmi, 1422/2002), 2/401; Ebu‘l-Bekâ el-Kefevî, *el-Kulliyât*, 720.

¹⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/181.

¹⁸ Bk. Muhibbuddin Ebu‘l-Feyz es-Seyyid Murteza ez-Zebîdî, *Tâcu‘l-‘arûs min cevahiri‘l-Kâmus* (Kuveyt: Dârü‘l-Hidâye), 35/543; Suyûtî, *el-İtkân*, 1/181.

¹⁹ İbn Manzûr, *Lisânu‘l-‘Arab*, 1/128; Suyûtî, *el-İtkân*, 1/182.

geldiğini belirtmiş ve *ism-i mef'ûl* المَقْرُوءُ/okunan kitap mânasında mastar olarak isimlendirildiğini ifade etmiştir.²⁰ O, ayrıca tilavet etmek mânasındaki kelimenin *karaeden müştak* olduğunu, buradaki ismi mef'ulun de *تلى/telânın* mastarı anlamında kullanıldığını, kelimenin *tilavet olunan*, yani peş peşe okunan mânasında olduğuna dikkat çekmiştir. Bu son görüş tercihe şayan bir görüştür. Zira Kur'ân lugatte kıraate mürâdif bir mastardır.²¹

Diğer yandan Abdullah b. Abbâs (ö. 68/687-88), Katâde b. Diâme (ö. 117/735), Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ (ö. 209/824), İbn Cerîr et-Taberî, ez-Zeccâc, el-Bâkılânî (ö. 403/1013) gibi âlimlerle çağdaş ilim adamlarından Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1360/1942)ve Muhammed Tâhir b. Âşûr (ö. 1399/1973) da *el-Kur'ân* isminin *kara'e* fiilinden türeyen hemzeli bir kelime olduğu görüşündedir. Bu bağlamda İbn Abbâs kelimenin masdarı olan *Kur'ân*'ın *açıklamak, beyan etmek* mânasına geldiğini söylemiştir.²²

el-Câbirî (ö. 1431/2010), Kur'ân lafzının menşei hakkındaki muhtelif görüşleri zikrettikten sonra şu değerlendirmede bulunur: “Bahsedilen bu yorumlar, dil kaynaklarındaki görüşlere ve kelimenin açık anlamına uzaktır. Nitekim Hz. Peygambere ilk inen ayetin (اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ) “*Rabbinin ismi ile oku*” şeklinde olması ve O'nun da “ماذا أقرأ؟” “*Ne okuyayım?*” diyerek cevap vermesi, Kur'ân'ın okumakla ilgili mânasını tekit etmektedir.” Buna ilaveten delil olarak Kıyamet sûresindeki okumayı ifade eden ayetleri de dile getirmiştir.²³

el-Cabirî'nin bu açıklamaları ve araştırmalar üzerine getirdiği yorumu, yukarıdaki diğer tezleri değerlendirmeye almayı füzuli kılıyor gibi görünse de, bahsi geçen açıklamalardaki ifade ve deyimler; kelimenin, Kur'ân'la bağlantısı ve tarihi açısından geçmişe ait önemli bilgiler sunmakta, Arap Dili ile ilgili bir çalışmada yadsınamayacak derecede değer arz etmektedir.

²⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/128; Suyûtî, *el-İtkân*, 1/182.

²¹ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/182.

²² Abdulhamit Birişik, “Kur'ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/383-388.

²³ Muhammed Âbid el-Câbirî, *Medhal ile'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Beyrut: Merkezi Dirâsât el-Vahdetü'l-'Arabiyye 2006), 150.

Frantz Buhl ve A. T. Welch, pek çok Batılı ilim adamının; Kur'ân kelimesinin Süryânîce'deki *yazı-metin okumak* ve *kilisede yapılan ders mânalarındaki karayânâ* kökünden türediği görüşünü kabul ettiğini ifade ederler. Karae'nin asıl kök anlamı itibariyle doğrudan *kıraat* ve *tilâvet* anlamına gelmediğini Arap dillileri de belirtmektedir. Kelime, Kur'ân'ın nuzûlü öncesinden, *okumak* ve bir bilgiyi *zihinde muhafaza etmek* mânasındadır.²⁴ *Tilâvet* anlamındaki *karae* kelimesini Arapların Ârâmîceden alıp kendi dillerinde kullanmış oldukları malumdur. G. Bergstraesser'in de ifade ettiği gibi: “Ârâmîce, Habeşçe ve Farsça, Arapçada derin etkiler bırakmıştır. Zira o diller hicretten önceki asırlarda Arapların civarında bulunan kavimlerin dilleriydi.”²⁵

Bu bilgiler ışığında, Arapların bir kelimeyi başka bir dilden almış olmaları garipsenecek bir durum değildir. Çünkü biz biliyoruz ki; Ârâmîcenin muhtelif lehçeleri, Filistin, Suriye, Fırat ve Dicle arasındaki bölgede, Irak'ın bir kısmında, başka bir deyişle, Filistin beldelerinin her yerinde geçerliydi. Ayrıca Arapların, din dili Ârâmîce olan Yahudilerle yakın oldukları, bu sebeple Ârâmîce olan dînî birçok kelimenin o bölgede yaygınlaşmış olması tabii görülmüştür. Müsteşrik Krenkow ve Blachere'in de bazı Ârâmîce, Süryanice ve İbranice kavramları naklederek, Yahudilerle aynı civarda yaşadıkları için Arapların ve başka milletlerin, Yahudiler tarafından kullanılan kelimeleri alıp kullandıkları bilgisinin aşikâr olduğunu söylemiş; *karae*, *ketebe*, *kitap*, *tefsir*, *tilmiz*, *furkan*, *kavm*, *zındık* gibi kelimelerin bu gruptan olduğunu ifade etmişlerdir.²⁶

Buraya kadar lugat açısından değerlendirmeleri sunulan Kur'ân'ı Kerîm, ıstılahi anlamda incelendiğinde ortak anlamda kabul gören bir tanım olarak: “Allah tarafından, Cebrâîl vasıtasıyla, vahiy yoluyla, son peygamber Hz. Muhammed'e (s.a.v.) indirilen, mushaflarda yazılan, tevâtürle nakledilen, okunmasıyla ibadet olunan, Fâtiha sûresiyle başlayıp Nâs sûresiyle biten, başkalarının benzerini getirmekten âciz kaldığı, Arapça mû'ciz bir kelâmdır.”²⁷ şeklinde ifade bulur. Bu tarife göre Hz. Peygamber'e indirilmeyen kitap ve sayfalara, Kur'ân'ın tercümesine, Kur'ân'ın mânalarının Arapça olarak başka

²⁴ Birişik, “Kur'ân (Tarifi ve İsimleri)”, 26/383-388.

²⁵ Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 20.

²⁶ Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 20.

²⁷ Muhammed Abdulazîm ez-Zurkânî, *Menâhilü'l-'irfân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, (Kahire: Matbaatu Îsâ el-Bâbî el-Halebî, ts.), 19.

kelimelerle ifade edilmiş şekline, Hz. Osman'ın Mushaflarının hattına uymayan kıraatlere ve kudsî hadislere Kur'ân denilemez.²⁸

Allah Teâlâ insanlığa göndermiş olduğu bu son ilahi Kitâbı 73 ayette Kur'ân diye isimlendirmiş, onu tarif eden en meşhur isim de bu isim olmuştur.²⁹ İslam davetinin açıkça ilan edilmesinden önce inen sûrelerde isim olarak Kur'ân'da *Kur'ân* kelimesi geçmemektedir. Bu kelimeyi, Kureyşlilerin, Hz. Peygamber'i inkâr edip bir takım sihirbazlık vb. şeylerle ithamına cevaben inen sûrelerde ve açık davetin başlamasından sonra, Hz. Peygamber'in onların putları aleyhine konuşması ile gelişen olaylar dâhilinde inen ayetlerde görmekteyiz. Tarihi açıdan tam bir netlikten söz edilmese de Kur'ân lafzının ilk olarak, iniş sırasında 27. Sûre olan Burûc sûresinde geçtiği söylenmiştir.³⁰

(يَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ) “Şüphesiz o (asılsız saydıkları kitap) şanı yüce bir Kur'ân'dır; Levh-i mahfûzdadır.”³¹ Ayette Kur'ân'ın tağyir ve tebdilden muhafaza edilmiş olduğu ifade buyrulmuştur.³² Vâkıa sûresinde geçen *meknûn* ifadesinde bahsedildiği gibi burada da *levhi mahfuzda* korunduğu, ona herhangi bir mahlukatın muttali olmasının engellendiği ve sadece meleklerin erişebildiği ile ilgili yorumlar mevcuttur.³³ (وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ) “Onun koruyucusu da elbette biziz.”³⁴ Yine Kur'ân'a işaret edilen bu ayet de Allah'ın gönderdiği mesajını tağyir ve tahriften muhafaza edeceğine şahittir.³⁵

Allah'ın vahyinin Kur'ân diye isimlendirilmesinde, kalplerde korunmasına dair bir ima vardır. Kıraatte ise Allah Teâlâ'yı anmak vardır. Allah Teâlâ'nın bu apaçık Arapça olan vahye önem vermesi, onun iyi bir şekilde korunmasına kefil olması anlamına gelir

²⁸ Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkîki'l-hak min 'ilmi'l-usûl*, thk. Şeyh Ahmed 'Azv 'Înâye (Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, b.y. 1419/1999), 1/85; Abdulhamit Birışık, “Kur'ân”, 26/383-388.

²⁹ Salih İbrâhim el-Buleyhî, *el-Hudâ ve'l-beyân fî esmâi'l-Kur'ân* (Medine: el-Mektebetu'l-Arabiyye's-Suûdiyye, 1397), 154.

³⁰ Câbirî, *Medhal*, 151.

³¹ el-Burûc 85/21-22.

³² Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmulî et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki (Cize: Dâru'l-Hicr li't-Tibaa ve'n-Neşr, 2001), 24/348.

³³ Bk. er-Râzî, Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fadl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî. *Mefâtihu'l-ğayb* (Beyrut: Dâru İhyâi Turâs'l-'Arabî, 1420), 31/116.

³⁴ el-Hicr 15/9.

³⁵ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-Ferrâ, *el-Me'âni'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Yûsuf Necât vd. (Mısır: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye li't-Te'lif ve't-Terceme), 2/85.

ki; bu verilen değer, onu tahrip etmek isteyenlerin oyunlarına engel olacak ve onları hedeflerinden uzak tutacaktır. Zira Kur'ân diğer kitaplar gibi sadece yazı yoluyla intikal etmemiş, yazı ve hıfz yoluyla korunmasının yanı sıra metni ile de herhangi bir çelişki olmadan mütevatiren günümüze nakledilmiştir.³⁶ Ayrıca kıraati hususunda ayet ve hadislerde, kendisine özel bir vecihle, ihtimamla okunmasının tavsiye ve emir buyruluşu da bu koruma kalkanının çok yönlü olduğunun delili niteliğindedir.

(وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا) “Ve Kur'ân'ı tertil üzere oku.”³⁷ Ebu'l Abbâs buradaki *tertîl*in;

tahkik, tebyîn ve tertîl üzere okumak olduğunu, Mücahit (ö. 103/721) ise, ayetleri peş peşe okumak olduğunu ifade etmiştir. *Tertîl* üzere okumanın, her harfe hakkını vererek, teker teker, aşikâr bir şekilde okumak veya teenni ile ağır ağır, tane tane okumak olduğu dil bilimciler tarafından ifade edilmiştir.³⁸ Hz. Peygamber'e Allah Teâlâ tarafından indirilen bu mucizevi kelamın okunuş şekillerine de *kıraat* adı verilmiştir. Farklı kıraatlerde okunması ve kıraatin de muhtelif olmasının, ümmetin gerek hüküm çıkarmada gerekse İslam toplumlarının Kur'ân'ı telaffuz ettiklerinde kolaylık sağlamasıyla alakalı büyük faydaları vardır.³⁹

Kur'ân kelimesinin hem mushafın içindekilerinin anlaşılması mânasında tam anlamıyla okunması, hem de çocukların yaptığı gibi harfleri seslendirerek sadece okuma mânasına geldiği ifade edilmiştir:⁴⁰

لَا تُحْرِكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ

“Onu acele almak için dilini oynatıp durma! Onun toplanması ve okutulması bizim işimizdir. Onu okuduğumuzda sen okunuşunu takip et. Sonra onu açıklamak da bize düşer.”⁴¹ Ayette buyrulduğu üzere; Peygamber Efendimiz vahiy telkin edildiği esnada, Kur'ân'dan herhangi bir ayrıntıyı eksik bırakmamak için korku ve tedirginlikle çabalayıp daha iyi ezberleme ve telaffuzunu yetiştirme gayretindeyken kendisine, kalbini ve kulağını ona vererek, vahiy bitinceye kadar sabredip dinlemesi tavsiye edilmiştir. Yani

³⁶ Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 18.

³⁷ el-Müzemmil 73/4.

³⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 11/265.

³⁹ Ebu'l-Bekâ el-Kefevî, *el-Kulliyât*, 722.

⁴⁰ Câbirî, *Medhal*, 150.

⁴¹ el-Kiyâmet 75/16-19.

Kendisinden, Kur'ân'ı tekrar etmeden ve aceleci bir tavır sergilemeden, teenni ile dinlemesi ve takip etmesi istenmiştir.⁴²

İbn Abbâs, ayetteki *Kur'ân* kelimesinin *kıraat* mânasında olduğunu nakletmiştir. Ayrıca Kur'ân'a ittiba etmek onun emirlerine sarılıp nehiyelerinden ictinâb etmekle mümkün olduğundan, Peygamber Efendimiz kendisine vahyolunana uyması gerektiği ve ondaki herhangi bir emre muhalefet etmesine, bu ve benzeri ayetlerle ruhsat verilmediği ifade edilmiştir.⁴³

Kur'ân'ın, Allah Teâlâ tarafından Hz. Peygamber'in kalbine indiğini ifade eden ayet şöyledir:

وَإِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ وَإِنَّهُ لَفِي زُجُرِ الْأُولَى

“Şüphesiz bu Kur'ân âlemlerin rabbi tarafından indirilmiştir. Onu, senin kalbine uyarıcılardan olasin diye açık bir Arapça ile Rûhu'l-Emîn indirmiştir. O Kur'ân, şüphesiz öncekilerin kitaplarında da vardır.”⁴⁴

Efendimizden gelen bir rivayette şöyle buyurulmaktadır:

إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ مَا دُبُّهُ اللَّهُ تَعَالَى فَتَعَلَّمُوا مِنْ مَا دُبَّتْ بِهِ

“Bu Kur'ân Allah Teâlâ'nın bir me'dubesidir. Onun me'dubesiden öğreniniz.” *Me'dube*, bir kimsenin yemek hazırlayıp insanları o yemeğe davet etmesine verilen isimdir.⁴⁵ Hadiste Kur'ân'dan Allah'ın kullarına ziyafeti ve ikramı olarak bahsedilmiş, onu öğrenip istifade etmek ise bu davete icabet olarak değerlendirilmiştir. Bu ziyafet kişinin fikinsel anlamda açlığını karşıladığı gibi; hayatında ihtiyaç duyduğu donanım, eksikliğini hissettiği bilgi ve onu motive edecek manevi desteği ihtiva etmektedir. Zira

⁴² Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakaiki Ğavamidi't-tenzîl* (Beyrut: Daru'l-Kitâb el-'Arabî, 1407), 4/661.

⁴³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 1/90.

⁴⁴ eş-Şu'ara 26/192-196.

⁴⁵ Ezherî, *Tehzîbu'l-luġa*, 14/147; İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Zekeriyâ, *Mu'cemü mekâyîsil-luġa*, thk. Muhammed Abdusselâm Hârûn (Dâru'l-Fikr, 1979), 1/75.

Peygamber Efendimiz'in Kur'an'la bağları kuvvetlendirmeye yönelik şu ifadeleri mevcuttur:

*"Bu Kur'an'la barışık olunuz. Muhammed'in canı elinde olana yemin ederim ki; Kur'an'ın insandan kaçışı, devenin bağlarından çözülüp kaçmasından daha kolaydır."*⁴⁶

Kim onunla daha çok ilgilenir ve ünsiyet kurarsa ona yaklaşır. Kur'an'ı bir hidayet rehberi olarak okuyup gönlümüzü ona açmayı tenbih eden, ezberleyip hafızlarımıza onu yerleştirmeyi öğütleyen Allah Rasûlü'nün; onu en çok hıfzında bulunduran ve bilen kişinin imam olmasını istediği, Uhud şehitlerinden iki şehidi aynı mezara defnederken hangisinin ezberinin daha çok olduğunu sorup, ona kabirde öncelik verdiği⁴⁷ gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür. Buna benzer taltif ve öncelemeler Kur'an muhatabı için, Kur'an'ın yaşamsal anlamda aktif rolü olduğunu hatırlatmakta ve Kur'an'a hayatın her safhasında öncelikli olarak yer vermeye teşvik etmektedir. Zira o, problemlere yönelik çözüm sağlaması, kişiye geniş bir perspektif kazandırması, kişiyi zamansal ve mekânsal aşımı olmayan mucizevi bir teçhizatla donatması ile muttasıftır. Bu minvalde Kur'an ile kurulan bağ ne kadar doğru ve anlamlı olursa, insana o kadar mükemmel bir basîret kabiliyeti ve her an ihtiyaç duyulan bir firâset zenginliği hibe eder.

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا

*De ki: "Yemin ederim, bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak için ins ve cin bir araya gelip birbirine destek olsa dahi onun benzerini ortaya koyamazlar."*⁴⁸

Ayet, Kur'an'ın mucizeliğini ispat eden birkaç ayetten biridir. Bu bağlamda Kur'an'ın i'câzından kısaca söz etmek uygun olacaktır. Mucize, benzeri yapılamayan ve kendisiyle meydan okunan olağanüstü bir hadisedir. Kur'an mucizesi de Kur'an'ın benzerini ortaya koymaları konusunda beşeriyete meydan okuması karşısında insanların ona karşı koymakta aciz kalmalarını ifade eder. Bazı ilim adamları Kur'an'ın i'câzının, onun dil ve nazmında olduğu kanaatine varmışlar, bazıları ise i'câzın, Kur'an'ın anlam ve içeriğinde olduğunu savunmuşlardır. Aslına bakılırsa Kur'an'ın mucize bir kitap olmasında bütün bu yönlerin bulunduğunu söylemek mümkündür.⁴⁹

⁴⁶ Buhârî, "Fadâilu'l-Kur'an", 23.

⁴⁷ Sabri Türkmen, *Hadislerle Yaşamak Açıklamalı Kırk Hadis* (İstanbul: Çıra Yayınları, 2010), 61.

⁴⁸ el-İsrâ 17/88.

⁴⁹ Sabri Türkmen, "Kur'an'ın Mucizeliği Meselesi" *Diyanet İlmî Dergi*, 43/2, 2007, 55.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ

*İnkârcılar dediler ki: “Bu Kur’ân’a kulak vermeyin, okunurken gürültü çıkarın, belki bastırırsınız.”*⁵⁰ Araplar Kur’ân’ın lafız ve mâna açısından kusursuz bir kitap olduğunu biliyorlardı. Kur’ân’ı ön yargısız dinleyen herkesin onun lafızlarının güzelliğine hayran olup aklının onu mânasını idrak edeceğini ve Allah’ın hak olan kelamı olduğunu anlayıp onu kabul edeceğini biliyorlardı. Bu nedenle insanların onu dinlememesi için çareler arayıp, birbirlerine ‘bu Kur’ân’ı dinlemeyin ve okunduğunda ona bir şekilde engel olun’ telkininde bulunmuşlardı.⁵¹ Çünkü Kur’ân’ın dinlenmesi, okunması, hükümlerinin anlaşılır ve yaşanılır olması, inkâr ortamına fırsat vermez ve ifsadın temelden neşet bulmasını engeller. Bu sebeple onu inkâr edenler onun işitilmesi ile başlayan etkiyi ilk adımda iptal etme derdindedirler. Aksi takdirde elde ettikleri menfaatler ve sadece kendi nefisleri için oluşturdukları saltanatın kaybolması işten bile değildir.

İbn Salâh (ö. 643/1245), Kur’ân okumanın Allah Teâlâ’nın insan oğluna ikram ettiği bir lütuf olduğunu; böyle bir ikramın meleklere dahi verilmediğini, bu nedenle meleklere, insanın Kur’ân tilavetine dinlemeyi arzulayıp özen gösterdiklerini ifade etmiştir.⁵² Allah’ın rahmeti ile muhatap olan ruhani varlıkların büyük bir ihtimamla takip edip dinlediği bu Kur’ân, kötülüğüyle meşhur şeytanın ise onun sesinden bile rahatsız olduğu, işitilmesine engel olmaya çalıştığı bir kitaptır. Bu durumda insanoğlunun irade ve tercih rotası, Kur’ân ile muhatap oluş şekline anlaşılmaktadır.

Peygamber Efendimiz Kur’ân’ı başka bir hadislerinde şöyle tarif etmiştir:

“Onda sizden önceki toplumlar ile sizden sonrakilerin haberi ve aranızdaki sorunların hükmü vardır. O hak ile bâtılı ayıran bir ölçüdür. O şaka ve laf olsun diye söylenmemiştir. Kim akılsızlık eder de onu terk ederse Allah onu helak eder. Kim onun dışında hidayet ararsa Allah onu saptırır. O Allah’ın sağlam ipidir. O hikmetli bir zikirdir. O kendisine uyan insanların ayaklarını kaymaktan kendisini okuyan dilleri karışıklıktan korur. Alimler ona doymaz. Onda tekrarlar insanı usandırmaz. İnsanı hayrete düşüren yönleri pek çoktur. O cinlerin onu işittikleri zaman ‘bizi doğru yola

⁵⁰ Fussilet 41/26.

⁵¹ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 27/558.

⁵² Ebu’l-Bekâ el-Kefevî, *el-Kulliyât*, 723.

iletlen, hayran bırakan bir Kur'ân dinledik ve hemen ona iman ettik' demekten kendilerini alamadıkları bir kitaptır. Ona dayanarak konuşan doğru söyler, onunla amel eden sevap kazanır. Onunla hüküm veren adaletle hükmeder, ona çağırın doğru yola çağırılmış olur.”⁵³

Kur'ân-ı Kerîm, insanlar için bir rehber olsun diye vahyedilmiştir.⁵⁴ O, Allah'ın izniyle insanları şirkin karanlığından çıkarıp imanın aydınlığına sevk eden ve onları Yüce Allah'ın yoluna ileten ilahi bir kelimedir.⁵⁵ Onun benzeri yoktur, benzerini getirmeye muktedir hiçbir varlık yoktur.⁵⁶ İçinde hiçbir tutarsızlık ve çelişki yoktur.⁵⁷ Kur'ân insanlığa dosdoğru yolu göstermekte ihlaslı müminlere mükafatı müjdelemekte, ahirete inananları büyük bir azap ile uarmaktadır.⁵⁸ Yüce Allah gönderdiği Kitâbın anlaşılabilirliği için ders ve ibret alınmasını istemiş,⁵⁹ mesajını rahat ve anlaşılır olabilmesi için kolay kılmıştır.⁶⁰ Allah Teâlâ kullarına; onu kolaylaştırdığını, rahmet kaynağı olarak indirdiğini ve bununla kulları için hayır murâd ettiğini şu latif üslup ile haber vermiştir:

“Biz Kur'ân'ı sana eziyet çekesin, mutsuz olasın diye indirmedik. Aksine biz onu yüreğinde Allah korkusu taşıyanlara bir öğüt ve bir uyarı olsun diye indirdik.”⁶¹

2. Kitâb/کتاب

کتاب/ketabe, tulum vb. şeyleri iki sıırım ile dikmek suretiyle bir deriyi başka bir deriye birleştirmek demektir. كَتَبْتُ الْبَعْلَةَ katırı bağladım demektir, onun iki dudağı birleştirildiğinde de böyle söylenir. الْكَتْبُ, bir şeyin bir şeye yakın olması ve iki şeyin bir araya toplanmasıdır.⁶² كَتَبَ الْكِتَابَ nikah kıydı, yani nikah akdini gerçekleştirdi,

⁵³ Tirmizi, Sevâbu'l-Kur'ân, 14.

⁵⁴ Bk. el-Bakara 2/185.

⁵⁵ Bk. İbrahim 14/1-2.

⁵⁶ el-İsrâ 17/88.

⁵⁷ en-Nisâ 4/82.

⁵⁸ Bk. el-İsrâ 17/9-10.

⁵⁹ Bk. el-Kamer 54/17.

⁶⁰ Bk. Meryem 19/97.

⁶¹ Tâhâ 20/114.

⁶² Ezherî, Tehzîbu'l-luğa, 10/87; İbn Fâris, Mu'cemü mekâyisil-luğa, 5/158.

anlamındadır.⁶³ *Ketebenin* en yaygın mânası ise harfleri birbirine eklemek suretiyle yazmaktır. *كتابة/kitâbede* asıl olan *yazı ile düzenlemektir*. Fakat bunların her biri istiâre yolu ile diğèrinin yerine kullanılabilir. Onun için Allah kelâmı yazılmamış olsa bile *Kitâb* adını alabilmektedir.⁶⁴

كتاب/Kitâb ve *kitâbe* *ketebenin* mastarıdır. *el-Müktib* muallim, *küttâb* ise çocukların öğrenim için *toplandıkları yerdir*. *الكتيبة من الخيل* *bir araya getirilen atlar*, *كتيبة/kefîbe* ise topluluğu ifade ettiği için *ordu*⁶⁵ anlamında da kullanılmıştır. *الكتبة/kitbe*, *kitap yazmak* ya da yazılı olan *bir kitâbın nüshasını çıkarıp yazıyla aktarmaktır*.⁶⁶

كتابة/Kitâbet lafzı; bir şeyi *ispat etmek, takdir etmek, zorunlu kılmak, farz yapmak* ve *azmetmek* mânalarında kullanılmıştır. Bu mânalarda kullanılmasının gerekçesi ise şudur: Bir şey önce istenir, sonra söylenir, daha sonra da yazılır. İrade başlangıcı, *kitâbet* ise sonucu temsil eder. Bu bağlamda kimi zaman başlangıç olan istek/irade pekiştirilmek istendiğinde sonuç olan *kitâbet* ile ifade edilir.⁶⁷ Allah Teâlâ buyurur ki:

فَلَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْتَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ

“De ki: Allah’ın bize yazdığından dışında bize hiçbir şey dokunamaz.”⁶⁸

Kitâbın bir diğèer anlamı *kader* demektir. Kelime *kader* anlamında aşağıdaki beyitlerde şu şekilde kullanılmıştır:

يَا ابْنَةَ عَمِّي كِتَابُ اللَّهِ أَخْرَجَنِي عَنْكُمْ وَهَلْ أَمْنَعَنَّ اللَّهَ مَا فَعَلَا

⁶³ İbrahim Mustafa vd., *el-Mu‘cemü’l-vasît*, 2/774.

⁶⁴ Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 699.

⁶⁵ Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî, *Muhtârü’s-sihâh*, thk. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed (Beyrut: el-Mektebetü’l-‘Asriyye, 1420/1999), 266.

⁶⁶ Ebû Adirrahmân el-Halil b. Ahmed Ferâhîdî, *Kitâbu’l-‘ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî ve Ahmed es-Sâmerrâî (Beyrut: Dâr ve Mektebetü’l-Hilâl), 5/342.

⁶⁷ Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 699.

⁶⁸ et-Tevbe 9/51.

*Ey amca kızı! Allah'ın kaderi beni sizden uzaklaştırdı O'nun yaptığına engel mi olaydım.*⁶⁹

Yine diğer bir şairin beytinde ise kitap kelimesi aynı mânada şöyle istîmâl edilmiştir:

أَلَا لَا تَفَحْرَنَ أَسَدٌ عَلَيْنَا يَوْمَ كَانَ حِينًا فِي الْكِتَابِ

*Bize karşı gururlanmasın Esed, kaderde yazılı olan bir günlük galibiyet için.*⁷⁰

Kelimenin faklı formlarından olan *kâtibi*, Arapların *âlim* anlamında kullandıklarını ifade eden İbnü'l-Arabî, (ö. 231/846) şu ayeti delil göstermiştir:⁷¹ (أَمْ عِنْدَهُمُ الْعَيْبُ فَهُمْ يَكْتُوبُونَ) “Yoksa gayb onların yanında da onlar biliyorlar mı?”⁷² Bununla birlikte *mukâteb* ise efendisiyle sözleşme yapmış köledir, aslı kitaptan gelir ve bununla aralarında yapılan sözleşmenin kaydı kastedilmiştir.⁷³

el-Kitap ve el-Kur’ân isimlerinin her ikisinin de aslı Ârâmîcedir. Ârâmî dilinde Kitâbet; harflerin resmi, kıraat ise okumak anlamındadır. Böyle olunca vahyin kitap diye isimlendirilmiş olması, Muhammedî vahyin; nasları korumada ve ondaki talimatı muhafaza etmede, satırlarda nakşedilerek ve göğüslerde toplanarak iki yönden de desteklendiğini ortaya koymuş olur.⁷⁴

Allah Teâlâ elçisi ile gönderdiği Kur’ân’da 279 yerde kitap ismini zikretmiş, bunların hepsi Kur’ân anlamında olmamakla beraber 70 kadarı Kur’ân anlamında zikredilmiştir.⁷⁵ *Kitâb* kelimesi ayetlerde Kur’ân anlamında şöyle geçmektedir:

(ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ) “İşte o kitap kendisinde hiçbir şüphe olmayan bir

kitaptır. Müttakiler için bir hidayet rehberidir.”⁷⁶ Ayetteki ifade, *işte bu kâmil mânadaki kitaptır*, yani kitap dediğin budur, gibi anlaşılmaktadır. Bu durumda, diğer

⁶⁹ İbn Fâris, *Mu‘cemü mekâyîsil-luğa*, 5/159.

⁷⁰ el-Hirnik bnt. Bedr el-Bekriyye, *Divânu el-Hirnik bnt. Bedr*, Rivâyetu Amr b. el-‘Alâ, thk. Vâdih el-Samed (Beyrut: Dâru Sâdir, 1995), 43.

⁷¹ İbn Fâris, *Mu‘cemü mekâyîsil-luğa*, 5/159

⁷² et-Tûr 52/41.

⁷³ İbn Fâris, *Mu‘cemü mekâyîsil-luğa*, 5/159; Râzî, *Muhtârü’s-sihâh*, 266.

⁷⁴ Subhî es-Sâlih, *Mebâhis*, 17.

⁷⁵ Bambâ, *Esmâu’l Kur’ân*, 20.

⁷⁶ el-Bakara 2/1-2.

kitaplarla mukayese edildiğinde sanki onların nakışlığı, Kur'ân'ın gelmesiyle ortaya çıkmıştır ve kitap olma ehliyetine Kur'ân tam mânada sahip olduğu için bu şekilde isimlendirilmiştir. Tıpkı, هو الرجل *adam dediğin budur* ifadesi erkeklerde bulunan iyi hasletleri toplayıp barındırması hasebiyle bir kişiye '*adam gibi adamdır*', ifadesini kullanmaya benzer.⁷⁷ "*Onda hiçbir şüphe yoktur*" ifadesindeki *rayb* kelimesi ise insanın içindeki kararsızlık, nefsin endişeli ve sıkıntılı bir halde olmasını ifade eder. Peygamber Efendimizden rivayet edilen bir hadiste kelime şöyle geçmektedir: "*Seni şüphelendiren şeyi bırak, şüphelendirmeyene yönel. Kuşkusuz şek huzursuzluktur. Doğruluk ise gönül rahatlığıdır.*"⁷⁸ Bu bağlamda kendisinde hiçbir kuşku bulundurmayan, korku ve endişe verecek her türlü şüpheden uzak olan, doğruluğunda, güvenilirliğinde herhangi bir şek olmayan, bu *kitap*; muttakiler için dosdoğru yolun rehberi olan, ilahi bir mesajdır. Buradaki takvâ, bu kitâbın hidayetine ulaşmak için sunulmuş ön koşul olarak değerlendirilebilir.

Ayette geçen takvâ, son derece korunmak ve sakınmak mânasındadır. En genel ifadesiyle mümin kulun emirleri yapması ve yasaklardan sakınmasıdır. Peygamber Efendimiz: "*Kul, mahzurlu şeylerden kaçınmak için, mahzurlu olmayan şeyleri de terk etmedikçe muttakiler derecesine ulaşamaz.*"⁷⁹ buyurmuşlardır. Kur'ân'ın hidayet etmesinin ön koşulu olarak zikredilen takva ile ilgili alimlerin kıymetli yorumları mevcuttur. Bu sakınma hali, arzularının meylettği şeyi terk etme hususunda hassas davranmak, günahlara devam etmeyi ve yaptığı ibadetlere aldanmayı bırakmak, Allah'tan başkasını ona tercih etmemek ve bütün işlerin idaresinin Allah'ın kudretinde olduğunu bilmek gibi açıklamalarla ifade edilirken başka bir yorumda "*Takva, mahlûkatın, senin lisanında; meleklerin, senin işlerinde ve arş meleklerinin de senin sırrında (gönlünde) bir kusur bulamamasıdır.*"⁸⁰ şeklinde geçmektedir.

Bu kitap Peygambere, ona indirilene ve daha önce gelen peygamberlere iman edenlere bir hidayet rehberi olacak fakat Hz. Muhammed'e ve ona inen ilahi Kitâbı yalanlayanları hidayete ulaştırmayacaktır.⁸¹ Kur'ân'ın kitap olarak isimlendirilmesi,

⁷⁷ Bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/33.

⁷⁸ Bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/34.

⁷⁹ Tirmizî, *Sıfâtü'l-kıyâme* 19.

⁸⁰ Bk. Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 2/267-68.

⁸¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 1/252.

ihtiyaç duyulan şer’i hükümleri içermesi sebebiyledir. Aynı zamanda kitap ismi, henüz nuzûlü tamamlanmamış olan; ancak inen her ayeti yazılan vahyin, daha sonra Mushaf haline dönüşeceğini bildirmektedir.⁸²

İşte bu Kitâb, Allah’ın mesajlarını içeren, hidayetini ihtiva eden ve geçmiş kitaplardan farklı olarak tahrif ve bozulmadan uzak, yegâne kitaptır. Aynı zamanda bir mucize olan bu kitap, kalplere, akıllara ve hissiyata bereketini yaymakla kalmayıp emirleri hakkıyla yerine getirildiğinde aile ve toplum saadetine sağlam bir zemin oluşturur.

Kitâb kelimesi, Kur’ân’ın kendisi için kullanıldığı gibi içindeki yazılarına ve sayfasına da isim olarak verilmiştir. Buna göre kelime, bir kitâbın hem yazısı hem sayfası hem de kendisini ifade eden bir kelimedir.⁸³

وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

“İşte bu (Kur’ân), bizim indirdiğimiz mübarek bir kitaptır. Ona uyun ve günahattan korunun ki size rahmet edilsin.”⁸⁴

وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسْتَهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ

Şayet sana kâğıt üzerine yazılmış bir kitap indirseydik ve onlar elleriyle onu tutmuş olsalardı, yine de o inkârcılar, “Bu apaçık bir büyü, başka bir şey değil” derlerdi.⁸⁵ ez-Zemahşerî ayetle ilgili, Kur’ân ayetleri yazılı sahifelerle kâfirlerin ellerine verilmiş olsa; onlar da görmekle yetinmeyip ona dokunmuş olsalar, yani inkâr etmek için ellerinde hiçbir gerekçe kalmasa yine de inkârcı tutumlarını devam ettirip apaçık bir sihir olduğunu iddia ederler, yorumunda bulunmuştur.⁸⁶

Kitâbet kelimesi, farz mânasında ayette şöyle geçmektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

⁸² İbn ‘Âşûr, Muhammed Tâhir, *et-Tahrîr vet-tenvîr*, (Tunus: ed-Dâru’t-Tûnusiyye li’n-Neşr, 1984), 1/73.

⁸³ Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 699.

⁸⁴ el-En’âm 6/155.

⁸⁵ el-En’âm 6/7.

⁸⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/6.

“Ey iman edenler! Oruç sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz.”⁸⁷ Namazın farz oluşu da aynı kelimeyle Nisâ sûresinde “Şüphesiz ki namaz, müminler üzerine vakitleri belli olarak yazılmış bir farzdır.” şeklinde geçmekte ve kelime burada da farz anlamında kullanılmaktadır.⁸⁸ المَكْتُوبَةَ ifadesi de bu bağlamda beş vakit namaz için kullanılmıştır.⁸⁹ Hüküm mânasında ise ayette şöyle ifade edilmiştir:

(فِيهَا كُتِبَ قِسْمَةٌ) “Onda müstakim hükümler vardır”⁹⁰ yani hükümleri dosdoğru olan anlamındadır.

Şair Lakîd b. Ya‘mur el-İyâdî, (ö. 204/820) *Kitâbı, kıymetli mesaj* anlamında kullanarak şöyle demiştir:

هَذَا كِتَابِي إِلَيْكُمْ وَالنَّذِيرُ لَكُمْ
فَمَنْ رَأَى مِثْلَ ذَلِكَ رَأْيًا وَمَنْ سَمِعًا

*Bu benim size mesajım ve uyarımdır. Bakalım kim bu görüşü benimseyip dinleyecek?*⁹¹

⁸⁷ el-Bakara 2/183.

⁸⁸ en-Nisâ 4/103.

⁸⁹ el-Mu‘cemü’l-vasît, 2/775.

⁹⁰ el-Beyyine 98/3.

⁹¹ Lakîd b. Ya‘mur el-İyâdî, *Dîvânu Lakîd b. Ya‘mur el-İyâdî*, Rivâyetu Hişâm b. Kelbî, thk. Muhammed Altuncî (Beyrut: Dâru’s-Sâdir 1402/1982), 334.

II. BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERÎM'İN DİĞER İSİM VE SIFATLARI

Kur'ân-ı Kerîm'in isimlerinin sayısı hakkında âlimlerin farklı yaklaşımları mevcuttur. Onlardan bir kısmı, Kur'ân'ın isimlerinin birkaç adetle sınırlarken, diğerleri ise daha fazla olduğu görüşündedir. Bu durum, adedi kısıtlı veren ilim adamlarının diğer isimleri Kur'ân'ın isimleri olarak değil, sıfatları olarak değerlendirmelerinden kaynaklanmaktadır.

et-Taberî, Kur'ân'ın isimlerinin adedini dört ile sınırlandırarak, Allah Teâlâ'nın, kulu Muhammed'e (s.a.v.) indirdiği *kitâbı*; '*el-Kur'ân, el-Furkân, el-Kitâb ve ez-Zikr*' kelimeleriyle isimlendirmiş olduğunu ifade etmiş, bu isimlerden her birine ayetlerden birer örnek vermiş ve her bir ismin Arapçada diğer isimlerde olmayan bir anlam taşıdığını ifade edip kelimeleri ayrı ayrı izah etmiştir.⁹² el-Mâverdî (ö. 450/1058), el-'Îz b. Abdisselâm (ö. 660/1262) ve es-Seâlibî (ö. 429/1038) de aynı görüştedirler.⁹³

Kur'ân isimlerinin sayısını çok zikredenlerin başında Ebu'l-Meâlî Şeyzele (ö. 494/1100) gelmektedir. *ez-Zerkeşî*'nin tefsirinde sayısını verdiği 55 isim ondan nakledilmiştir. *es-Suyûtî* de *el-İtkân* isimli eserinde aynı bilgileri vermektedir. Ayrıca *ez-Zerkeşî*, Ali b. Ahmed el-Harrâli'ye isnad etmiş olduğu bir görüşe göre Kur'ân'ın doksan küsur isminden söz etmiştir. *en-Nesefî*, tefsirinin mukaddimesinde 100 isimden bahsetmiş, İbn Teymiyye ise Kur'ân'da 47 ismin geçtiğini zikretmiş ve bunlara hadislerde geçen altı ismi de ilave etmiştir. *el-Fîrûzâbâdî*, Allah'ın Kur'ân için 100 isim zikretmiş olduğunu nakletmiş, muasır ilim adamlarından Sâlih el-Buleyhî ise 46 isim olduğunu belirtmiştir.⁹⁴

Kur'ân'ın isimleri ile ilgili muhtelif listeler mevcuttur. Listelerde yer alan isimlerin hepsine yer verilmesinin, çalışmanın hedefine hizmet etmeyeceği mülâhazası ile

⁹² Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 1/94.

⁹³ Bambâ, *Esmâ' l Kur'ân*, 26.

⁹⁴ Bambâ, *Esmâ' l Kur'ân*, 27.

incelemeye tabi tutulan isimler sınırlı tutulmuştur. Bu isimlerin seçiminde öncelikle konu ile ilgili öne çıkmış dört alimin ittifak ettikleri isimler (Tablo 1) zikredilmiş, daha sonra bu alimlerden en az üç ilim adamının ittifakı ile zikri geçen Kur'ân isimlerine (Tablo 2) yer verilmiştir:

	İsim ve sıfatlar	ez-Zerkeşî	İbn Teymiyye	el-Fîrûzâbâdî	el-Buleyhî
1.	قرآن	✓	✓	✓	✓
2.	كتاب	✓	✓	✓	✓
3.	بصائر	✓	✓	✓	✓
4.	بلاغ	✓	✓	✓	✓
5.	بيان	✓	✓	✓	✓
6.	تذكرة	✓	✓	✓	✓
7.	تنزيل	✓	✓	✓	✓
8.	حبل (الله)	✓	✓	✓	✓
9.	حق	✓	✓	✓	✓
10.	حكيم	✓	✓	✓	✓
11.	رحمة	✓	✓	✓	✓
12.	شفاء	✓	✓	✓	✓
13.	صراط مستقيم	✓	✓	✓	✓
14.	عربي	✓	✓	✓	✓
15.	فرقان	✓	✓	✓	✓
16.	قيم	✓	✓	✓	✓
17.	كلام	✓	✓	✓	✓

18.	مُبَارَك	✓	✓	✓	✓
19.	مُبِين	✓	✓	✓	✓
20.	مَجِيد	✓	✓	✓	✓
21.	مَوْعِظَة	✓	✓	✓	✓
22.	نُور	✓	✓	✓	✓
23.	هَدَى	✓	✓	✓	✓
24.	وَحِي	✓	✓	✓	✓
25.	أَحْسَنُ الْحَدِيثِ	✓	✓	✓	✓

Tablo 1: Kur'ân-ı Kerim İsim ve Sıfatları

	İsim ve sıfatlar	ez-Zerkeşî	İbn Teymiyye	el-Fîrûzâbâdî	el-Buleyhî
26.	بُرْهَان		✓	✓	✓
27.	بُشْرَى	✓		✓	✓
28.	بَشِير	✓		✓	✓
29.	تَبْيَان		✓	✓	✓
30.	تَصْدِيق		✓	✓	✓
31.	حُكْمٌ		✓	✓	✓
32.	حِكْمَة	✓	✓	✓	
33.	ذِكْر	✓	✓	✓	
34.	ذِكْرَى		✓	✓	✓
35.	رُوح	✓		✓	✓

36.	صِدْق	✓		✓	✓
37.	عَزِيز	✓	✓	✓	
38.	عِلْم	✓	✓		✓
39.	فَضْل	✓		✓	✓
40.	فَصَّص	✓		✓	✓
41.	قَوْل	✓		✓	✓
42.	كَرِيم	✓		✓	✓
43.	مُتَشَابِه	✓	✓	✓	
44.	مَثَانِي	✓	✓		✓
45.	مُحْكَم		✓	✓	✓
46.	مُصَدِّق		✓	✓	✓
47.	مُفَصِّل		✓	✓	✓
48.	مُنَزَّل		✓	✓	✓
49.	مُهَيِّمٌ	✓	✓	✓	
50.	نَدِيرٌ	✓	✓		✓

Tablo 2: Kur'ân-ı Kerim İsim ve Sıfatları

“Gözler O’nu idrak edemez, hâlbuki O, gözleri idrak eder.”⁹⁸ Ayet-i Kerîme’deki ifadeler, kulların donatıldığı görme teşhizatının Allah’ı görme gibi bir özellik taşımadığını, yaratılmışların onun künhüne vâkîf olmaya muktedir olmadıklarını, dolayısıyla gözlerin bu halde *habîr* olan Allah’ı görmesinin idraki hususundaki noksanlığını ifade etmektedir. Zira bir şeyi idrak etmek, onun hakikatine kâmil mânada vâkîf olmayı mecbur kıldığından kullar açısından Allah’ı görmenin imkansızlığı ifade edilmiştir. Fakat Allah için bu durum farklıdır. O *latîf* ve *habîr*, herşeyi gören ve en ince ayrıntısıyla her şeyden haberdar olandır.

قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ

“Doğrusu rabbinizden size basiretler (idrak kabiliyetleri) verilmiştir. Artık kim hakkı görürse faydası kendine, kim de görmezse zararı kendinedir. (De ki:) “Ben üzerinize bekçi değilim.”⁹⁹ Yani size *beyân* ve *basâir* içeren Kur’ân gelmiştir. Bu durumda kim hakikati görmek isterse bu onun lehine, kim de hakikati görmezden gelirse bu onun zararına olur. Çünkü Allah’ın yarattıklarına ihtiyacı yoktur. Bu bağlamda İbni A’râbî, küfür zilletine sırtını dönüp imana girmiş kişi için *أَبْصَرَ الرَّجُلُ* / *adam* (hakkı) *gördü* ifadesinin kullanıldığını söylemiştir.¹⁰⁰ Dolayısıyla bu kelime insana hidayeti sapıklıktan, imanı küfürden ayırt eden bir bakış açısı sunmuştur.¹⁰¹

Basiret, kendisiyle meselelerin idrak edildiği kalbin nûrudur. Ayette Allah tarafından geldiği bildirilen *basâir*den maksat vahiydir.¹⁰² Bu anlamda basiret; hakka davet eden, kurtuluş yolunu gösteren ve tevhit akidesini delillendiren ayetler ile Allah’ın insanın fitratına yerleştirdiği inkârı ve nankörlüğü terk edip yine onun fitratına bahşettiği imana yönelme kabiliyeti, yani bilgi ve düşünme melekesi ile ilgilidir.¹⁰³ Râzî’nin dikkat çektiği gibi bu ayetlerin bizzat kendileri basiret değildir. Fakat bunlar, kuvvetleri ve açık

⁹⁸ el-En’âm 6/103.

⁹⁹ el-En’âm 6/104.

¹⁰⁰ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 4/64.

¹⁰¹ *el-Mu‘cemü’l-vasît*, 1/59.

¹⁰² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/55; Ebü’l-Berekât Hâfîzüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Neseî, *Medâriku’t-tenzîl ve hakâiku’t-te’vîl* (Beyrut: Dâru’l-Kelîm’t-Tayyib, 1998), 1/528.

¹⁰³ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 10/657; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 6/104.

oluşları sebebiyle onları iyice tanıyıp hakikatlerine vâkıf olan kimseler için birer basiret ve idrak vesilesi olurlar.¹⁰⁴

وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بِآيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ مِنْ رَبِّي هَذَا بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

(Ey Muhammed!) Onlara (istedikleri) bir âyet getirmediğin zaman (alay ederek) derler ki: “Onu (da) bir yerlerden derleyip toplasaydın ya.” De ki: “Ben ancak Rabbimden bana vahyedilene uymaktayım. Bu (Kur’ân âyetleri), Rabbinizden gelen basiretlerdir (Gönül gözlerini aydınlatan nurlardır). İman edecek bir topluluk için bir hidayet kaynağı ve bir rahmettir.”¹⁰⁵

Kur’ân ayetlerine *basâir* denilmesi, ayetlerin her birinin insanların kalp gözlerinin açılmasına vesile olmasındandır. Bu nedenle bizzat ayetler *basiretler* olarak isimlendirilmiştir. Buna göre Hz. Peygamber’in hakka davetini doğru bir şekilde kavrayan, bununla ilgili delilleri, akıl ve düşünme yeteneğini isabetli kullanarak değerlendiren ve bu sayede hidayeti bulan kimse kendine iyilik etmiş olur. Gurur ve kibre kapılarak aksine hareket eden ise kendine hem kötülük hem de yazık etmiş olur.¹⁰⁶ İbn Kayyim’e (ö. 751/1350) göre basîret, ‘Allah’ın mümin kulunun kalbine attığı öyle bir nûrdur ki; insan, bu ilahi haberin kesin şekilde gerçeği ifade ettiğini bu nûr sayesinde kavrar, böylece şüphe, tereddüt ve hayretten kurtulur. Basîret sahibi geleceğinden endişe etmez, zira o, gelecek ile ilgili tedbirleri eksiksiz olarak almıştır. Bu âlemdeki her şeyin yerli yerince cereyan etmekte olduğuna inanır. Kalbinden mârifet fişkirir.¹⁰⁷

Tasavvufta basîret, Allah’ın nûru ile bakma ve görme şeklinde tarif edilir. Bu tarife göre firâsetle eş anlamlıdır. Bedendeki gözün, maddî âlemdeki varlıkları, olayları, renkleri ve şekilleri gördüğü gibi gönül gözünün de dış âlemdeki eşya ve olayların iç yüzünü ve mânevî âlemdeki hakikatleri görmesi olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca bu yetinin hem insanlarda hem de hayvanlarda bulunduğu, ancak kalp gözünün insanlara mahsus

¹⁰⁴ Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, 6/104.

¹⁰⁵ el-A‘râf 7/203.

¹⁰⁶ Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, 6/104-105.

¹⁰⁷ Süleyman Uludağ, “Basîret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/103.

olduğunu belirtilmiş ve basiretin her insanda kuvve halinde varlığı dile getirilmiştir.¹⁰⁸ Dolayısıyla Kur’ân *basâir* oluşuyla, Allah tarafından lütfedilmiş bu özelliği harekete geçirerek, insanın yaradılış amacına yönelik yaşamasına, kalbini ve zihnini devreden çıkarmadan insan-ı kâmil olma yolunda ilerlemesine destek olan kusursuz bir rehberdir.

Bir başka ifadeyle basîret, ayetleri işlevsel hale getiren, insanın kalp gözü açık bir biçimde düşünme ve anlama yetisini devreye sokarak hakikate teslim olmasıdır.¹⁰⁹

Hülâsa *basiret/basâir*, aklın eşyanın hakikatini kavramasını ortaya koyan bir özelliktir. Bu idrak, bilinci tetikleyen bir şuur içerir. Aynı zamanda Kur’ân’da geçtiği yerlerde vahiy ile ilişkilendirilir ki bu özelliği dünya ve ahiret hayatı ile ilgili kesin ve doğru bilgileri ihtiva eder. Bu bilgiler zihinlere ufuk açmakta, itikadı kuvvetlendirmekte ve hakikat yolunu bildirmektedir. *Besâir* olan Kur’ân, müminlerin kalplerini aydınlatarak doğruyu hissetmelerini ve Allah’tan hakkı ile sakınan kullar olmalarını sağlamaktadır.¹¹⁰

وَلَقَدْ دَرَأْنَا لِحُجَّتِهِمْ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنَّةِ وَالْإِنْسِ هُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَهُمْ أَدَانٌ لَا يَسْمَعُونَ
بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْعَافِلُونَ

“Andolsun biz, cinler ve insanlardan, kalpleri olup da bunlarla anlamayan, gözleri olup da bunlarla görmeyen, kulakları olup da bunlarla işitmeyen birçoklarını cehennem için var ettik. İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar. İşte bunlar gafillerin ta kendileridir.”¹¹¹

Basîret, ilâhî sıfatlardan biri olan *basarın* kullardaki tecellisidir. Bu tecelliden nasibi olmayanların gözlerinde perde vardır ve bu sebeple gerçekleri göremezler. İnsanların gerçekleri görmelerine ışık tuttuğu için Kur’ân âyetlerine de *basâir* denilmiştir. Kur’ân küfür, nifak, hırs, kin gibi olumsuz inanç ve duygular yüzünden kalp gözü körleşmiş ve basîreti bağlanmış kimseler hakkında *körler, kalpleri olup da bununla idrak edemeyenler, bakar körler* gibi tabirler kullanır, inananları *basîretli*, inkârcıları *kör* sayar. Kur’ân’da kendilerinden *ülü’l-epsâr, ülü’l-elbâb, ülü’n-nühâ* diye söz edilen basîret sahipleri; hislerine kapılmadıkları ve nefislerini günahlarla kirletmedikleri için maddî ve

¹⁰⁸ Uludağ, “Basîret”, 5/103.

¹⁰⁹ Zülfikar Durmuş, *Kur’ân’a Göre Kur’ân* (İstanbul: Rağbet yayınları 2012), 140.

¹¹⁰ Bk. *el-Mu‘cemü’l-vasît*, 1/59; Durmuş, *Kur’ân’a Göre Kur’ân*, 141.

¹¹¹ el-A‘râf 7/179.

mânevî hakikatleri olduğu gibi görür, ona göre hareket ederler. Basîretin beş duyudan biri olan görmenin ötesinde ruhî bir meleke olduğunu ifade eden hadisler de mevcuttur. Nitekim Hz. Peygamber, “*Ruh bedenden ayrıldığında görme gücü de (basar) onunla birlikte gider*”¹¹² buyurmuştur. Hz. Peygamber’in, gözleri uyusa da kalbinin uyanık olduğunu belirten hadislerinden de basîretin ruhî bir meleke olduğu ve peygamberler gibi inanç ve amel dünyası gelişmiş insanlarda bu melekenin güçlü bir şekilde tezahür ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim sâdık rüya bu melekenin sonucudur.¹¹³

2. Belâğ/بَلَاغٌ

بَلَاغٌ /belâğ ve بُلُوغٌ /bulûğ kelimeleri, *hedefin en yükseğine erişmek ve sonuna varmak* anlamındadır. بَلَّغَ رَجُلًا بَلِيغًا *beliğ bir adam*, بَلَّغَ الشَّيْءُ *bir şey ulaştı* demektir. أَبْلَغْتُهُ ve أَبْلَعْتُهُ ifadeleri mektup veya benzeri bir araçla istenen mesajı iletmek için kullanılır. *Belâğ*, bir şeyin *yeterli olması*, *bâliğ* ise *iyi olan şey* mânasındadır.¹¹⁴ بَلَّغَ الْفَارِسُ *süvari atını hızlandırmak için atın yularına elini uzattı*, بَلَّغَ الْغُلَامُ *çocuk sorumluluk alacak vakte ulaştı*, بَلَّغْتُ الْمَكَانَ *mekâna ulaştım ve yaklaştım* demektir. رَجُلٌ بَلِيغٌ وَبَلَّغٌ وَبَلَّغٌ *kelamı fasih ve beliğ olan bir adam* anlamındadır. Kelime aynı zamanda, *kalbinde olanı dili ile güzel ifade eden kimse için* kullanılır, cemisi بَلَّغًا olarak gelir.¹¹⁵ en-Nu‘mân b. Sevâb el-‘Abdî, çocuklarından birine tavsiyede bulunurken *belâğ* kelimesini hedefe, *amacın en yükseğine varmak* anlamında şu şekilde kullanmıştır:

(عَلَيْكَ بِالْقَصْدِ فَإِنَّ فِيهِ بَلَاغًا) *Orta yolu tutmalısın. Bu davranış seni hedefine ulaştırır.*¹¹⁶

Yukarıda da ifade edildiği gibi *belâğ* ve *bulûğ* kelimeleri en yüksek hedefe ulaşmak mânasında kullanılır. Bu, bir yer, bir zaman ya da belirlenmiş işlerden biri olabilir. Bu kelime bazen tam varılmasa da yaklaşmayı ve görülecek noktaya kadar gelmeyi ifade

¹¹² Müslim, “Cenâ’iz”, 7, 9.

¹¹³ Uludağ, “Basîret”, 5/103.

¹¹⁴ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 4/421.

¹¹⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 8/420.

¹¹⁶ Ebu'l-Fadl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm en-Neysâbûrî el-Meydânî, *Mecme'ul-emsâl*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (Kahire: Matbaatu's-Sünneti'l-Muhammediyye, 1374/1955), 1/72.

eder. Aynı zamanda *belâğ*, tebliğ demektir. Bir haberi bildirmek için *بَلَّغْتُهُ* ve *أَبْلَغْتُهُ* ifadeleri kullanılır ancak *بَلَّغْتُهُ* daha vurguludur.¹¹⁷

أَبْلَغْتُكُمْ رَسُولَاتِ رَبِّي وَأَنْصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ

“Size rabbimin vahyettiklerini duyuruyorum, size öğüt veriyorum ve ben sizin bilmediklerinizi Allah’tan (gelen vahiy ile) biliyorum.”¹¹⁸

إِلَّا بَلَاغًا مِنَ اللَّهِ وَرِسَالَاتِهِ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا أَبَدًا

“Ancak Allah’tan gelenleri tebliğ edebilirim ve O’nun vahiylerini açıklayabilirim. Kim Allah’a ve Resûlüne karşı gelirse, şüphesiz onlar için, içinde ebedî kalacakları cehennem ateşi vardır.¹¹⁹ Yani, size kendisi ile gönderilmiş olduğum mesajı iletmek dışında bir yol bulamıyorum demektir¹²⁰ ki, benim kurtuluş yolum ve görevim ancak size rabbimin mesajını hakkıyla tebliğ ettiğimde tamamlanır ve hedefine ulaşır.¹²¹

فَهَلْ عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ

“Peygamberlere düşen ancak apaçık bir tebliğdir.”¹²²

فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَرْشِ مِنَ الرَّسُولِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ بَلَاغٌ فَهَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ

“Azim ve kararlılık sahibi peygamberlerin sabrettikleri gibi sen de sabret. Onlar için de acele etme. Başlarına geleceği vaktiyle söylenen şeyleri gördüklerinde sanki gündüzün kısa bir süresini yaşamış gibi olacaklar. Tebliğ konusu işte budur; hiç günaha sapanlardan başkası helâk edilir mi?”¹²³ Burada, kâfirlerin Peygamber Efendimiz

¹¹⁷ Râğib el-İsfehâni, *el-Müfredât*, 144.

¹¹⁸ el-‘Arâf 7/62.

¹¹⁹ el-Cin 72/23.

¹²⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, 8/419.

¹²¹ Zebîdî, *Tâcu'l-‘arûs*, 22/448.

¹²² en-Nahl 16/35.

¹²³ el-Ahkâf 46/35.

uyguladıkları baskı, korkutma ve eziyetlerle ilgili ulu'l-azm olan peygamberlerin karşılaştıkları güçlükler hatırlatılmış, onların bu durumlar karşısında sabır ve sebatteki ciddiyetleri ve azimle takındıkları tavır önerilmiş, Hz. Peygambere de “*sen de sabret*” şeklinde emredilmiştir. Önceki peygamberlerin sergiledikleri bu yaklaşım onları ulu'l-azm olmakla tavsif etmiştir. Ayetin devamında yeni bir cümle başlayarak “*Bu bir tebliğdir*” ibaresiyle, bunun peygamberler tarafından yapılmış bir nasihat olduğu, kendisiyle öğüt verilen şeyde yeteri kadar öğüt bulunduğu ve onunla amel etmeyenlerin helak olacakları bildirilmiştir.¹²⁴

إِنَّ فِي هَذَا لَبَلَاغًا لِّقَوْمٍ عَابِدِينَ

“İşte bunda, Allah’a kulluk eden topluluk için yeterli açıklama vardır.”¹²⁵

Gerçekleri insanlara bildirdiği, hak olan daveti açıkladığı ve yaydığı için Yüce Allah, Kur’ân’ı *Belâğ* olarak adlandırmıştır.¹²⁶

هَذَا بَلَاغٌ لِّلنَّاسِ وَلِيُنذَرُوا بِهِ وَيَعْلَمُوا أَنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ

“İşte bu, bütün insanlara, bununla hem uyarılınsınlar hem Allah’ın ancak bir tek Tanrı olduğunu bilsinler hem de akıl sahipleri öğüt alsınlar diye yapılmış bir bildirimdir.”¹²⁷ İnsanlara emir ve nehiyleri bu kitap bildirir. Onun içerdiği mesaj ve hükümler başka hiçbir şeye muhtaç kılmayacak şekilde kafidir. Bu sebeple Kur’ân *belâğ*dir.¹²⁸

Bu ayetlerden insana verilen öğüt ve nasihatlerin insana verilen akıl sebebiyle olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Allah Teâlâ gönderdiği Peygamberleri ve kitapları akıl sahipleri öğüt alsınlar diye göndermiştir. Akıl sahiplerinin büyük şerefe ve yüce mertebeye sahip olmalarının sebebi, aklın icra ettiği bu rol olmalıdır.¹²⁹

Aynı kelimedenden türemiş olan *belâgat* ise iki şekilde kullanılır. Bunlardan ilki sözün bizzat kendisinin belîğ olmasıdır ki, bu da kendi içinde üç özelliği barındırır. Bunlar;

¹²⁴ Bk. Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 28/31.

¹²⁵ el-Enbiyâ 21/106.

¹²⁶ Bk. Zerkeşî, *el-Burhân fî ‘ulûmi'l-Kur’ân*, 1/276; Buleyhî, *el-Hudâ ve'l-beyân*, 278.

¹²⁷ İbrahim 14/52.

¹²⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/184.

¹²⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 19/115.

sözün dil açısından tamamen doğru olması, kast edilen mânaya tamamıyla uyması ve kendi içinde doğruluğu dile getirmesidir. Bu özelliklerden biri ihlâl edildiği takdirde söz, belâgat açısından kusurlu kabul edilir. İkincisi ise sözün söyleyen ve söylenen açısından belîğ olmasıdır. Bu da sözü söyleyenin söylemek istediği şeyi, sözün muhatabının kabul edeceği bir formda söylemesidir. Yani muktezayı hale uygun olmasıdır.¹³⁰ Bununla bağlantılı olarak ayette şöyle buyrulmaktadır:

أُولَئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا

“Onlar, kalplerindeki Allah’ın bildiği kimselerdir. Onlara aldırma, kendilerine öğüt ver ve onlara durumları hakkında tesirli söz söyle.”¹³¹

3. Beyân-Tibyân/بيان-تبيان

أَبَانَ/bâne, açıkladı demektir. Açıklığa kavuşan bir durum için بَانَ الشَّيْءُ denilir, أَبَانَ/استَبَانَ/تَبَيَّنَ fiilleri de aynı anlamda kullanılır. *Beyyin*, fasih ve sözü anlaşılabilir kimse için kullanılır.¹³² مِنْ فُلَانٍ (أَبِيْنُ) *şu kimse diğerinden daha fasihtir* ifadesi, sözü daha açıktır, anlamındadır. Aynı zamanda beyân kendisiyle delillendirme yönüyle bir şeyin ortaya çıkması demektir. تَبَيَّنَ/tebyîn açıklık ve anlaşılır olmak ve izah etmek anlamındadır ki; قَدْ بَيَّنَّ الصُّبْحُ لِدِي عَيْنَيْنِ *gören kişi için sabah ortaya çıktı* ibaresi, Araplarda bir şeyin gizlenemeyecek kadar apaçık olduğunu ifade eden bir meseldir. التَّبَيُّنُ ise التَّلَقُّاُ kelimesinde olduğu gibi *te* harfinin kesrasıyla şaz olarak gelen bir mastardır. Bu kalıpların mastarları çoğunlukla *tenin* fethasıyla التَّكْرَارُ ve التَّدْكَارُ da olduğu gibi gelir.¹³³

¹³⁰ Râğib el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 145.

¹³¹ en-Nisâ 4/63.

¹³² Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 8/381; Mecdüddîn Ebû Tahir Muhammed bin Yakub el-Fîrûzâbâdî, *el-Kamûsu'l-muhît*, thk. Muhammed Naîm el-Araksûsî (Beirut: Müessesetü'r-Risâle li't-Tibâa ve'n-Neşr ve't-Tevzî, 2005), 1/1182.

¹³³ Cevherî, *es-Sihâh tâcü'l-luğa*, 5/2082; Râzî, *Muhtârü's-sihâh*, 43; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 13/68; *el-Mu'cemü'l-vasît*, 1/80.

Tebeyyün kelimesi için dilbilimciler, titizlikle inceleyip işin aslına vâkıf olmak, sakin ve teenni ile davranmaktır, yorumunu yapmışlardır.¹³⁴

إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا

“Yoldan çıkmışın biri size bir haber getirdiğinde doğruluğunu araştırın.”¹³⁵ *Beyân* aynı zamanda delil, açık ifade, bir şeyin hakikatini ortaya çıkarıcı veya belâgat içeren kelam ve bir mânanın teşbîh, mecâz ve kinâye gibi muhtelif yollarla tarif edilmesidir.¹³⁶ Bu anlamda *beyân*, fesâhat ve belâgat demektir. Bir rivayette şöyle buyurulmuştur:

(إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا) “*Beyânda insan büyüleyen bir durum vardır.*”¹³⁷ ifadesindeki *beyân* bu anlamda değerlendirilir.¹³⁸

Beyân konuşmaktan daha geneldir. Kendisi ile açıklama yapılabildiği *beyân* denilmektedir. Durumu açıklama türünden *beyân* kelimesine şu ayet örnektir:¹³⁹

وَلَا يَصُدُّكُمْ الشَّيْطَانُ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ

“Şeytan sizi bundan alıkoymasın çünkü o, sizin için açık bir düşmanınızdır”¹⁴⁰

Denemek yoluyla *beyân* olana örnek ise şu ayettir:

فَسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ

“Eğer bilmiyorsanız daha önce kendilerine kitap verilenlere sorunuz. O peygamberleri açık deliller ve kitaplar ile göndermiştik. Sana da insanlara indirilen ilahi mesajı açıklayasın da ola ki düşünürler diye zikri/Kur’ân’ı indirdik.”¹⁴¹

Söz de *beyân* diye adlandırılır. Çünkü söz ile açıklanması hedeflenen anlam ortaya konur.¹⁴²

¹³⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 13/68.

¹³⁵ el-Hucurât 49/6.

¹³⁶ el-Mu‘cemü'l-vasît, 1/80.

¹³⁷ Buhari, Nikah: 47, Tıbb: 51; Ebu Davud, Edeb: 87.

¹³⁸ Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, 5/2082; Râzî, *Muhtârü's-Sihâh*, 43.

¹³⁹ Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 157.

¹⁴⁰ ez-Zuhuf 43/62.

¹⁴¹ en-Nahl 16/43-44.

¹⁴² Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 157.

هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ

“Bu (Kur’ân) insanlara yönelik bir açıklamadır”¹⁴³ ayetinde bu ismi işareti ile Kur’ân’ın kastedildiği söylenmiştir. Yani bu Kur’ân genel olarak tüm insanlar için bir açıklama ve hassaten muttaki kullar için bir hidayet, öğüt ve nasihattir.¹⁴⁴ Burada dini yalanlayıp helak olan insanların akîbetine bakıp da ondan ibret almaya teşvik vardır.¹⁴⁵ Kur’ân’da 30 yerde *tibyân*, *mubîn* ve *beyyinât* Kur’ân ismi olarak geçmektedir.¹⁴⁶

(ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ) “Sonra onu sana açıklamak da bize düşer”¹⁴⁷ ayeti de sözdeki kapalılığı açıklığa kavuşturmaya örnektir.¹⁴⁸

وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَىٰ هَؤُلَاءِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ بَيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ

“Yine o gün her ümmetin içinden kendileri hakkında birer tanık çıkaracağız, seni de bu kimseler hakkında tanık yapacağız. Bu Kitâbı sana her konuda açıklama getiren bir rehber, bir hidayet ve rahmet kaynağı ve Allah’a gönülden bağlananlar için bir müjde olarak indirdik.”¹⁴⁹ Bu ayette Hz. Peygamber’e hitaben, din hususunda kendisi ve ümmeti için gerekli olan her konunun açıklandığı ifade buyrulmuştur. Burada geçen lafız umum için kullanılmakla beraber hususen dini meseleler irâd edilmiştir.¹⁵⁰

الرحمان، علم الْفُرُؤَانِ، خَلَقَ الْإِنْسَانَ، عَلَّمَهُ الْبَيَانَ

“Kur’ân’ı rahman öğretti. İnsanı O yarattı. Ona anlama ve anlatmayı öğretti.”¹⁵¹ Bazı yorumlara göre; ayette zikri geçen *insan* kelimesinden maksadın Hz. Peygamber olduğu, dolayısıyla *beyân* ile içinde Müslümanın ihtiyaç duyduğu her şeyi açıklayan

¹⁴³ Âl-i İmrân 3/138.

¹⁴⁴ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 7/231.

¹⁴⁵ Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü’l-muhît fi’t-Tefsîr*, thk. Sıdkî Muhammed Cemil (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1420), 3/352.

¹⁴⁶ Buleyhî, *el-Hudâ ve’l-beyân*, 172.

¹⁴⁷ el-Kıyâme 75/19.

¹⁴⁸ Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 158.

¹⁴⁹ en-Nahl 16/89.

¹⁵⁰ Ezherî, *Tehzîbu’l-luğâ*, 15/356.

¹⁵¹ er-Rahmân /3-4.

Kur'ân'ın kastedildiği ifade edilmiştir. Bazıları ise insan ile Hz. Âdem'in kastedildiğini söylemişlerdir.¹⁵²

Muhâlis b. Muzâhim el-Kelbî'nin en-Nu'mân b. el-Münzir'in kardeşine hicivde bulunduğu söylenince, en-Nu'mân onu cezalandırmak ister, ancak o hicivde bulunmadığını şu sözler ile ifade eder:

ما هَجَوْتُ أَحَدًا وَلَا أَهْجُو أَمْرًا ذُكِّرْتَ أَوَّلًا وَإِنِّي أَعُوذُ بِجَدِّكَ الْكَرِيمِ وَعِزِّ بَيْتِكَ الْقَدِيمِ أَنْ يَنَالَنِي مِنْكَ عِقَابٌ أَوْ
يُفَاجِئَنِي مِنْكَ عَذَابٌ قَبْلَ الْفَحْصِ وَالْبَيَانِ عَنِ اسَاطِيرِ أَهْلِ الْبُهْتَانِ

*Ben kimseye hicivde bulunmadım, sizin bahsetmiş olduğunuz kimseye de asla hicvetmem. İftira ehlinin hurafelerine istinaden, bir araştırma yapmaksızın işin hakikatini ortaya çıkarmadan sizden bana bir ceza ve azap gelmesinden soylu atanıza ve Kabe'ye sığınırım.*¹⁵³

4. Zikr- Tezkira -Zikrâ/ تَذْكَرَى- ذِكْرَى- ذِكْرَى

ذِكْرَى/zikr, hafızada olan bilginin hatırlanması ve bir şeyin dil ile telaffuz edilmesidir.

*Namaz, dua, övgü, şeref, ses gibi anlamlara da gelmektedir. Zikr, ayrıca dinin detaylarının yer aldığı kitaptır. Zira nebilere verilen tüm kitaplar zikr olarak isimlendirilmiştir.*¹⁵⁴ *Zâkira, kişinin geçmiş tecrübelerden hareketle bir şeyi muhafaza edip akılda tutabilmesidir. Tezkira, kendisiyle ihtiyacın hatırlandığı, öğüt ve ibret almaya çağıran anlamındadır.*¹⁵⁵ *Zikr, istizkâr, diraset ve ezberlemektir.*¹⁵⁶

Şair Benî Kays b. Sa'lebe, *zikr* kelimesini yapılanların dile getirilmesi anlamında kullanmıştır:

شَدَّ ابْنُ قَيْسٍ شَدَّةً دَهَبَتْ لَهَا ذِكْرًا لَهُ فِي مُعْرِقٍ وَشَامٍ

¹⁵² Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 15/356.

¹⁵³ Meydânî, *Mecme'ul-emsâl*, 1/208.

¹⁵⁴ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 5/346.

¹⁵⁵ *el-Mu'cemü'l-vasît*, 1/313.

¹⁵⁶ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-muhît*, 1/397.

*Benî Kays öyle şiddet sergilediler ki, yaptıkları dillerden düşmedi.*¹⁵⁷

Muallaka şairlerinden olan süvari şair ‘Antere b. Şeddâd (ö. 614), atına düşkünlüğünden yakınan hanımına, inşâd ettiği kasidesinde uyarı niteliğinde; kelimeyi, dile dolamak, söylenip durmak mânasında kullanmıştır.

لَا تَذْكُرِي مُهْرِي وَمَا أَطْعَمْتُهُ فَيَكُونُ جِلْدُكَ مِثْلَ جِلْدِ الْأَجْرِبِ

*Ne atımı ne de ona yedirdiğimi diline dolama, yoksa cildin uyuzlunun cildi gibi olur.*¹⁵⁸

Zikr, *hafıza* kelimesinde olduğu gibi, insanın elde ettiği bilgileri kendisi ile koruyabildiği nefsin bir durumudur. Hafıza ile bilginin korunması, *zikr* ile ise öğrenilmiş bilginin akla getirilmesi anlaşılır. Kimi zaman da onun kalbe gelmesi kastedilir. *Zikrin*, söylenen söz için kullanılması, kalp ve dil ile olmak üzere iki kısma ayrılır. Unutulan şeyi hatırlamak; ya da hafızada olanı zikretmek,¹⁵⁹ anlamında kullanılmıştır.

قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوْيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحَوْتَ وَمَا أَنَسَانِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أذُكُرَهُ

“(Genç), Gördün mü? o kayanın yanında konakladığımız zaman balığı unuttum!
Onu sana söylemeyi bana unutturan, şeytandan başkası değildir.”¹⁶⁰

لَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ

“Andolsun, size içinde sizin için öğüt bulunan bir kitap indirdik. Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?”¹⁶¹

el-Ferrâ; *zikr*, dilinle telaffuz edip açıkça ifade ettiğin, zukr ise kalp ile olandır, demiştir. مَا زَالَ مَتْنِي عَلَى ذِكْرٍ *hala hatırlıyorum*, yani *unutmadım* demektir. el-Leys (ö. 187/803) *zikre*, hatırlanan şeyi korumak ve onu dil ile telaffuz etmektir şeklinde mâna

¹⁵⁷ *Divânu Benî Bekr fi'l-câhiliyye cem' ve şerh ve dirâse*: Abdulaziz en-Nebevî, (Kahire: Dâru'z-Zehrâ 1410/1989), 483.

¹⁵⁸ Ebu'l-Hasen Sadrüddîn Alî b. Ebi'l-Ferec b. el-Hasen el-Basrî, *el-Hamasetu'l-basriyye*, thk. Muhtaruddîn Ahmed (Beyrut: 'Âlemu'l-Kutub), 1/16; 'Antere b. Şeddâd, *Divânu 'Antara* thk. Muhammed Saîd Mevlevî, (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1970) 272.

¹⁵⁹ Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 328.

¹⁶⁰ el-Kehf 18/63.

¹⁶¹ el-Enbiyâ 21/10.

vermiştir. Ayrıca *zıkr*, içinde dinin detaylarının bulunduğu kitap olduğu gibi; nebilere verilen her kitap, Allah için kılınan namaz, O'na yapılan dua ve övgü için de kullanılan bir kelime olmuştur.¹⁶²

İslam davetinin açıkça ilan edilmesinden önce inen sûrelerde “*Kur’ân*” kelimesi geçmemektedir. Kur’ân lafzı açıkça isim olarak kullanılmadan önce *zıkr*, *zıkrâ*, *tezkira* vb. sözcükler bu dönemde inen ayetlerde sıkça tekrarlanmaktadır. Bu kelime, Kureyşlilerin Hz. Peygamber’i inkâr edip, sihirbazlık vb. şeylerle ithamına cevaben inen sûrelerde ve açık davetin başlamasından sonra, Hz. Peygamber’in onların putları aleyhine konuşması ile gelişen olaylar dâhilinde inen ayetlerde görülür. Allah Teâlâ et-Tekvîr sûresinde, Hz. Peygamber’e (mecnun) ve vahye (şeytan sözü) diyerek atılan iftiranın ardından müşriklere reddiye sadedinde Kur’ân’ı; “*değerli bir elçinin sözü ve âlemler için bir öğüt*” olarak nitelemiştir.¹⁶³

Kur’ân’da *zıkr* ve *tezkira* onun ismi olarak 55 yerde geçmektedir.¹⁶⁴

(أَنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ) “O, âlemler için, içinizden dürüst olmak isteyenler için, ancak bir öğüttür.”¹⁶⁵ (كَلَّا إِنَّهُ تَذَكُّرٌ) “Asla! Ama bilsinler ki bu, gerçekten bir öğüttür, uyarıdır!”¹⁶⁶

Kur’ân’a *zıkr* ismi verilmesinin çeşitli hikmetleri vardır. Öncelikle insanların inanması ve amel etmesi gereken hususlar hatırlatılmaktadır.¹⁶⁷ Kur’ân’ın *zıkr* ismini alması; tevhid, risâlet ve ahiret bilincini gündeme getiren tüm maddeleri Müslümanlara hatırlatan bir kitap olması ile irtibatlandırılır.

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

“*Kesin olarak bilirsiniz ki bu Kitâbı kuşkusuz biz indirdik ve onu mutlaka koruyan da yine biziz.*”¹⁶⁸ Ayette, ‘onu mutlaka koruyacağız’ ifadesinde zamir ile işaret edilen Kur’ân’dır.¹⁶⁹ Yüce Allah, Kur’ân’ı yazı, hıfz ve kıraat yoluyla korumuştur. Onun *zıkr*

¹⁶² Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 10/94.

¹⁶³ Câbirî, *Medhal*, 151-152.

¹⁶⁴ Buleyhî, *el-Hudâ ve'l-beyân*, 159.

¹⁶⁵ et-Tekvîr 81/27-28.

¹⁶⁶ el-Müddessir 74/54.

¹⁶⁷ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr vet-tenvîr*, 1/73.

¹⁶⁸ el-Hicr 15/9.

¹⁶⁹ Ferrâ, *el-Me‘âni'l-Kur’ân*, 2/85.

olarak isimlendirmesi, onu telaffuz ve tekrar etmenin önemini ortaya koymaktadır. Nitekim bu ismin esrarıyla onun koruma çemberini kuvvetlendirmiş olmaktadır.

وَمَنْ يَعِشْ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَانِ نُقِصْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ

“Allah’ın mesajını görmezden gelen kimseye bir şeytan tahsis ederiz; artık bu onun arkadaşısıdır.”¹⁷⁰ Bazı ilim adamları ayeti “her kim Kur’ân’dan yüz çevirirse” şeklinde yorumlamıştır.¹⁷¹

Ebu’l-‘Abbâs: “Zikir namazdır, zikir Kur’ân okumaktır, zikir tembihattır, zikir duadır, zikir şükürdür, zikir itaattir ve yüce Allah’ın şu sözü buna işarettir” demiştir.¹⁷²

أَتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ

“Kitaptan sana vahy edilenleri oku, namazı özenle kıl. Kuşkusuz namaz hayasızlıktan ve kötülükten meneder. Allah’ı anmak her şeyden önemlidir. Allah yaptıklarınızı bilir.”¹⁷³ Burada iki vecih dikkat çeker. Birincisi; Allah’ın kulunu anması, kulunun kulu anıp zikretmesinden daha hayırlıdır. Diğeri ise; Allah’ı anmanın kötülükten ve aşırılıktan alıkoyması, namazın uzaklaştırmasından daha tesirlidir.¹⁷⁴

Salâtın kötülükten ve aşırılıktan alıkoyması hakkında müfessirler farklı görüşler belirtmişlerdir. Bunlardan ilki; salât Kur’ân’dır, onda da kötülüklerden alıkoyan nehiyeler vardır, demişlerdir. Bu uzak bir görüştür. Şöyle ki; kendisinden önce *sana vahyedileni oku sözü* varken salât ile Kur’ân’ın kastedilmesi olarak anlaşılması güçtür. Bazıları da Allah Teâlâ salât kelimesiyle bizzat namazın kendisini kastetmiş, çünkü onun içindeyken hem kötülük hem de namazın bir arada olmayacağını dolayısıyla o süre içinde kötülükten uzaklaştığını ifade etmişlerdir ki; bu doğru olmakla birlikte namazın methinin tam olarak hakkı verilmemiş olduğundan ifade açısından bu da isabetli görünmemektedir. Çünkü

¹⁷⁰ ez-Zuhruf, 43/36.

¹⁷¹ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 3/7.

¹⁷² Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 10/94.

¹⁷³ el-Ankebut 29/45.

¹⁷⁴ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 10/94.

namaz dışındaki uyku vs. rutinler de insanı kötülükle iştigalden alıkoyar. Burada kasıt, namazın huşu ile eda edildiğinde mutlak mânada kötülüklerden alıkoymasındır.¹⁷⁵

Namaz insanı kötülükten ve aşırılıktan alıkoyar, çünkü namaz Allah'ı zikirden ibarettir. Namazın başında da sonunda da “Allah” adı yer alır. Böylelikle kişi namazın başından sonuna kadar Allah ile birlikte olduğunun farkındadır.¹⁷⁶ Allah'ın zikri ile muhatap olmanın, onu hatırd tutmanın en güzel meyvesi, onun murakabesi altında olma şuurunun kötülüğe teşebbüsü engellemesidir. Dolayısıyla zikir, Müslümanların okumak ve uygulamakla emrolunduğu Kur'an'ın, hayatın her safhasında kişiyi sürekli revize eden vasıf ile tezahür eder. Namaz ve diğer ibadetlerle kul arasında muhkem bir bağlantı oluşturan Kur'an; zikir oluşuyla bu ibadetlerin şuurunu da muhkem kılmaktadır.

فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذِي أُوحِيَ إِلَيْكَ إِنَّكَ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ وَلِقَوْمِكَ وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ

“Artık sana vahyolunan Kitâba sınımsız sarıl; şüphesiz sen doğru yoldasın. O kitap sana ve kavmine bir hatırlatmadır; yakında sorgulanacaksınız.”¹⁷⁷

فَادْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ

“Artık siz beni anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin, bana nankörlük etmeyin!”¹⁷⁸

Bu ayette Yüce Allah kullarını, biri zikir diğeri şükür olmak üzere iki şeyle mükellef tutmuştur. Zikir hem dil hem kalp hem de azalarla olur. Allah'ı dil ile zikretmek; hamd, tesbih, övgü ve Kur'an okumakla olur. Kalp ile zikir üç türdür. Birincisi Allah'ın zatına ve sıfatına delalet eden deliller üzerine düşünmek ve bu delillere gölge düşürmeye çalışanlara cevaben şüpheleri kaldırmakla ilgili tefekkürdür. İkincisi Allah Teâlâ'nın insanlara yüklediği mükellefiyetlerin, hükümlerin, emir ve yasakların, müjde ve uyarıların keyfiyeti üzerinde düşünmektir. Üçüncüsü ise mahlukatı tefekkürdür. Böyle tefekkür edince müşahede edilen her varlık yaratıcıyı gösteren parlak bir ayna niteliğinde olur. Kul bu düşünce becerisine ulaşırsa onun bu seyri yüce yaratıcının nazarından kaçmaz ve onun katında mertebesi artar. Azaların Allah'ı zikretme durumuna gelince

¹⁷⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 25/60-61.

¹⁷⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 25/62.

¹⁷⁷ ez-Zuhruf 43/43-44.

¹⁷⁸ el-Bakara 2/152.

emrolundukları işleri gerektiği gibi icra etmeleri, nehyolundukları amellerden uzak durmaları ile olur.¹⁷⁹

Bazı alimler; “*Beni hatırlayın ki ben de sizi hatırlayayım*” ayetiyle;

يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ

“*Size verdiğim nimetimi hatırlayın.*”¹⁸⁰ ayeti arasındaki fark konusunda şöyle demişlerdir: İlk ayet, yüce Allah’ı tanımakla üstün bir güce sahip olan Hz. Muhammed’in sahabesine hitap etmekte ve vasitasız bir şekilde Allah’ı anmalarını emretmektedir. نِعْمَتِي اذْكُرُوا ayeti ise ancak verdiği nimetlerle Allah’ı bilen İsrail Oğullarına hitap etmekte; onlardan Allah’ın nimetlerini düşünmelerini ve bu nimetlerin vasıtası ile Onun bilgisine ulaşmalarını emretmektedir.¹⁸¹

5. Tenzîl-Munezzel/مُنَزَّلٌ . تَنْزِيلٌ

نَزَلَ عَنْ دَائِبِهِ /nezele, yüksekten aşağıya inmek, düşmek demektir. Bu anlamda نَزَلَ عَنْ دَائِبِهِ bineğinden indi denir. Bir yere konaklama eylemine de وَنَزَلَ فِي مَكَانٍ كَذَا ya da أَنزَلَهُ ifadesi kullanılır.¹⁸² نَزَلَ مِنَ السَّمَاءِ gökten yağmur indi demektir. نازلة/nâzile, inen felaketler, نَزِيل /nezîl ise misafir demektir.¹⁸³ Şair kelimeyi şöyle kullanmıştır:

نَزِيلُ الْقَوْمِ أَعْظَمُهُمْ حُقُوقًا وَحَقُّ اللَّهِ فِي حَقِّ النَّزِيلِ

*Kavmin misafiri en fazla hak sahibi olandır. Misafirin hakkını veren Allah’ın hakkını da vermiştir.*¹⁸⁴

Kur’ân-ı Kerîm’de 142 yerde tenzîl ve munezzel Kur’ân’a isim olmuştur.¹⁸⁵

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا قَبِيمًا

¹⁷⁹ Bk. Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 4/123-4.

¹⁸⁰ el-Bakara 2/40.

¹⁸¹ Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 328.

¹⁸² Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 7/367; Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 799.

¹⁸³ İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyîsil-luğa*, 5/417.

¹⁸⁴ İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyîsil-luğa*, 5/417.

¹⁸⁵ Buleyhî, *el-Hudâ ve'l-beyân*, 137.

“Hamd, Allah’a mahsustur. Kuluna sağlam ve kusursuz Kitâbı indirmiş, onda hiçbir bozukluğa yer vermemiştir.”¹⁸⁶

Yüce Allah’ın nimetleri ve musibetleri kullarının üzerine indirmesi, *nezele* veya *enzele* ile ifade edilir. Bu durum, ya Kur’ân gibi onun bizzat kendisini göndermesidir ya da demir ve elbisenin indirilmesi gibi, sebeplere matuf olarak dolaylı yönden inzâli ile izah edilir.¹⁸⁷ (وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً) “gökyüzünden su indirdik”¹⁸⁸ ifadesi bizzat indirme işini, bir şeyin sebeplerinin indirilmesi veya o şeye yönlendirilmesi ise dolaylı şekilde indirilmesini temsil etmiş olur.¹⁸⁹ Nitekim şu ayet, bu duruma işaret etmektedir:

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ

“Andolsun, biz elçilerimizi açık mucizelerle gönderdik ve beraberlerinde Kitâbı ve mizanı (ölçüyü) indirdik ki, insanlar adaleti yerine getirsinler. Kendisinde müthiş bir güç ve insanlar için birçok faydalar bulunan demiri yarattık (ki insanlar ondan yararlı olsunlar). Allah da kendisine ve Resullerine gayba inanarak yardım edecekleri bilsin. Şüphesiz Allah kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir.”¹⁹⁰

Yukarıdaki ayetlerde *enzele* vezni ile vahyin kitap olarak indirilmesinden bahsedildiği gibi; hak ve mizanın, demirin,¹⁹¹ sekinenin¹⁹² azabın,¹⁹³ suyun,¹⁹⁴ giysinin,¹⁹⁵ sofranın¹⁹⁶ gönderilmesi ve hayvanların çift olarak¹⁹⁷ indirilmesinde aynı vezin kullanılmıştır.

وَفُرْنَا فَرْقَانًا لِّتَفْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا

¹⁸⁶ el-Kehf 18/1.

¹⁸⁷ Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 799.

¹⁸⁸ el-Mu’minûn 23/18.

¹⁸⁹ Bk. Zebîdî, *Tâcu’l-‘arûs*, 30/479.

¹⁹⁰ el-Hadîd 57/25.

¹⁹¹ el-Hadîd 57/25.

¹⁹² et-Tevbe 9/26.

¹⁹³ el-Ankebut 29/34.

¹⁹⁴ el-Furkân 25/48; en-Nebe 78/14.

¹⁹⁵ el-A’râf 7/26.

¹⁹⁶ el-Mâide 5/114.

¹⁹⁷ ez-Zümer 39/6.

“Biz onu, insanlara aralıklarla okuyasın diye okumaya elverişli bölümlere ayırdık, peyderpey indirdik.”¹⁹⁸ Yüce Allah’ın Kitâbı topyekûn indirilmesine *inzâl*, peyderpey indirilmesine de *tenzîl* ismi verilmiştir.¹⁹⁹ *Tenzîl* kelimesinin tertip mânası da bu anlamla ilişkilendirilebilir.²⁰⁰ Dolayısıyla Kur’ân’ın nuzûlünde ve iniş şeklinden bahseden ayetlerde *tenzîl* formu ön plana çıkmıştır.²⁰¹ Dilbilimciler, *nezzele* ve *enzele* arasındaki farkla ilgili olarak bu kelimelerden *tenzîl*in tedrici bir inişi, *inzâl*in ise tek defada indirilişi temsil ettiği ile ilgili görüş bildirmişlerdir.²⁰² “O, âlemlerin rabbi tarafından indirilmiştir.”²⁰³

(إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ) “Şüphesiz, biz onu (Kur'an'ı) Kadir gecesinde indirdik.”²⁰⁴

Ayette Kur’ân’ın ismi ile değil de ona dönen bir zamirle ifade edilmesi, onun yüce ve şöhretli bir kitap olduğuna bu sebeple isminin açıkça ifade edilmesine ihtiyaç duyulmadığına Allah Teâlâ tarafından şahadet edilmiştir.²⁰⁵

Kur’ân’ın levh-i mahfuzdan topyekûn dünya semasına kadir gecesinde indirildiği, Cebrail’in (a.s.) onu vahiy kâtibi meleklerle imla ettirdiği, sonra da Peygamber Efendimiz parça parça indirdiği Kadir Sûresi ile ilgili rivayette bulunmaktadır. eş-Şa‘bî’den (ö. 104/722) rivayet edildiğine göre ayet, Kur’ân’ın kadir gecesini indirilmeye başlandığını ifade eder.²⁰⁶

“Katımızdan bir emirle her hikmetli iş o gecede ayırt edilir.”²⁰⁷ Bu ayet gerekçe gösterilerek, kadir gecesinde; işlerin takdir edilip hükme bağlandığı, bu sebeple diğer gecelerden üstün olduğu vurgulanmıştır.²⁰⁸

تَنْزِيلُ الْمَلَكَةِ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ

¹⁹⁸ el-İsrâ 17/106.

¹⁹⁹ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî, *Cemheretü 'l-luğa*, thk. Remzî Ba'lbekî (Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1987), 2/827.

²⁰⁰ Cevherî, *es-Sihâh tâcü 'l-luğa*, 5/1829; İbn Manzûr, *Lisânü 'l-'Arab*, 11/657.

²⁰¹ Bk. ez-Zuhruf 43/31; eş-Şuarâ 26/198; Muhammed 47/20.

²⁰² Zebîdî, *Tâcu 'l-'arûs*, 30/479.

²⁰³ el-Hâkka 69/43.

²⁰⁴ el-Kadir 97/1.

²⁰⁵ Bk. Râzî, *Mefâtihu 'l-ğayb*, 32/228.

²⁰⁶ Bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/780; Bk. Râzî, *Mefâtihu 'l-ğayb*, 32/228.

²⁰⁷ ed-Duhân 44/4.

²⁰⁸ Bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/780.

“Melekler ve Ruh (Cebrail) o gecede, Rablerinin izniyle her türlü iş için iner de iner.”²⁰⁹ Bu gecenin faziletinin son derece yüksek oluşu, meleklerin ve Ruh’un inip durması ve her hükmün bir karara bağlanması ve Allah’ın zikrettiği dini maslahatların bu gecede vücut bulması ilelerdir.²¹⁰

6. Hablullâh/حَبْلُ اللَّهِ

حَبْلٌ/habl; bağ, yular, urgan, halat gibi anlamlara gelir. Çoğulu حَبَالٌ/hibâl olarak gelir. Kelimenin; ahit, eman ve iletişime geçip bağlantı kurmak mânâsı da vardır. حَبَلْتُ حَبْلُ Avı yakaladım ve ele geçirdim, حَبَائِلُ الموت ölümün sebepleri, حَبْلُ الْوَرِيدِ ise şah damarı demektir.²¹¹ Kelime, faûl vezninden حَبُولٌ/habûl, akıllı zeki olan alim anlamındadır.²¹²

Habl bilindiği üzere iplik demektir. Kelime Leheb Sûresinde şöyle geçmiştir: فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ “Boynunda sağlam hurma lifinden örülmüş bir ip olduğu halde.”²¹³ Yapı açısından حَبْلُ الْوَرِيدِ/şah damarı ve حَبْلُ الْعَتِيقِ/ boyun bağı ifadeleri de ona benzetilmiştir. Habl aynı zamanda uzatılmış, gerilmiş ağ demektir. İstiare yolu ile ulaşmak ve kendisi ile bir şeye ulaşılan varlık için kullanılır.²¹⁴ Şair, habl kelimesini, ulaşmak anlamında şu şekilde kullanmıştır:

أَصْبَحَ مَا بَيْنَ بَنِي وَائِلٍ مُنْقَطِعِ الْحَبْلِ بَعِيدِ الصَّدِيقِ

Benî Vâil arasındaki arkadaştan öte olan münasebet kesilmiştir.²¹⁵

Habl, aynı zamanda yapılan sözleşmeye ve verilen söze de bağlayıcı olması hasebiyle isim olmuştur. Ayeti Kerîme de bunu tekit eder.²¹⁶

²⁰⁹ el-Kadir 97/4.

²¹⁰ Bk. Zemahşerî, el-Keşşâf, 4/780.

²¹¹ Ferâhîdî, Kitâbu'l-'ayn, 3/236; Ezherî, Tehzîbu'l-luğa, 5/51.

²¹² Fîrûzâbâdî, Kâmûsu'l-muhît, 1/981.

²¹³ el-Mesed 111/5.

²¹⁴ Râğîb el-İsfehânî, el-Müfredât, 217.

²¹⁵ Mühelhil b. Rabîa et-Tağlibî, Divânu'l-Mühelhil (Beirut: Dâru'l-Cîl, 1415/1995), 58.

²¹⁶ Râğîb el-İsfehânî, el-Müfredât, 217.

ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلِيلَةُ أَيْنَ مَا تُثَمَّوْا إِلَّا بِحَبْلِ مِنَ اللَّهِ وَحِجْلٍ مِنَ النَّاسِ وَتَأْوُ بِعَضْبٍ مِنَ اللَّهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ
ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ

“Allah’tan bir ipe ve insanlardan bir ipe tutunmadıkça, nerede bulunurlarsa bulunsunlar, onlara alçaklık damgası vurulmuş; Allah’ın gazabına uğramışlar ve aşağılanmaya mahkûm olmuşlardır. Bu, onların Allah’ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmeleri yüzündendir. Bu (cüretleri de) onların isyan etmiş ve haddi aşmış bulunmalarındandır.”²¹⁷ Yahudilerin dünyanın sonuna kadar üzerlerine vurulan alçaklık ile ilgili bahseden bu ayet, dilbilimcilerin farklı yorumlarına sebep olmuştur. el-Ferrâ istisnadan sonra *ان يعتصموا* / *tutunarak* ifadesinin zımnî olarak bulunduğunu söylemiştir. Yani onların vahye tabi oldukları zamanların bu zilletten istisna edildiğini belirtmiştir. Bazıları ise böyle bir ifadenin olmadığını, ayette geçtiği haliyle *Allah’ın ipi* ifadesinin, vahyin olduğu ortamı mâna olarak karşıladığını ifade etmişlerdir.²¹⁸

Allah Teâlâ Kur’ân’ı tek bir ayette *habl* olarak isimlendirmiştir. Kur’ân’ın yüceliğini ve büyüklüğünü göstermek için onu kendi adına izafe etmiştir.²¹⁹

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ

“Hep birlikte Allah’ın ipine sımsıkı yapışın; bölünüp parçalanmayın. Allah’ın size olan nimetini hatırlayın.”²²⁰ Allah’ın ipi kendisiyle ona ulaşılan şeydir; bu, Kur’ân olabilir, akıl olabilir ya da sımsıkı tutunup yapışılınca kişiyi onun gösterdiği istikamete götüren başka bir şey olabilir.²²¹ Allah Teâlâ tarafından sunulmuş bir nûr olarak da yorumlanmıştır. Burada ilahi Kitâbın muhatabına ulaşması; onun tilavet edilmesi, toplanıp, yazılmasıyla yorumlanmış, *habl/ip* ile ifade edilenin de hidayet nûru olduğu belirtilmiştir.²²²

²¹⁷ Âl-i İmrân 3/112.

²¹⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, 11/137.

²¹⁹ Buleyhî, *el-Hudâ ve'l-beyân*, 281.

²²⁰ Âl-i İmrân 3/103.

²²¹ Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 217; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, 11/135.

²²² İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, 11/137.

Habl kelimesi, Arap dilinde *ahit* ve *eman* anlamında kullanılmış ve şu sebeple ilişkilendirilmiştir: “Cahiliye döneminde bir kimse sefere çıktığında, yolda saldırıya uğramaktan korktuğu için, geçeceği güzergâhın kabile reislerinden eman alırdı ki, gideceği yere zarar görmeden varabilsin.”²²³ Kur’ân mümine sunulmuş *emandır*. Ona tabi olan yolunu kaybetmeden güvenle hedefine ulaşır. *Hablîn*, kişiyi arzuladığı şeye *bağlayan araç* ve *eman* olması; müminin Kur’ân’a sarılıp hem kendisini Allah’a bağlaması hem de onun hükümleriyle hayatını Allah’ın güvencesi altına alması demektir.

İbn Cerîr ve İbn Ebi Şeybe (ö. 235/849); Ebu Sâid’den Hz. Peygamber’in şu hadisini nakletmişlerdir:

كتابُ الله هو جبلُ الله الممدودُ من السماءِ إلى الأرضِ

“Allah’ın Kitâbı gökten yer yüzüne uzanan Allah’ın ipidir.”²²⁴

7. Hakk/حق

حَقٌّ/hakk, *bâtılın zıddı*, gerekli olan ve vacip olan şey demektir. يُحِقُّ عَلَيْكَ أَنْ تَفْعَلَ كَذَا. *tabiri ise böyle yapman senin hakkındır* demektir. حَقِيقَةٌ/hakikat, bir işin *olması gereken gerçekliğe uygunluğu*, o işin *hakikatine ulaşmak* ve onu *yakinen bilmek* demektir.²²⁵ حَقٌّ bir iş *açıklığa kavuştuğunda* o konuyla ilgili herhangi bir şüphe kalmadığında kullanılan bir ifadedir. حَقَّقْتُ الشَّيْءَ tahkik edilen bir şeyin doğruluğu ispatlandığında, söyleyeni tasdik kabilinden bir ifadedir, söylenen söze de hakikat denir.²²⁶ Hakk, aynı zamanda sağlam ve sıhhatli olmayı ifade eden bir kelimedir.²²⁷ الحَقَّاقَةُ/el-hâkka gerçekleşmesi engellenemeyecek ve yalanlanamayacak olan hadiseye denir.²²⁸

²²³ Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 28/264.

²²⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 5/646.

²²⁵ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 3/6; İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luğa*, 1/100; Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 3/241.

²²⁶ İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luğa*, 1/100.

²²⁷ İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyîsil-luğa*, 2/15.

²²⁸ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 3/7.

Hakk kelimesinin aslı, uygunluk ve uyumluluktur. *Hakk*, muhtelif mânalarda kullanılmıştır. Birincisi; bir şeyi hikmetin gereği olarak yaratana *hakk* adı verilir. Bunun için Yüce Allah için *O haktır* denilir.²²⁹ Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

هٰنَالِكَ تَبَلَّوْا كُلُّ نَفْسٍ مَّا أَسْلَفَتْ وَرُدُّوْا إِلَى اللَّهِ مَوْلِيَهُمْ الْحَقِّ وَصَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ

“İşte o gün her şahıs, dünyada yaptığıının karşılığını görecek, gerçek mevlâları olan Allah’ın huzuruna götürülecekler ve uydurup yakıştırdıkları putlar da onları yüzüstü bırakıp kaybolacaklardır.”²³⁰ Hak ile ilgili Peygamberimiz bir duasından şöyle buyurur: “Allah’ım sen haksın, vaadin hak, sözün haktır; sana kavuşmak haktır, cennet hak, cehennem haktır, peygamberler haktır, kıyametin kopması haktır.”²³¹

İkincisi; hikmetin gereği olarak yaratılan şeye de *hak* adı verilir. Bu açıdan yüce Allah’ın her fiili haktır denir. Ölüm haktır, diriliş haktır denmesi gibi.²³² Nitekim ayette: (مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ) “Allah bunları (boş yere değil) ancak gerçek ile (hikmeti gereğince) yaratmıştır”²³³ buyrulmuştur.

Üçüncüsü; itikatta bir şeyin aslına uygun halde olmasıdır:

فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ

“Bunun üzerine Allah iman edenleri, kendi izniyle, onların hakkında ayrılığa düştükleri gerçeğe iletti.”²³⁴

Dördüncüsü; fiil ve sözlerin hakka mutabık olmasıdır:

كَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ

“Rabbinin sözü, işte böylece gerçekleşmiştir.”²³⁵

²²⁹ Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 246.

²³⁰ Yûnus 10/30.

²³¹ Buhârî, “Teheccüd”,1; Müslim, “Müsâfirîn”, 199.

²³² Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 246.

²³³ Yûnus 10/5.

²³⁴ el-Bakara 2/213.

²³⁵ Yûnus 10/33.

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّٰ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَا أَنَا
عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ

“De ki: “Ey insanlar! İşte size rabbinizden gerçek gelmiştir. Artık kim doğru yolu tutarsa kendi lehine bu yolu seçmiş, kim de saparsa kendi aleyhine sapmış olur. Ben sizin adınıza hareket edecek değilim.”²³⁶ Yani size hakk gelmiştir. Artık tutunacağınız bir özür bulunmamaktadır. Her kim hidayeti seçerse ve hakk olana tabi olursa, hakkı seçmiş olmakla başkasına değil, kendisine fayda vermiş olur. Dalaleti seçen kimse de başkasına değil sadece kendisine zarar verir.²³⁷ Ayette geçen *hakk* kelimesi, Kur’ân, Allah Resulü ve İslam dini olarak yorumlanmıştır.²³⁸ Ayette şöyle buyrulmuştur:

وَبِالْحَقِّ أَنْزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا

“Biz onu (Kur'an'ı) hak olarak indirdik ve o hak ile inmiştir. Seni de ancak müjdecî ve uyarıcı olarak gönderdik”²³⁹

Allah Teâlâ Peygamberine, Kitâbı; gerçeğin ta kendisi,²⁴⁰ önceki kitapları doğrulayıcı,²⁴¹ tasdik edici olduğu gibi aynı zamanda denetleyici ve hak olarak indirdiğini, Allah’ın indirdiği ile hükmetmesini ve gerçeği bırakıp onların isteğine uymaması gerektiğini,²⁴² bu hak olarak indirdiği kitap hakkında aykırı görüşlere sapanların derin bir ayrılık içinde bulduklarını ve bunun azaba sebep olduğu²⁴³ gibi ifadelerle *hak* kelimesini farklı ayetlerde zikretmiştir.

Bu isimle ilgili şair el-Bûsirî’ye ait şu beyitleri nakledebiliriz:

آيَاتُ حَقِّ مِنَ الرَّحْمَنِ مُحَدَّثَةٌ قَدِيمَةٌ صِفَةُ الْمُؤَصِّفِ بِالْقَدَمِ
دَامَتْ لَدَيْنَا فَفَاقَتْ كُلَّ مُعْجِزَةٍ مِنَ النَّبِيِّينَ إِذْ جَاءَتْ وَلَمْ تَدُمْ

²³⁶ Yûnus 10/108.

²³⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/375.

²³⁸ Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-muhît*, 6/114.

²³⁹ el-İsrâ 3/67.

²⁴⁰ er-Râd 13/1.

²⁴¹ Al-i İmrân 3/3-4.

²⁴² el-Mâide 5/48.

²⁴³ el-Bakara 2/176.

Bunlar Rahman'dan gelen muhkem ayetlerdir haktır, ezelden beri Ezeli anlatan sıfatlardır.

*Nebilerden gelip de geçmiş, tüm mucizeleri aşan Kur'ân'dır ve O (hakk olan) hepsine galip gelecek olandır.*²⁴⁴

قُلْ إِنَّ رَبِّي يَفْضِلُ بِالْحَقِّ عَلَافُ الْعُيُوبِ

*“De ki: Şüphesiz Rabbim gerçeği ortaya koyar. O gaybleri hakkıyla bilendir.”*²⁴⁵

Allah Teâlâ hakkı gönderenin kendisi olduğunu ifade buyurmuş, muzari sigasında gelen fiili kastederek hakkın bizzat gelmiş olduğunu bildirmiştir. Peki hak nedir? Bu hususta bazı yorumlar mevcuttur, şöyle ki:

a) Hak, Kur'ân'dır.

b) Hak, tevhidin beyanı konusunda, Hz. Peygamberden sadır olan ve onun mübarek dilinde ifade bulan her şeydir.

c) Hz. Peygamber'in Allah'ın Rasûlü oluşuna işaret eden mucizelerdir. Hak var olan şeydir. Tevhit, risâlet ve haşır gibi getirdiği şeyler, yok olması mümkün olmayan, varlığı açık hakikatlerdir.²⁴⁶

قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِيُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ

*“De ki: Hak geldi. Artık bâtil yeni bir şey ortaya çıkaramaz, eskiyi de geri getiremez.”*²⁴⁷ Allah Teâlâ, küfre dalanların ortaya koyduğu her şeyin, şirk ve yalanların tahakkukunun mümkün olmayıp bâtil olduğunu, hakkın aksine asılsızlığını, ne başlangıçta ne de sonda herhangi bir gerçeklik barındırmadığı gibi hiçbir şeyi yeniden yapma gücüne de haiz olmadığını, bâtilin gerçeklik dışı bir algıdan ibaret olduğunu, dolayısıyla zail olmaya mahkûm olduğunu ifade etmiştir.²⁴⁸

²⁴⁴ منتديات ستار تايمز (startimes.com) (Erişim tarihi: 05.06.2022)

²⁴⁵ Sebe' 34/48.

²⁴⁶ Bk. Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 25/216.

²⁴⁷ Sebe' 34/49.

²⁴⁸ Bk. Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 25/216.

8. Hadîs-Ahsenu'l-Hadîs/حديث - أحسن الحديث

hasune, güzel oldu demektir, çirkinliğin zıddıdır. *el-hasen* güzel olan şeyi ifade eden bir sıfattır. *mahsen*, güzel olan kısım, *Mehâsin* ise kötülüklerin zıttı olan güzel amellere denir. Bu bağlamda (لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ) “Güzel iş yapanlara (karşılık olarak) daha güzeli ve bir de fazlası vardır.”²⁴⁹ İhsan edenlere, işleri güzel eyleyenlere karşılık olarak cennet vardır, denilmiş; ayetteki *ziyade* kelimesiyle kastedilen ise Allah’ı görmeye yorumlanmıştır.²⁵⁰

Hasune kelimesinden türeyen *ihسان* kelimesi, kötülük yapmanın zıddı olup iyilik yapmak anlamındadır. Cibril hadisinde belirtilen ihsan, Peygamber Efendimiz tarafından şöyle tarif edilmiştir: ²⁵¹

أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ

“Allah’ı görüyormuş gibi ibadet etmendir. Zira sen O’nu görmesen de O seni görüyor.”

Ahsen kelimesinin izafe edildiği *el-hadîs* kelimesi ile ilgili olarak şu mânalar verilmiştir: *hadese* ile ilgili *أحدوثه فلان صار* falan kimse hakkında çok konuşuldu, *رجل* ise çok konuşan veya güzel konuşan kimse için söylenen bir sözdür. *شابٌ حَدَثٌ/genç*, gençliğin ilk evresi, *حدث/hades*, ortaya çıkan olay, *حدث/hadîs* ise bir şeyin yeni olanı için söylenir. *İhdâs*, daha önce olmamış yeni bir şeyi ortaya çıkarmak, yani bidattir.²⁵² *أثر* *hadis rivayeti* demek olup bir kavmin diğer bir kavimden bir şey rivayet etmesidir.²⁵³ Kılıcını parlatan kişi için *الرجلُ سَيْفَهُ* ifadesi kullanılır. Bununla alakalı,

²⁴⁹ Yûnus 10/26.

²⁵⁰ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 3/143. Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 4/182-3. İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 13/114.

²⁵¹ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 4/183

²⁵² Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 3/177; İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luğa*, 1/298, 416; İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyîsil-luğa*, 2/36. *el-Mu'cemü'l-vasît*, 1/160.

²⁵³ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 8/237.

hâdese ve *ahdese* kelimeleri *cilalamak* ve *parlatmak* mânalarında olup bir rivayette şöyle geçmektedir:²⁵⁴

حَادِثُوا هَذِهِ الْقُلُوبَ فَإِنَّهَا سَرِيعَةُ الدُّثُورِ

“*Bu kalpleri cilalayıp parlatınız, çünkü kalpler çabuk paslanır.*” Yani kalpleri vaaz ve nasihat ile cilayın, kalplerinizle ilgilenin ki; günahlar nedeniyle birikmiş ve yer etmiş olan pas ve kirden onları arındırabilesiniz.²⁵⁵

Hudûs, araz olsun cevher olsun bir şeyin önceden yok iken sonradan var olmasıdır. *İhdâs* ise bir şeyi icat etmektir. *Muhdes*, yoktan var edilen şeye denir ki bu da ancak Allah’ın fiilidir.²⁵⁶ *Hadîs*, konuşan kimsenin konuştuğu söz, haber ve yeni anlamlarına gelmektedir.²⁵⁷ İstilahî anlamda *hadis*; Hz. Peygamber’e nispet edilen söz, fiil ve davranışlara verilen isimdir.²⁵⁸ (فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ) “*Haydi onun gibi bir söz getirsinler*”²⁵⁹ Buradaki hadisten kasıt Kur’ân’ı Kerîm ve onun kelimeleridir. Ayetlerde de buyrulduğu üzere onun benzerini getirmeye kimse muktedir değildir.

Kur’ân’da 15 yerde *hadîs* lafzı Kur’ân ismi olarak geçmektedir.²⁶⁰ Yüce Allah, kendi *kitâbını hadîs* diye adlandırmıştır:

اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَابًا

“*Allah, kendi içinde uyumlu, gerçekleri tekrar tekrar dile getiren bir kitap olarak sözlerin en güzelini indirdi.*”²⁶¹ Kur’ân’ın en güzel söz olması, onun en kıymetli haberleri içermesi ile ilgilidir. Çünkü onun iman esasları, hükümleri, delil getirmesi, âlemler, kâinat, insanın yaratılışı, akıl, edeb, akli çalıştırmaya çağrı, hak ile hüküm vermesi, lafızlarının fasih olması, belâgatinin i’câz derecesinde olması, geçmiş kitapları doğrulayıcı, denetleyici olması ve Allah tarafından indirilmiş olması gibi hususları

²⁵⁴ Bk. Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 4/235.

²⁵⁵ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 4/235.

²⁵⁶ Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 222.

²⁵⁷ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 4/234; Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, 1/278; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 2/131.

²⁵⁸ Ebu'l-Bekâ, el-Kefevî, *el-Kulliyât*, 1/370.

²⁵⁹ et-Tûr 34.

²⁶⁰ Buleyhî, *el-Hudâ ve'l-beyân*, 179.

²⁶¹ ez-Zümer 39/23.

içermesi onun güzelliğine şahitlik eder.²⁶² Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de “Siz bu söze mi hayret ediyorsunuz?”²⁶³ buyurulmuştur.

وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ

“Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun”²⁶⁴ yani Kur’ân’a tabi olun demektir. Nitekim bunun delili de şu ayettir:²⁶⁵ (نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ) “sözlerin en güzelini indirdi”²⁶⁶ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ “Onun en güzeline uyanlar” ez-Zebîdî (ö. 1205/1791) de benzer yorumu yapmış ve en güzeline tabi olmak şüpheden en uzak olana Kur’ân’a’ ittiba etmektir, demiştir.²⁶⁷

Müfessirler de *ahsenü’l-hadîs* ifadesini Kur’ân-ı Kerîm olarak tefsir etmişlerdir. Bazı sahabeler bir gün Hz. Peygamber’den kendilerine güzel sözler söylemesini ve geçmiş milletlerden bahsetmesini istemişler, bunun üzerine; “Allah Teâlâ sözün en güzelini (*ahsenü’l-hadîs*) indirmiştir.”²⁶⁸ ayeti nazil olmuştur. Buna göre, sözlerin en güzeli Kur’ân-ı Kerîm’dir. Ondan daha güzel ve daha doğru hiçbir söz ve haber yoktur. Çünkü Kur’ân ayetleri çelişkiden uzak ve birbiri arasında son derece ahenklidir. Allah Teâlâ’ya saygı duyanlar onu dinledikleri zaman, tüyleri ürperir ve kalpleri titrer. Sonra Allah’ı anmakla içleri açılır ve yürekleri ferahlar. Sözlerin en güzeli olan Kur’ân-ı Kerîm’in insan üzerindeki bu tesir gücünü onun fesâhati, belâgatı ve kendine has üslûbunda aramak gerekir. Kur’ân-ı Kerîm’in bu lafzî özelliği yanında onda herhangi bir çelişki ve tutarsızlığın bulunmaması, geçmiş ve geleceğe dair bazı olayları haber vermesi ve birçok faydalı ilimleri ihtiva etmesi, onun mûcize oluşu ile izah edilir. Hadislerde geçen *ahsenü’l-keîâm* ve *hayrû’l-hadîs* ifadeleriyle yine Kur’ân-ı Kerîm kastedilmektedir.²⁶⁹

²⁶² İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr vet-tenvîr*, 23/385.

²⁶³ en-Necm 53/59.

²⁶⁴ ez-Zümer 39/55.

²⁶⁵ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 13/116.

²⁶⁶ ez-Zümer 39/23.

²⁶⁷ Zebîdî, *Tâcu’l-‘arûs*, 34/420.

²⁶⁸ ez-Zümer 39/23.

²⁶⁹ Muhammed Eroğlu, “Ahsenü’l-Hadîs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/178.

9. Şifa/شفاء

شفاء/şefiye, hastalık halinden kurtulmayı ve iyileşmeyi ifade eden bir kelimedir.

شفاء الله/Allah ona şifa versin ifadesi, dua anlamında Allah'tan şifa istemek için söylenir.²⁷⁰ Şefâ, ölüm anında insana, görünmez hale geldiğinde aya ve batma anında güneşin kaybolurken az kalan kısım için kullanılan bir ifadedir.²⁷¹ شفى/şefiye, bir şeyi sevk ve idare etmek, أَشْفَى عَلَى الشَّيْءِ bir şeyi idare etti, yönetti demektir. Şifa için bu kelimenin kullanılması, insanın hastalığı idare edip ona galip gelmesi sebebiyledir. Ayrıca Her şeyin kenarı anlamında شَفَى كُلَّ شَيْءٍ ifadesi kullanılmaktadır.²⁷² شَفَا kelimesi, kuyu, nehir ve benzeri şeylerin kenarını ifade etmek için kullanılırken, ayeti kerimedeki; (عَلَى شَفَا جُرْفٍ) عَلَى شَفَا جُرْفٍ) “çökmeye yüz tutmuş bir yarın kenarına”²⁷³ ifadesinde uçurumun kenarı olarak bilinen yar kastedilmiştir. Burada cehennem ateşine yuvarlanmak üzere olan şahsın konumu ifade edilmiştir ki, أَشْفَى فُلَانٌ عَلَى الْهَلَاكِ falan kişi neredeyse helak olacaktı, anlamında olan darb-ı mesel bu ifadeyle ilgilidir. Sonrasında bu ifade الشفاء من المرض hastalıktan kurtulmak ve şifa bulmak anlamıyla kullanılmıştır. Bal ile ilgili ayette de balın şifa olmasından bahsedilmiş iyileştirme özelliği bu kelime ile tabir edilmiştir.²⁷⁴

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ

“Ey insanlar! İşte size Rabbinizden bir öğüt, kalplere bir şifâ ve inananlar için yol gösterici bir rehber ve rahmet (olan Kur'an) geldi.”²⁷⁵

Ayetlerde küfür ve isyanla ilgili kalbi ve ahlaki anlamda zuhur eden hastalıklarda bu derdin devası Kur'ân olarak zikredilirken, fiziksel anlamda yaşanan bedensel sorunlarda da balın şifa olarak zikredilmesi dikkat çekicidir. Hz. İbrahim'in

²⁷⁰ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 6/290; Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 11/290.

²⁷¹ Cevherî, *es-Sihâh tâcü'l-luğa*, 6/2393; Râzî, *Muhtârü's-sihâh*, 1/167.

²⁷² İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisil-luğa*, 3/199; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 14/436.

²⁷³ et-Tevbe 9/109.

²⁷⁴ Bk. Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 459.

²⁷⁵ Yûnus 10/57.

hastalandığında şifayı Allah'ın verdiğini ifade etmesi, tevhidi anlayışa göre şifayı Allah'tan başka kimseden beklememenin ve sebeplerin ardındaki asıl şifanın O'nun katından geldiğinin işaretidir. Nitekim yüce Allah'ın Şâfi/*şifa veren* ismi bu özelliğinin en güzel göstergesidir.²⁷⁶ Kur'ân; cehalet ve şüpheleri izale eden bir kitap, belâgat ve fesâhatiyle, Hz. Muhammed'in Allah Rasûlü olduğunu ispat eden bir mucize, ihtiva ettiği tevhit ve adalet esasları, emsal ve hikmetler ile insanlar için dünya ve ahiretle ilgili istifhamlara çözüm ve şifa kaynağıdır.

Ayette belirtildiği üzere şifa, Kur'ân'a isim olmuştur.²⁷⁷

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ

*“Ey insanlar! Rabbinizden size bir öğüt, kalplerdeki hastalıklara bir şifa, inananlara bir rehber ve rahmet gelmiştir.”*²⁷⁸

Kur'ân'ın bedensel hastalıklara şifa olması, şifası umularak okunduğu takdirde, birçok hastalığı def edip kişiden uzaklaştırması anlamına gelmektedir. Ancak Kur'ân, bir bütün olarak müminler için şifadır. Kur'ân hem bedeni hem de ruhi rahatsızlıklara şifadır. Manevi hastalıklar, bâtil inançlar ve kötü ahlakla tezahür eden kötü hastalıklar gibidir. Ancak bunlar insandan giderildiği takdirde kalp şifa bulur ve ruh cevheri melekut alemini seyretmeye engel teşkil eden kir ve pastan arınır. Kur'ân, bâtil inançların hangi açıdan fasit olduğunu ve bu tür inançların ne tür kusurları olduğunu ortaya koyduğu gibi kötü ahlakın da ne olduğunu izahta bulunmuş; ondan sakındırmış, faziletli ahlaka ve salih amellere teşvik etmiştir. Bu da Kur'ân'ın tüm manevi hastalıklar için şifa, müminler için de bir rahmet olmasının delilidir.²⁷⁹

هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءً وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي آذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى أُولَٰئِكَ يُنَادُونَ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيدٍ

*“O, inananlar için bir rehber ve şifadır; inanmayanlara gelince onların kulaklarında bir sağırlık vardır, Kur'ân onlara kapalıdır. (Sanki) onlara çok uzaktan sesleniliyor.”*²⁸⁰ Kur'ân'ın şifa olması insanların hidayete ermeleri ile gerçekleşir. Onların

²⁷⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 21/390.

²⁷⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/178.

²⁷⁸ Yûnus 10/57.

²⁷⁹ Bk. Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 21/390.

²⁸⁰ Fussilet 41/44.

hidayeti, küfür ve cehalet hastalığından kurtulmaları demektir. Ancak Kur’ân’a iman etmeyip kötülük denizinde boğulanlar ve şeytana tutku ile tabi olanlara gelince; Kur’ân, o kimselerin kulağına bir ağırlıktır.²⁸¹

وُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ

“Biz Kur’ân’dan öyle bir şey indiriyoruz ki, o müminler için bir şifa, bir rahmettir; zalimlerin ise sadece ziyanını arttırır.”²⁸²

Yine bu kelimenin anlamlarından olan kunduracıların kullandığı sivri uçlu alet (biz) için de شفى kelimesinden türeyen إشفى kullanılmış ve bu bağlamda Kur’ân için:

مَوَاعِظُهُ لِقُلُوبِ الْأَوْلِيَاءِ أَشْفَاءٌ وَفِي أَكْبَادِ الْأَعْدَاءِ

O, Allah’ın veli kullarının kalpleri için nasihat, düşmanları için ise ciğerlerine saplanan bir bizdir denilmiştir.²⁸³ Kur’ân, sadece Allah’ı dost bilenlerin kalplerine şifa tesiri olan bir öğüttür. Ondan yüz çevirip adavet besleyenler için de, içlerine dert olan bir yüküttür. Kur’ân’ın, kendisine kalbini açanlara şifa bahsettiği, ona değer vermeyenlere ise ağır bir hissiyat yüklediği anlaşılmaktadır.

İbni Müşrif’in (ö. 1285/1868) şiirinde bu isim deva anlamında şöyle kullanılmıştır:

فَكُنْ تَالِيًا آيَ الْكِتَابِ مُدَاوِيًا بِهَا كَلَّ دَاءٌ فَهِيَ أَرْجَى دَوَائِهِ
فَمَنْهُ يَنْبِيعُ الْعُلُومِ تَفَجَّرَتْ وَمَا قَاضٍ مِنْ عِلْمٍ فَمِنْ عَذَابِ مَائِهِ
هُدًى وَشِفَاءً لِّلْقُلُوبِ وَرَحْمَةً مِنْ اللَّهِ يُشْفَى ذُو الْعَمَى بِشِفَائِهِ

Allah’ın ayetlerini oku ve bütün devayı ondan iste ki bütün ilimlerin pınarları ondan fişkardı.

Ve bütün ilimler kaynağını onun tatlı suyundan aldı. İlmin yüce sahibi şifasıyla şifa verir.

²⁸¹ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 27/570.

²⁸² el-İsrâ 17/82.

²⁸³ Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 38/382.

*O ki kalplere hidayet, deva ve de rahmettir. Körlüğe de dermandır, Allah katından gelmiştir.*²⁸⁴

10. Hakîm-Hukm-Hikme-Muhkem/حَكِيم-حُكْم-حِكْمَة-مُحْكَم

حکم/hakeme, anlam olarak *adalet, ilim ve hilmi* ihtiva eder. Hakîm olan kimse için *أَحْكَمْتُهُ التَّجَارِبَ tecrübeleri onu güçlendirdi* denilir. *Hakeme* fiilinin aslı, *bir şeyi islah etmek için alıkoymaktır*. Ayrıca *ahkeme/engel oldu, men etti* anlamlarına gelmektedir. *فَرَسٌ مُحْكَمَةٌ* gem vurulmuş at demektir.²⁸⁵ Hayvanın ağzına vurulan geme bu ismin verilmesi, onu serkeş davranıştan alıkoyması²⁸⁶ veya süratli bir şekilde koşmasına engel olması sebebiyle olduğu ifade edilmiştir.²⁸⁷

Nitekim şair Cerîr (ö. 110/728), şöyle demiştir:

أَبِي حَنِيفَةَ أَحْكَمُوا سَفَهَائِكُمْ

*Ey beni Hanife! Ayak takımınızı kontrol altına alınız.*²⁸⁸

Araplar, bu fiilin *وَأَحْكَمْتُ وَحَكَّمْتُ* gibi farklı formlarını da *engel oldum* anlamında kullanırlar. *Hüküm* ise *mahkemeye intikal eden bir olay hakkında yargı bildirmektir*. *Hüküm, ilim ve fıkıh* demektir. (وَآتَيْنَاكَ الْحُكْمَ) yani “*ilim ve fıkıh verdik*”²⁸⁹ buradaki hüküm adalet ile hükmetmeyi ifade eder.²⁹⁰ İnsanlar arasında hüküm verene de hâkim denilir. Çünkü o zulmeden kimsenin zulmüne engel olmaktadır. Hakîm, alîm ve hikmet sahibi kimsedir. Hakîm, işleri iyi bilen kimsedir.²⁹¹ Bu bağlamda insanın hikmet sahibi olması onun olayların arka planını düşünerek hareket etmesi olarak anlaşılabilir.

²⁸⁴ Ahmed b. Ali b. Muşrif, *Divân-u İbni Muşrif*, (Kuveyt: Mektebetu'l-Fellâh, ts.), 36-37.

²⁸⁵ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 8/180; Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 248.

²⁸⁶ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 4/69.

²⁸⁷ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 4/71.

²⁸⁸ Cerîr b. Atıyye et-Temîmî, *Divan-ı Cerîr*, (Beyrut: Dâru Beyrût,1406/1986), 47.

²⁸⁹ Sâd 38/20.

²⁹⁰ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 4/69.

²⁹¹ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 4/69; Cevherî, *es-Sihâh tâcü'l-luğa*, 5/1901; Râzî, *Muhtârü's-sihâh*, 78.

Bunlara ek olarak حکم fiilinin Allah'a itaat etmek, dinde fıkıh sahibi olmak, doğru olan ile amel etmek, anlayış sahibi olmak, haşyet, vera', işlerinde isabetli olmak, Allah için tefekkürde bulunmak ve ona ittiba etmek gibi anlamlara geldiği ifade edilmiştir.²⁹²

Hakîm, Allah'ın sıfatı olarak da bilinmektedir. O, hâkimlerin hakîmdir, hüküm ona aittir. الحكيم üç yönüyle önem arz eden bir kelimedir. Birincisi البديع kelimesi gibi yaratıcılığı ifade eder. İkinci olarak Kur'an'ın (فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ) “O gecede bizim katımızdan bir emirle hüküm ve hikmet konusu olan bütün işler ayrılır”²⁹³ ayetinde geldiği şekliyle Allah'ın fiillerini vasfeden bir kelimedir. Üçüncü olarak العالم anlamında olup işlerin ahkâmını bilen demektir.²⁹⁴

Hikmet; adalet, ilim, hilim, nübüvvet, Kur'an ve İncil anlamlarında da kullanılmaktadır.²⁹⁵ Kur'an için de hakîm denilmiştir. Çünkü onun ile insanların lehinde veya aleyhinde hüküm verilir ve muhkemdir, onda ihtilaf ve çelişki bulunmaz.²⁹⁶

الَّذِي تِلْكَ آيَاتِ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ

“Elif-lâm-râ. Bunlar hüküm ve hikmet dolu Kitâbın âyetleridir.”²⁹⁷

وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنَ الْأَنْبَاءِ مَا فِيهِ مُزْدَجَرٌ حِكْمَةٌ بَالِغَةٌ فَمَا تُغْنِ التُّذُرُ

“Andolsun ki onlara tuttıkları yoldan vazgeçirecek nice haberler geldi. Eksiksiz bir hikmet! Ama uyarılar fayda vermiyor.”²⁹⁸

الَّذِي تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ

“Elif lâm râ, Bu, hikmet sahibi, her şeyden haberdar olan Allah tarafından ayetleri sağlamlştırılmış, sonra da açıklanmış bir Kitaptır.”²⁹⁹ Kur'an hem muhkem hem de

²⁹² Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 31/513.

²⁹³ ed-Duhân 44/4.

²⁹⁴ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 4/69; Askerî 1/96.

²⁹⁵ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-muhît*, 1095.

²⁹⁶ el-Mu'cemü'l-vasît, 1/190.

²⁹⁷ Yûnus 10/1.

²⁹⁸ el-Kamer 54/4-5.

²⁹⁹ Hûd 11/1.

Ayetlerde *rahmet*; Kur'ân,³⁰⁸ İslam,³⁰⁹ iman,³¹⁰ nübüvvet,³¹¹ cennet,³¹² zafer ve fetih,³¹³ nimet,³¹⁴ yağmur,³¹⁵ rızık,³¹⁶ bolluk ve bereket,³¹⁷ afiyet,³¹⁸ meveddet,³¹⁹ mağfiret,³²⁰ ve himaye³²¹ gibi anlamlarda kullanılmıştır.³²²

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ

“*Ey insanlar! İşte size Rabbinizden bir öğüt, kalplere bir şifâ ve inananlar için yol gösterici bir rehber ve rahmet (olan Kur'an) geldi.*”³²³

هَذَا بَصَائِرٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ

“*Bu Kur'an, insanlar için kalp gözleri (konumundaki bir nûr), kesin olarak inanan bir toplum için de bir hidayet ve bir rahmettir.*”³²⁴

Kur'ân'ın içindeki işaretler ve hükümler kalplerin gözleri mesabesindedir. Kur'ân'a iman edip ona yakinen inanmış kimseler için bir rahmettir, onları azaptan korur.³²⁵

Bu kelime yüce Allah'ın sıfatı olarak kullandığında rikkat değil sadece ihsan anlaşılır. Bu anlamda rivayet edilmiştir ki; rahmet Allah'tan nimet ve lütuflar şeklinde zuhur ederken, insanlardan ise incelik ve şefkat olarak ortaya çıkar. Aynı formdan olan Rahman ismi sadece Allah Teâlâ için (إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَّحِيمٌ) “*Allah elbette bağışlayıcıdır, sonsuz rahmet sahibidir.*”³²⁶ şeklinde kullanılmıştır. Allah'ın çok merhamet edici anlamında

³⁰⁸ Yûnus 10/57.

³⁰⁹ el-Bakara 2/105.

³¹⁰ Hûd 11/28.

³¹¹ ez-Zuhruf 43/32.

³¹² Âli İmrân 3/107.

³¹³ el-Ahzâb 33/17.

³¹⁴ en-Nûr 24/20.

³¹⁵ el-Ârâf 7/57.

³¹⁶ el-İsrâ 17/100.

³¹⁷ el-Bakara 2/178.

³¹⁸ ez-Zümer 39/38.

³¹⁹ el-Fetih 48/29.

³²⁰ el-Enâm 6/54.

³²¹ Hûd 11/43.

³²² Ebu'l-Bekâ el-Kefevî, *el-Kulliyât*, 472.

³²³ Yûnus 10/57.

³²⁴ el-Câsiye 45/20.

³²⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/289.

³²⁶ el-Bakara 2/182.

rahîm olarak tarif edilmesi ve kullarındaki tezahürü Kur’ân tarafından Rasûlullah örneğiyle şöyle verilmiştir:³²⁷

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَّحِيمٌ

“Andolsun, size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir, size çok düşkündür, müminlere karşı şefkat ve merhamet doludur.”³²⁸

Kur’ân’da on beş yerde *rahmet* ismi Kur’ân için kullanılmıştır.³²⁹

لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَى وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ

وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

“Andolsun onların kıssalarında akıl sahipleri için ibretler vardır. Kur’ân, uydurulabilecek bir söz değildir; fakat o, kendinden öncekiler için onay, her şey için detaylı açıklama, iman eden toplum için bir rahmet ve bir hidayettir.”³³⁰

Kur’ân bir rahmettir. Allah Teâlâ onunla mümin kullarına merhamet eder ve onları dalalet içinde helak olmaktan korur.³³¹ Ayrıca Kur’ân’ın rahmet olması, ona iman eden ve onunla amel eden içindir. Böyle kimseleri Allah’ın merhametine sevk eder. Böylece onlar ahirette Allah’ın nimetleri ile baş başa olur.³³²

12. Sırât-ı Mustakîm/صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ

seruta/سرط, çiğnemedi hızlı bir şekilde yutmak anlamındadır.³³³ *serat* kelimesi lugatlerde *sîn* harfi ile de, *sirât*/صراط olarak *sâd* harfi ile de geçmektedir. Kelimede bulunan *tâ* harfinin mahreci sebebiyle *sin* harfinin *sâd* harfine dönüştüğü ifade edilmektedir. Anlam olarak *kolay yol* demektir.³³⁴ Bu kelimenin aslı *سرطتُ الطعامَ yemeği*

³²⁷ Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 347.

³²⁸ et-Tevbe 9/128.

³²⁹ Buleyhî, *el-Hudâ ve'l-beyân*, 182.

³³⁰ Yûsuf 12/111.

³³¹ Taberî, *Câmi' u'l-beyân*, 10/657.

³³² Taberî, *Câmi' u'l-beyân*, 13/404.

³³³ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 7/211.

³³⁴ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 12/232; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7/340.

yuttum ibaresinden gelir.³³⁵ Lokmanın yutulunca kaybolup gitmesini ifade eden kelime, bir kimsenin yola revân olmasını tabir eden, uğrayıp giderek kaybolma hali ile ilişkilendirilmiştir.³³⁶ Bu bağlamda, gidenin kendisini yuttuğu veya kendisinin gidenini yuttuğu tasavvur edilerek yola da *sırât* denmiştir.³³⁷ Bir şeyi ikâme etmek, onun hakkını vermek olup, istikamet ise düz bir çizgi üzerinde olan yol için kullanılmıştır.³³⁸ Haklı olanın yolu da buna benzetilmiştir.³³⁹

إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

“Benim rabbim hiç şüphe yok ki doğru yoldadır.”³⁴⁰ *Sırât-ı mustakîm* hak olan doğruya inanmaktır. Hak olan, kişiyi hidayete sevk eder; hidayete ermek için de doğru yolu takip etmek gerektiğinden, doğru inanç *sırât-ı mustakîm* olarak tavsif edilmiştir.³⁴¹

İstikâmet, itidal ve uygunluktur. Bundan mütevellit لَهُ الْأَمْرُ *işi düzeldi yoluna girdi* demektir.³⁴² *أَمْرٌ قَيِّمٌ* doğru, güzel ve istikamet üzere olan iş demektir. Bu bağlamda الدِّينُ الْقَيِّمُ *doğruluktan sapmamış, istikamet üzere olan din* demektir.³⁴³

Hassân b. Sâbit (ö. 60/680) bir şiirinde şöyle demiştir:

وَأَشْهَدُ أَنَّكَ، عِنْدَ الْمَلِيكِ أُرْسَلْتَ حَقًّا بِدِينٍ قَيِّمٍ

*Şehadet ederim ki sen, her şeyin maliki indinde, hak üzere gönderildin istikamet üzere olan bir din ile.*³⁴⁴

أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ صِرَاطٍ إِذَا أَعْوَجَ الْمَوَادُّ مُسْتَقِيمٍ

³³⁵ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 12/231.

³³⁶ İbn Fâris, *Mu`cemü mekâyisil-luğa*, 3/152.

³³⁷ Râğib el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 407.

³³⁸ Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 33/309.

³³⁹ Râğib el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 483.

³⁴⁰ Hûd 11/56.

³⁴¹ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr vet-tenvîr*, 16/105.

³⁴² Cevherî, *Tâcu'l-luğa*, 5/2017; Râzî, *Muhtârü's-sihâh*, 262; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 12/498.

³⁴³ Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 33/312; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 12/503.

³⁴⁴ Abdurrahmân el-Berkûkî, *Şerhu Dîvâni Hassân b. Sâbit*, (Mısır: el-Matbaatu'r-Rahmâniyye, 1929), 375; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 12/503.

*Müminleri emiri bir yol üzeredir, yollar sapsa da o dosdoğrudur.*³⁴⁵

Kur'ân'da otuz üç yerde *sırât-ı mustakîm* Kur'ân'ın ismi olarak geçmiştir.³⁴⁶

Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, ana babaya iyi davranmak, fakirlik endişesiyle çocukları öldürmemek, zina ve benzeri çirkinliklere yaklaşmamak, meşru olmadıkça Allah'ın haram/dokunulmaz kıldığı cana kıymamak,³⁴⁷ yetime kol kanat germek, ölçüyü ve tartıyı adaletle yapmak, kişinin yakını bile olsa adaleti gözeterek konuşmak, Allah'a verilen sözü tutmak ve bunları gücü nispetinde yapmaya çalışmak bir önceki ayette ifade edilmiş, ayrıca bunların akıl sahiplerinin öğüt alması için emredildiğibelirtilmiştir³⁴⁸ ve sonrasında:

وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

“İşte bu, benim dosdoğru yolum. Artık ona uyun. Başka yollara uymayın. Yoksa o yollar sizi parça parça edip O'nun yolundan ayırır. İşte size bunları Allah sakınasınız diye emretti”³⁴⁹ şeklindeki ifadelerle sırât-ı müstakîmi Allah Teâlâ, Kur'ân'da adeta kendisi tefsir etmiştir. “İşte benim doğru yolum budur.” *Sırât-ı mustakîm* faydalı olan hedefe ulaşmak mânasında kullanılmıştır. *Mustakîm*ın aslı eğrilikten salim olmaktır. Bu kelime hatadan beri olmak anlamında, doğru olan için kullanılmıştır. Yani Allah'ın sizin için vaz' etmiş olduğu yasalar hikmete uygundur, hikmetler hiçbir zaman ve mekânın gerektirdiği hükümlerden geri kalmaz, herhangi bir şey tarafından iptal edilemez, aksamaz, yürürlükten kalkmaz ve hepsi bir gayeye binaen koyulmuş hükümlerdir. Ayetin başında sırât-ı mustakîm ile işaret edilenin, insanın zihninde hazır olan Kur'ân olduğu ifade edilmiştir.³⁵⁰

فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذِي أُوحِيَ إِلَيْكَ إِنَّكَ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

“Öyle ise sana vahyedilene sımsıkı sarıl. Şüphesiz sen doğru bir yol üzeresin.”³⁵¹

Rasûlullahın doğru yol üzere olduğu ve çağrısına devam ederek dosdoğru bir şekilde

³⁴⁵ Cerîr, *Divan-ı Cerîr*, 411; İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luğa*, 2/714.

³⁴⁶ Buleyhî, *el-Hudâ ve'l-beyân*, 169.

³⁴⁷ Bk. el-En'am 6/151.

³⁴⁸ Bk. el-En'am 6/152.

³⁴⁹ el-En'am 6/153.

³⁵⁰ Bk. İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr vet-tenvîr*, 8/62.

³⁵¹ ez-Zuhruf 43/43.

başkalarının hevasına uymadan³⁵² bu yolda sebat etmesi gerektiği ile ilgili kuvvetli ifadeler taşıyan ayetler vardır. Bunlardan biri de Peygamber Efendimiz'in, sarsıldığını ve yaşlanmasına etki edecek kadar yoğun duygular hissettiğini ifade ettiği şu ayettir:

فَاسْتَقِيمْ كَمَا أَمَرْتُ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْعُوا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

“Öyle ise emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Beraberindeki tövbe edenler de dosdoğru olsunlar. Hak ve adalet ölçülerini aşmayın. Şüphesiz O yaptıklarınızı hakkıyla görür.”³⁵³

وَإِنَّهُ لَعَلْمٌ لِّلسَّاعَةِ فَلَا تَمُوتُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُونِ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ

“Bilin ki, o kıyamete ait bir bilgidir. Sakın ondan şüphe etmeyin ve bana tâbi olun. Bu dosdoğru yoldur.”³⁵⁴ Ayette geçen *sırâtun mustakîm* ifadesi Kur’ân olarak yorumlanmıştır.³⁵⁵ Dolayısıyla Kur’ân’ın emir ve yasaklarına riayet etmek; Peygamber Efendimiz’in sünnetini önceleyip ona tabi olmak, sırât-ı müstakîme dahil olmak demektir. Dikkat edilmesi gereken önemli bir husus da Kur’ân’ın ilk sûresinde Allah Teâlâ tarafından kullarına öğretilen dua ayetinde aynı ifadenin kullanılıp her namazda tekrarının vacip olmasıdır: (اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ) “Bize doğru yolu göster”³⁵⁶

İstikamet, insanın inancını ve fiillerini ilgilendirir. İnsanın hareketlerine yön veren kalptir. Kalbin istikâmet üzere olması, amellere değer katar. Bu durum ise, doğru yolda olmanın altyapısını oluşturup manevî ve ahlâkî yönü kuvvetlendirir. İstikâmet, insanın iç âlemi ile davranışları arasındaki uyum, denge ve tutarlılığın göstergesidir. Bu konuda insan için en önemli sorumluluk, amellerinin inançla bütünlüğü açısından işlevi ve ahlaki durumu ile senkronize halde olmasıdır.³⁵⁷ Dolayısıyla Kur’ân insanın sorumluluk alanındaki dengenin murakıbbı olarak kişiyi dosdoğru yola irşad etmektedir.

³⁵² eş-Şûrâ 42/15.

³⁵³ Hûd 11/112.

³⁵⁴ ez-Zuhruf 43/61.

³⁵⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/261.

³⁵⁶ el-Fatiha 1/6.

³⁵⁷ Remzi Kaya, “Kur’ân’a Göre Doğru ve Yanlış”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 13/2 (2004), 23.

13. Arabiyy/عَرَبِيّ

عَرَب/Arabe, fasih ve açık olmak demektir. *أَعْرَبَ الرَّجُلُ* Adam fasih konuştu, söz ve kelâmı anlaşıldı anlamındadır. *عَرَّبْتُ عَنْ فُلَانٍ* bir kişi hakkında delil getirerek konuşmayı, *العَرَبُ* ise çalışkanlığı ifade eden bir kelimedir.³⁵⁸ Bu kelime aynı zamanda neşeli olmak anlamına gelir. *رَجُلٌ مُعَرَّبٌ* fasih olan Arap için kullanıldığı gibi nesep olarak Arap olmasa da fasih konuşan herkes için istîmâl edilmiştir.³⁵⁹ Kelime Cisimdeki bozulma anlamında³⁶⁰ farklı bir mânaya gelse de genel itibarla belâgat ve fesâhati ifade eden diğer mânaları ön plana çıkmış ve o mânalarda kullanılmıştır.

العَرَب/el-Arab, İsmail'in (a.s.) çocuklarına ve onun soyundan gelenlere denir. Çoğulu "الأعراب" şeklinde gelir. Bu kelime daha sonra *çölde yaşayanlara* isim olmuştur.³⁶¹ Bazı dilbilimciler ise; "الأعراب" kelimesinin müfredinin olmadığı söylemiş, *أعرابيٌّ* kelimesinin nispet ifade ettiğini, özellikle *çölde yaşayan Araplar* için bu ifadenin kullanıldığını, *عربٌ* kelimesinin ise *şehirde yaşayanlar* anlamında olduğunu ve *عربيٌّ* kelimesinin bu bağlamda nispet için kullanıldığını söylemişlerdir.³⁶²

(قَالَتِ الْأَعْرَابُ أَمَّنَا) "Bedeviler inandık dediler."³⁶³

عَرَب kelimesinden müştak olan *إعراب*/Ī'rab açıklama anlamına gelirken *عَنْ نَفْسِهِ* içindekini ifade etti mânasındadır. *إعراب الكلام* sözün fesâhatinin açık olmasıdır. Dilbilimcilere göre *i'rab*, kelimelerin sonuna gelen hareke ve sükûnlara denir³⁶⁴ ki bu da

³⁵⁸ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 2/128-129; Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 2/218; İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyîsil-luğa*, 4/300; İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luğa*, 1/319; Cevherî, *es-Sihâh tâcü'l-luğa*, 1/179; Râzî, *Muhtârü's-sihâh*, 204.

³⁵⁹ Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 3/333.

³⁶⁰ İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyîsil-luğa*, 4/299.

³⁶¹ Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 556.

³⁶² Cevherî, *es-Sihâh tâcü'l-luğa*, 1/178; Râzî, *Muhtârü's-sihâh*, 204.

³⁶³ el-Hucurât 49/14.

³⁶⁴ Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 557.

anlam olarak *açığa vurmak* ve *izhar etmek* demektir. Böylece, mânalar ve lafızlar vuzuha kavuşmuş olur.³⁶⁵

Allah Teâlâ Kur'ân ile ilgili olarak bu kelimeyi şöyle kullanmıştır:

إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

“Anlayasınız diye biz onu apaçık bir Kur'ân olarak indirdik.”³⁶⁶

Kur'ân-ı Kerîm nazil olduğunda onun muhatapları beyan gücü üst düzeyde olan Araplardı. Yüce Allah, Kur'ân'ı onların anladığı ve muhtelif üsluplarını bildiği Arap dili üzere indirdi.³⁶⁷ “Apaçık bir dil ile,”³⁶⁸ *apaçık bir hüküm olarak indirdik*,³⁶⁹ şeklinde kelime ayette, hakkı hak, bâtılı bâtil kılan açık bir hüküm; bazı müfessirlere göre ise şerefli ve değerli bir hüküm anlamındadır.³⁷⁰

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ أَأَعْجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّ

“Eğer biz onu, yabancı bir dilde Kur'an yapsaydık, derlerdi ki: Ayetleri (anlayacağımız biçimde) açıklanmalı değil miydi? Muhatapları Arap olduğu halde, Arapça olmayan bir Kitap mı geldi?”³⁷¹

Allah Teâlâ, Arap dili ile vahyin maksadının insanlara aktarılmasını murâd etmiştir. Allah'ın vahyi ile öncelikle Araplar muhatap olmuş ve hikmeti gereği olarak onu başkalarına nakletmişlerdir. Kur'ân'ın Arapça olarak indirilmiş olmasının farklı hikmetleri vardır. Arapçanın en fasih dil olması, kolay bir şekilde yayılması ve veciz ifadelerdeki mânaları taşımada geniş kapasiteye sahip bir dil olması gibi özellikler bu hikmetleri yansıtır. Böylelikle Allah'ın vahyine muhatap olan ümmet, bilgiyi sağlam bir şekilde tahriften arınmış olarak elde edecektir. Şu bilinmelidir ki; ilk Arapların Kur'ân'la muhatap olması, Kur'ân'ın hükümlerinin onlara hasredildiği ve sadece onların durumlarını gözettiği anlamına gelmez. Bilakis onun hükümlerinin umumi olması ve süreklilik arz etmesi; Kur'ân mucizesinin uzun bir zaman geçmesine rağmen, hala tüm

³⁶⁵ Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 3/335.

³⁶⁶ Yûsuf 12/2.

³⁶⁷ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 1/5.

³⁶⁸ eş-Şuarâ 26/195.

³⁶⁹ er-R'ad 13/37.

³⁷⁰ Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 557.

³⁷¹ Fussilet 41/44.

özellikleriyle devam ediyor olması, karşıt tezleri çürütmektedir. Arapların ilk kez Kur'ân'la muhatap kitle olmaları hasebiyle, Allah'ın onlardan bu iş için seçtiği kimselerin nefislerini arındırması, Kur'ân'ın hedefleri arasındadır. Bu bağlamda onların hallerinin Allah tarafından murakabe edilmiş olması kaçınılmazdır. Kur'ân'ın birçok ayeti özelde onlara hitap ederken genelde de kıyamete kadar gelen insanlığı kapsar.³⁷² Nitekim, Peygamber Efendimiz'in ve kavminin daha önce bu bilgilere sahip olmadığı,³⁷³ ifadesi, bu muhataplığın onlar tarafından değil de Allah tarafından seçildiğini ve özellikle dil açısından yapısı ve rivayet silsilesi sağlam olan bir kültürde inip Kur'ân'ın o zamana hitap ederken anlam açısından tüm zamanlara hâkim kılındığını açıklar. Zira onun evrensel kaidelerinin bugüne kadar sağlam bir şekilde nakledilmiş olması bu durumun apaçık delilidir.

14. Furkan/فُرْقَان

فَرْق/Fark, iki şeyi birbirinden ayırmak anlamındadır. Saçın ayrıldığı yer, insanlardan bir grup ve koyun sürüsü için de kullanılır.³⁷⁴ *مَفْرَقُ الطَّرِيقِ* başın ortası ve yol ayrımı gibi mânalara gelmektedir.³⁷⁵ *Firk*, ayrı olan bölüme, *firka* فِرْقَة ise insanlardan ayrı olan topluluğa denilir. *فَرَقْتُ بَيْنَ الشَّيْئَيْنِ* iki şeyin arasını ayırdım demektir. Bu ister gözün ister basiretin idrak ettiği bir ayırım olsun fark etmez.³⁷⁶

Fark ayrıca korkudan dolayı kalbin darmadağınık olmasını ifade eden bir kelimedir. *فَرْقٌ* رجلٌ çok fazla korkmuş, ürkmüş adam demektir.³⁷⁷ Sabah için de *furkân* ismi kullanılmıştır. Çünkü gece ile gündüzü birbirinden ayırmaktadır. Karanlığın, ondan uzaklaşıp ayrılması nedeniyle de *furkân* diye isimlendirildiği söylenmiştir.³⁷⁸

³⁷² İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr vet-tenvîr*, 1/39.

³⁷³ Hud 11/49.

³⁷⁴ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 5/147; Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 9/97; İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyîsil-luğa*, 4/493.

³⁷⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 10/301.

³⁷⁶ Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 633.

³⁷⁷ Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 633.

³⁷⁸ İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyîsil-luğa*, 4/494.

Fark aynı zamanda Irak ahalisi için bir ölçü birimini ifade eder. Ayrıca indirilmiş tüm ilahi kitaplar, Allah'ın hak ile bâtılı ayırdığı ve müminler için müşriklerin aleyhine apaçık bir delil kıldığı kitaplardır.³⁷⁹ Hz. Musâ'nın asasını denize vurup onu yarmasından bahseden ayetlerde de suyun iki tarafa ayrılmasını tasvir eden ibareler yine bu kelime ile ifade edilmiştir.³⁸⁰ (وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ) “Bir zamanlar biz sizin için denizi yarıdık.”³⁸¹

فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ

“Deniz derhal yarıldı, her parça koca bir dağ gibi oldu.”³⁸² فَرَقَ kelimesi, *feleka* ile yakın anlamlıdır. Ancak yarıma bakımından *feleka*, ayrılma bakımından *feraka* kullanılır.³⁸³

وَفُرْنَا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا

“Biz onu, insanlara aralıklarla okuyasın diye okumaya elverişli bölümlere ayırdık, peyderpey indirdik.”³⁸⁴ Ayetteki *feraknâ* ifadesi, bazı âlimlere göre Kur’ân’ı bölüm bölüm indirdik anlamındadır.³⁸⁵ *Firâk* ve *mufâraka* kelimeleri daha çok bedensel ayrılık anlamında kullanılırlar.³⁸⁶ هذا فِرَاقٌ بَيْنِي وَبَيْنِكَ “Bu benimle senin arandaki ayrılıktır.”³⁸⁷

يَوْمَ الْفُرْقَانِ “Furkan günü.”³⁸⁸ Hak ile bâtılın, hüccet/açık delil ile şüphenin birbirinden ayrılacağı gündür. Bazılarına göre ayette sözü edilen gün Bedir savaşının yapıldığı gündür.³⁸⁹ Böyle geçmesi hak ile bâtılın birbirinden ayrıldığı ilk gün olması hasebiyledir. Bu sebeple inançta hak ile bâtılı, sözde doğru ile yanlış, amellerde de iyi ile kötüyü birbirinden ayırdığı için Kur’ân’a *Furkân* denilmiştir. Bu bağlamda diğer ilahi kitaplara

³⁷⁹ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 5/148.

³⁸⁰ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 9/96.

³⁸¹ el-Bakara 2/50.

³⁸² eş-Şuarâ 26/63.

³⁸³ Râğîb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 632.

³⁸⁴ el-İsrâ 17/106.

³⁸⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 21/417.

³⁸⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 10/300.

³⁸⁷ el-Kehf 18/78.

³⁸⁸ el-Enfâl 8/41.

³⁸⁹ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 9/98.

da hakk ile bâtil arasındaki ayırımı net bir şekilde sergiledikleri için *furkân* denilmiştir.³⁹⁰ Nitekim *furkân* kelimesi, şu ayette Hz. Musa'ya nazil olan kitâbı ifade etmektedir:

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ وَهَارُونَ الْفُرْقَانَ

“Biz Musa ve Harun’a *furkân* vermiştik.”³⁹¹

Furkân lafzı aslen Ârâmîce olup, tefrika anlamındadır. İsimlendirmenin böyle oluşu bu Kitâbın hakla bâtili ayıran bir özelliğe sahip olduğuna işaret etmektedir.³⁹² Kur’ân’ın ismi olması ile ilgili *furkân* kelimesinin hadislerde ve Ulumu’l-Kur’ân ile ilgili eserlerde geçtiği görülmektedir.³⁹³ Bu kelime Kur’ân’da yedi defa geçmektedir. Üç yerde Kur’ân anlamında kullanılmıştır.³⁹⁴ Şu ayette buyurulduğu üzere Kur’ân’a isim olmuştur.³⁹⁵

تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَىٰ عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا

“Âlemlere bir uyarıcı olsun diye kuluna *Furkan*’ı indiren Allah’ın şanı ne kadar yücedir.”³⁹⁶

Kur’ân varlıkta düzenli veya karışık olan şeyleri ayırt edip olması gereken yere ve kategoriye koyar. Bu bakımdan ona *furkân* denilmiştir. Kur’ân’ın en önemli özelliklerinden biri de onun hatları ve safları karışıklıktan kurtarıp netleştirmesidir. Bilindiği üzere Kur’ân’ın ifadesine insanlığın bilgi ve tecrübesine göre varlıkta pek çok şey çifttir veya birbirinin zıddıdır. Bu sebeple her şey zıddı ile kaimdir denilmiştir. Kur’ân, Furkan olma özelliği ile hakkı bâtıldan hayrı şerden, doğruyu yanlıştan, gerçek ilahı düzmece tanrılardan, iyiyi kötüden ve bu gibi şeyleri birbirinden kesin bir şekilden ayırt eden bir içeriğe sahiptir.³⁹⁷ Yukarıda Iraklıların bir ölçü birimi olarak mâna verildiği ifade edilen kelimenin yorumlarında Kur’ân’ın Müslüman için bir ölçüt olduğunun ifade edilmesi kelimenin tarihi sürecinde aldığı mânaların kıymetini ortaya koymaktadır.

³⁹⁰ Ferâhîdî, *Kitâbu’l-’ayn*, 5/148; Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 633.

³⁹¹ el-Enbiya 21/48.

³⁹² Subhî es-Sâlih, *Mebâhis*, 20.

³⁹³ Müsned, II, 357, 415; Tirmizi, “Fezâilu’l-Kur’ân”, 1.

³⁹⁴ Bambâ, *Esmâu’l Kur’ân*, 24.

³⁹⁵ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/178.

³⁹⁶ el-Furkân 25/1.

³⁹⁷ Bk. İbn Düreyd, *Cemheretü’l-luğa*, 2/785; Durmuş, *Kur’ân’a Göre Kur’ân*, 107.

(فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ) “O gecede bizim katımızdan bir emirle hüküm ve hikmet konusu olan bütün işler ayrılır.”³⁹⁸ Ayetlerde fark kelimesi ile detaylandırdık ve hükümleri açıklayıp sağlam kıldık denmektedir. Helaller ve haramların belirlenip, hakla bâtılı ayıran ayetlerin hükümlerinin tafsilatlı bir şekilde açıklandığını ifade eder.³⁹⁹ *Furkân* kelimesi *farktan* daha mübalağalıdır. Çünkü *furkân* hak ile bâtıl arasındaki fark gibi kullanılır. Onun takdiri tıpkı şu söz gibidir: رجل فتعان *hüküm konusunda kendisi ile ikna olunan adam*. Bazılarının iddia ettiği gibi bu kelime mastar değil isimdir.⁴⁰⁰ Hz. Ömer’e, hak ile bâtılı birbirinden ayırdığı için *el-Fâruk* lakabı verilmiştir.⁴⁰¹

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ

“Ey iman edenler! Allah’a saygıda (*takvâ*) kusur etmezseniz, O size bir temyiz kabiliyeti verir, kötülüklerinizi örter ve sizi bağışlar. Allah büyük lütuf sahibidir.”⁴⁰²

Ayette Müminler eğer Allah’ın talimatları doğrultusunda hareket edip uyanık, dikkatli ve titiz bir ruh hali içinde bulunur ve ölçülü davranırlarsa Allah’ın onlara iyiyi kötüden ayırt eden bir yeti ve güç vereceğinden bahsedilmektedir. Şu hâlde Kur’ân karmaşık ilişkiler ağı içinde olan insanın zihninde, gönlünde ve ruhunda olan bulanıklığı ortadan kaldırmakta ve ona berrak bir anlayış, basiretli bir kavrayış kazandırma işlevselliğine sahiptir.

15. Kayyim/قَيِّمٌ

قَيِّمٌ/kayyime, *istikamet üzere olan demektir. وَذَلِكَ دِينَ الْقَيِّمَةِ istikamet üzere olan din*⁴⁰³

ayeti buna işaret eder. القائم في الملك *Mülkünü koruyup muhafaza eden, hak üzere olan, hak ile amel eden anlamında kullanılmaktadır. قِيَامَةٌ/Kıyamet ise dirilme gününü ifade eder. Zira insanlar o gün Kayyûm olanın huzurunda kaim olurlar. الإنسان القوام من العيش insanı hayatta başkasına muhtaç kılmayan, kişinin geçimini sağlayıp onu ayakta tutan şey demektir.*

³⁹⁸ ed-Duhân 44/4.

³⁹⁹ Zebîdî, *Tâcu ’l-’arûs*, 26/280.

⁴⁰⁰ Ferâhîdî, *Kitâbu ’l-’ayn*, 5/148; Râğîb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 633.

⁴⁰¹ Ferâhîdî, *Kitâbu ’l-’ayn*, 5/148; Râğîb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 633.

⁴⁰² el-Enfâl 7/29.

⁴⁰³ el-Beyyine 98/5. Yûsuf 12/40.

قيام/kıyam, direk, dayanak demektir. Kîymet, ise bir şeyin değeri ve bedeli demektir.⁴⁰⁴ Nitekim قَوْمَ السَّلْعَةِ *malın değerini biçti*, yani takdir etmek bu ibareyle ifade edilir. Aynı zamanda bu kelime أَقَامَ الشَّيْءَ *bir şeyi ikamet etti* ve وَتَقِيمُونَ الصَّلَاةَ ayetinde ve namazla ilgili diğer ayetlerde de olduğu gibi *bir şeyin devamlılığını sağlamak* mânasında da kullanılmıştır.⁴⁰⁵

Kayyim kelimesi kıyam kelimesinin hafifletilmiş yani şeddesiz biçimi olan *kıyemen* şeklinde de okunmuştur. Böylelikle Kayyim kelimesi Kur'ân'a da isim olmuştur.⁴⁰⁶

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَمَا يُجْعَلُ لَهُ عِوَجًا قِيمًا لِيُنذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِمَّنْ لَدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ

يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا

“Hamd Allah’a mahsustur. (O Allah ki, insanları) kendi tarafından gelecek çetin bir azap ile uyarmak, dünya ve âhiret için yararlı işler yapan müminlerin, güzel bir mükâfata (cennet) erişeceklerini müjdelemek için kuluna sağlam ve kusursuz Kitâbı indirmiş, onda hiçbir bozukluğa yer vermemiştir.”⁴⁰⁷ Taberî, ayetteki kayyim kelimesini dosdoğru, istikamet üzere olan şeklinde tefsir etmiştir.⁴⁰⁸ Kayyim, Kur’ân’ın bir eğrilik/çelişki içermemesine de işaret etmektedir. Ayrıca kayyim, insanların maslahatını sağlamakta, dinlerine ait yasaları koymaktadır. İnsanlara dünya ve ahiretleri için gerekli olanı sağlayan ve daha önce gönderilmiş kitapları tasdik eden kitap anlamında yorumlanmıştır.⁴⁰⁹ er-Râzî, ayetteki kayyim kelimesini, Kur’ân olarak izah ederken bunun gerekçesini Kur’ân’ın hakka irşad etmede sağlam ve kusursuz olması ile açıklamaktadır.⁴¹⁰ (فِيهَا كُتِبَ قِيمَةً) “O sayfalarda dosdoğru hükümler yer almaktadır.”⁴¹¹

Yani içinde ihtilaf ve eğriliğin olmadığı dosdoğru bir kitap anlamı verilmiştir. Kitap diye

⁴⁰⁴ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 5/233; Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 9/269.

⁴⁰⁵ Râzî, *Muhtârü's-sihâh*, 262.

⁴⁰⁶ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/178.

⁴⁰⁷ el-Kehf 18/1-2.

⁴⁰⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 17/393.

⁴⁰⁹ Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, 135.

⁴¹⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 32/245.

⁴¹¹ el-Beyyine 98/3.

isimlendirilmiş olması Allah Teâlâ'nın Kur'ân'da zikrettiği çokça hükümlerin yer alması sebebiyledir.⁴¹²

Kutub kelimesinin mânasında önceki hak kitapların özünü toplamasına vurgu vardır, *kayyime* ile birlikte bu bahsi geçen kitapların en sağlam en doğru yönlerini Kur'ân'ın içermesine vurgu yapılmıştır. Zira diğer kitaplar sonradan tahrife uğramışlardır. Kayyum formunda gelen kelime aynı zamanda Allah'ın isimlerinden olup her şeyi koruyan ve her şeye kendisini ayakta tutacak destek ve dayanak veren anlamındadır. (اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ) “Allah kendisinden başka hiçbir ilah olmayan daima diri olan, bütün varlığın idaresini yürütendir.”⁴¹³ Kaim, mülkünde muhafız ve koruyucu olan demektir. Hak üzere olan ve ona sahip olana kaim denir.⁴¹⁴ *el-Kayyûm*, Allah Teâlâ'nın sıfatlarından olup mahlukatın işlerini gören, onların yetişmeleri ve yaşamaları için uygun ortam hazırlayıp rızıklandıran ve onların hallerine vâkıf olandır.⁴¹⁵ Yüce Allah'ın kayyum isminin hikmeti gereği gönderdiği kitap da aynı vasıf ile isimlendirilmiştir.

16. Kelam/كَلَامٌ

كَلِمٌ/kelm, *yara* ve *incinme* mânasında olup çoğulu *kulûm* olarak gelir. Bu bağlamda كَلِمَتُهُ *yaraladım* demektir. *Kelîm* ise kişinin muhatap alıp konuştuğu kimsedir. Aynı anlamda *kelime* sözcüğü Hicazlılar; *kilme* ise Temim kabilesi tarafından kullanılır. Bu kelimenin cemisi *kelim* ve *kilem* olarak gelir. Konuşma anlamında bu fiil, *kelleme* şeklinde şeddeli olarak kullanılmaktadır. Aynı kökten gelen *kelâm* sözcüğü (konuşmak, söz, cümle) maruftur. *Kelâm* Allah'a izafe edildiğinde Kur'ân anlaşılır. İster sözlü ister yazılı ya da tilavet yoluyla olsun كَلِمَةُ اللَّهِ، كَلِمَاتُ اللَّهِ، كَلِمٌ اللَّهُ، كَلَامٌ اللَّهُ şeklinde gelen bu ifadelerin her biri aynı anlamdadır.⁴¹⁶

⁴¹² Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Mahmûd Şehhâte (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, 1423), 4/780; Taberî, *Câmi' u'l-beyân*, 14/511.

⁴¹³ el-Bakara 2/255.

⁴¹⁴ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 5/233.

⁴¹⁵ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 9/268; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 33/315.

⁴¹⁶ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 5/378; Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 10/147.

Dilbilimcilerin çoğu *kelâmın* cümle mânasında olduğunu ve tam bir anlam ifade ettiğini ancak *kavl* kelimesinin söz anlamında olup tam bir anlam ifade etmediğini, cümlelerin bir cüzü olduğunu belirtmişlerdir. “Bu nedenle Kur’ân’a *kelânullâh* denilmiş fakat *kavullâh* denilmemiştir” şeklinde ifade etmişlerdir. Zira Kur’ân anlaşılır ifadelerden müteşekkildir ve onda tahrif söz konusu değildir.⁴¹⁷ Nitekim şair Küseyyir b. Abdirrahmân b. el-Huzâî (ö. 105/723) şöyle demiştir:

لَوْ يَسْمَعُونَ كَمَا سَمِعْتُ كَلَامَهَا خَرُّوا لِعِزَّةِ رَبِّكَ وَسُجُودًا

*Benim onun kelâmını işittiğim gibi işitmiş olsalardı, ‘Azze için rükû edip secdeye kapanırlardı.*⁴¹⁸

İnsanların konuştukları da kelâmdır, Kur’ân da kelâmdır, ancak Kur’ân, insan kelâmındaki eksiklik ve kusurlardan ârîdir. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: (أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّاتِ) “Allah’ın *tâmm/ tüm kelimeleriyle sığınırım*”⁴¹⁹ Bu hadiste *kelimât* ile Kur’ân kastedilmiştir. *Tâmm* sıfatının zikredilmesi ise onun kusursuz olmasıyla alakalıdır. Tam sıfatının getirilmiş olması Allah’a sığınan kişiye bu kelimelerin fayda vermesi, onu afetlerden koruması ve ona kâfi gelmesi ile yorumlanmıştır.⁴²⁰

Kelm sözcüğü, iki duyu organından biriyle algılanan tesir olarak açıklanmıştır. *Kelâmın* işitme duyu organı ile idrak edildiği ifade edilirken *kelmin* ise görme ile idrak edildiği dile getirilmiştir.⁴²¹ *Kelâm* sözcüğü nahivcilere göre sözün herhangi bir kısmını ifade eden isim, fiil ya da edat olabilir. Kelamcıların çoğuna göre ise tam bir anlama gelen cümleler için ad olan *kelam* sözcüğü *kavl* sözcüğünden daha özel bir mâna taşır.⁴²² Bu kelime aynı zamanda kelim ilmine isim olmuş ve bu “Allah’ın zatından ve sıfatlarından, nübüvvet konularından, başlangıç ve sonuç itibarıyla kâinatın hallerinden İslâm kanunu üzere bahseden bir ilimdir”⁴²³ şeklinde tanımlanmaktadır.

⁴¹⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, 12/523; Zebîdî, *Tâcu'l-‘arûs*, 33/369.

⁴¹⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, 12/523; Zebîdî, *Tâcu'l-‘arûs*, 33/369.

⁴¹⁹ Buhârî, *Enbiyâ*, 10.

⁴²⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, 12/522.

⁴²¹ Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 722.

⁴²² Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 722.

⁴²³ Ömer Nasuhi Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, (İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.), 5.

Kelam kelimesinin etki etmek anlamından türemiş olması, yaralayarak bir şeye tesir etmesiyle ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda sözün kelam diye isimlendirilmesi, kelâmın, dinleyenin zihninde daha önce bilinmeyen bir faydayı ona ulaştırmış olmasındandır.⁴²⁴ Kelimenin bu yöndeki kullanımı, cerrahi operasyonlarda yaşanan durumu anımsatmaktadır. Kur’ân’ın kelam ismi, kelimelerinin ıslah edici özellikte olması (şifa), hüküm ve hikmetlerinin yapıcı, inşa edici ve onarıcı bir etkiye sahip olması, insanın ameliyata girdiğinde yarasının neşterle açılıp müdahale edilmesi ve şifa bulması gibi cerrahi bir müdahaleyi çağrıştırmaktadır. Dolayısıyla Kur’ân’ın kelamı, toplumların en büyük yapısından başlayıp en küçük yapısı olan aileye ve insanın birey olarak küçük bir alem niteliğindeki beden ve zihin dünyasına yön veren, ona hidayet haritası çizen ve bu özelliğiyle derin yaraları, habis urları söküp atan bir neşter mesabesinde.

(فَتَلَقَىٰ آدَمَ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ) “*Derken Âdem rabbinden birtakım kelimeler aldı (onlarla tövbe etti), (O da) tövbesini kabul etti.*”⁴²⁵

أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيحْيَىٰ مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ

“*Allah’ın bir kelimesini tasdik edici, efendi, iffetli ve sâlih kullardan bir eygamber olarak Yahyâ’yı Allah sana müjdeliyor*”⁴²⁶ ayetinde zikri geçen bir kelime, kelime-i tevhid, Allah’ın Kitâbı veya Hz. İsa şeklinde yorumlanmıştır.⁴²⁷

Kur’ân’da on iki yerde kelm, kelâm ve kelimât kelimeleri Kur’ân ismi olarak geçmektedir.⁴²⁸ (وَمَتَّ كَلِمَةً رَبَّكَ) “*Rabbinin kelimesi hem doğrulukça hem de adaletçe tamamlanmıştır.*”⁴²⁹ ayetinde zikri geçen kelime ile hüküm mânası ifade edilmiştir. Ayrıca burada kelime ile kastedilenin Kur’ân olduğu söylenmiştir.⁴³⁰

وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ

⁴²⁴ Bk. Zerkeşî, *el-Burhân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*, 1/279.

⁴²⁵ el-Bakara 2/37.

⁴²⁶ Âl-i İmrân 3/39.

⁴²⁷ Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 723.

⁴²⁸ Buleyhî, *el-Hudâ ve’l-beyân*, 194.

⁴²⁹ el-En‘âm 6/115.

⁴³⁰ Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 723.

“Ve eğer müşriklerden biri senden korunma isterse, Allah’ın sözünü duymasına fırsat vermek için onu koruma altına al; sonra onu kendi güvenlik bölgesine ulaştır. Bu uygulama, onların bilmeyen bir topluluk olmalarından dolayıdır.”⁴³¹ Bu ayette geçen *kelâmullah* ifadesinin Kur’ân’ı işaret ettiği hakkında *icmâ* vardır.⁴³² Kur’ân’da *kelâm* lafzı üç yerde *kelâmullah*⁴³³ olarak gelmiş ve tamamı Allah tarafından nazil olan kitaplara özellikle Tevrat, İncil ve Kur’ân’a delalet etmektedir.⁴³⁴

Kur’ân’ın *kelamullah*, *kelimetullah* ve *kelimetu rabbik* sıfatları onun bir bakıma beyân ve iletişim Kitâbı olduğunu ifade etmektedir. Allah Teâla onunla bütün insanlığa hitap etmek suretiyle, insanlığın seviyesini en yüksek dereceye çıkartarak sırat-ı müstakime ve doğru inanca çağırmıştır.⁴³⁵

17. Mubârak/مبارك

برك/berake kelimesi asıl itibariyle devenin göğsü anlamındadır. Çöktüğünde yere göğsü değdiği için bu kelime devenin çökmesi ile ilgili kullanılır. *بَنُ أُبْرُكْتُ الناقَةَ فَبَرَكْتُ* *ben deveyi çöktürdüm deve de çöktü* demektir. Kelime, sebat anlamı da taşımaktadır onun için *ابْتَرَكُوا فِي الْحَرْبِ* ifadesi bu bağlamda *dizlerinin üzerine çökiüp savaş alanında sebat ettiler ve oradan hiç ayrılmadılar* anlamında kullanılmıştır.⁴³⁶ *بِرْكَة* aynı zamanda *çoğalma* ve *artma* anlamındadır. *التَّبْرِيك/tebrik* ise bir şeyin bereketli olması için yapılan duadır. *مُبَارَك/mübârek* kelimesi ise *içinde hayrın bulunduğu şeyi* ifade eder.⁴³⁷

لَفَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ

⁴³¹ et-Tevbe 9/6.

⁴³² Muhammed b. Muhammed, Ebû Şehbe, *el-Medhal li-dirâseti'l-Kur'ani'l-Kerîm* (Kahire: Mektebetü's-Sünne, 2003), 85.

⁴³³ el-Bakara 2/75, et-Tevbe 9/6, el-Fetih 48/15.

⁴³⁴ Muhammed Çelik, “Kur’ân’ın Kendini Tanıtması”, *Diyanet İlmi Dergi Kur’ân Özel Sayısı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 2012), 259.

⁴³⁵ Çelik, “Kur’ân’ın Kendini Tanıtması”, 260-261.

⁴³⁶ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 5/367; Cevherî, *es-Sihâh tâcü'l-luğa*, 4/1574; İbn Fâris, *Mu‘cemü mekâyîsil-luğa*, 1/227; Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 119.

⁴³⁷ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 5/368.

“Göğün ve yerin bereketlerini üzerlerine açardık.”⁴³⁸ ayetinde *berakât* ilahi hayrın devamlı oluşuna işaret etmektedir. Bu sebeple suyun toplandığı yerde kalması gibi, hayrında burada durup kalması böyle ifade bulmuştur.⁴³⁹ (وَهَذَا ذِكْرٌ مُّبَارَكٌ أَنْزَلْنَاهُ) “*Bu Kur’ân tarafımızdan indirilmiş mübarek bir öğüttür.*”⁴⁴⁰ (إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَارَكَةٍ) “*Biz O nu mübarek bir gecede indirdik.*”⁴⁴¹ Burada hayırlı bir şeyin hayırlı bir zaman diliminde indirilmesi ilahi bir lütfun işareti olarak telakki ediliyor. Bu ve benzeri ayetlerde تبارك/tebârake kelimesinin geçtiği her yerde iyiliklerin sadece yüce Allah tarafından bize verildiğine dikkat çekilmektedir.⁴⁴²

تبارك الله yüceltme, tazim ve övgü için kullanılır. Bu ibare sadece Allah lafzı ile kullanılır ve yücelik ifade eder. Çünkü büyümek, artmak mânaları, öncesinde noksan olan şey için geçerlidir. Oysa Allah tüm eksikliklerden münezzehtir. Dolayısıyla O’ndan başkası *tebârake* kelimesiyle tavsif edilemez.⁴⁴³

Mubârek, kendisi ile çokça hayra nail olunan şey demektir. Bu anlamda Kur’ân’a isim olmuştur.⁴⁴⁴

كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ

“*Bu bir mübarek kitaptır ki onu sana, insanlar ayetleri üzerinde iyice düşünsünler, akıl iz’an sahipleri ondan dersler, öğütler alsınlar diye indirdik.*”⁴⁴⁵ Hz. Peygambere hitaben gelen bu ifadelerde, müminlerin, Kur’ân’daki deliller üzerine düşünüp ondaki şer’î hükümlerden ders çıkarıp ve onunla amel etmeleri istenmiştir.⁴⁴⁶ Kur’ân’ın bereketinden faydalanmak ayetleri tedebbür edip onlar üzerine düşünmek, o ayetlerin arkasındaki güzel mânalara ve doğru yorumlara ulaştıracak şekilde incelemeyi gerektirir. Zira okuduğu şeyin zahiriyle yetinen kişi, ondan bir hayır elde edemez. Bu durum bol süt

⁴³⁸ el-‘Arâf 7/96.

⁴³⁹ Râğib el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 119.

⁴⁴⁰ el-Enbiyâ 21/50.

⁴⁴¹ ed-Duhân 44/3.

⁴⁴² Râğib el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 120.

⁴⁴³ İbn Düreyd, *Cemheretü’l-luğa*, 1/325; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 10/396; Zebîdî, *Tâcu’l-‘arûs*, 27/59.

⁴⁴⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 10/396.

⁴⁴⁵ Sâd 38/29.

⁴⁴⁶ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 1/76.

veren bir devesi olup da onu sağmayan ya da doğurgan bir atı olup ondan yavru elde edemeyen dolayısıyla elindeki nimetten mahrum kalan kimsenin durumuna benzer. Hasan Basrî, Kur'ân'ı ezberleyip çok iyi okuduğunu düşünen fakat hayatında ve ahlaki davranışlarında Kur'ân'a dair bir etki görülmeyen kişilerin, Kur'ân'ı ezberlemiş, fakat mânalarını zayi etmiş olduklarını ifade etmiş ve “*Kur'ân okumak; lafızlarını hıfzedip, anlamlarını kaybetmek değildir! Onlar ne bilgedirler ne de kötülüğü engelleyicidirler. Allah insanlar arasından böylelerini eksik eylesin! Allah'ım! Bizi düşünüp inceleyen âlimlerden eyle; gurura kapılan kurrâdan olmaktan esirge.*” demiştir.⁴⁴⁷ er-Râzî ise düşünüp *tedebbür* edilmesinin ihmal edilmesi halinde, Kur'ân'ın harikulade esrarına vâkıf olunamayacağını ifade etmiştir.⁴⁴⁸

18. Mubîn/مبين

بان/*bâne* fiil olarak *kesmek*, *ayırarak* anlamında olup mastarı *beynûnet* olarak gelir.

Aynı kökten gelen بَيَّنَّ/*beyne* kelimesi *ulaştırmak*, *birleştirmek* anlamındadır.⁴⁴⁹ بيان/*beyân* ise ortaya koymak, açıklamak demektir. بَيِّنٌ/*beyyin* kişi için kullanıldığında fasih konuşan adam anlamındadır.⁴⁵⁰ Kendisi ile açıklama yapılan da *beyân* denilmektedir.⁴⁵¹ Söz de *beyân* diye adlandırılır. Çünkü söz ile açıklanması istenen mâna ortaya konur.⁴⁵² (هَذَا بَيَانٌ) ⁴⁵³ “*Bu Kur'ân insanlara yönelik bir açıklamadır.*” (لِلنَّاسِ)

Sözün mücmel ve müphem tarafını açıklayan kısmına da şu ayette olduğu gibi *beyân* denir:

⁴⁴⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/90.

⁴⁴⁸ Bk. Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 26/389.

⁴⁴⁹ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 8/380; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 13/67.

⁴⁵⁰ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 8/381.

⁴⁵¹ Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 157.

⁴⁵² Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 158.

⁴⁵³ Âl-i İmrân 3/138.

(ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ) “Sonra onu açıklamak da bize düşen bir iştir.”⁴⁵⁴ Bir şeyin ne olduğunu ortaya koyan bir açıklama yapınca “بَيِّنْتُهُ وَأَبَيَّنْتَهُ” ifadeleri kullanılır.⁴⁵⁵ Şu ayetler buna örnek olarak verilebilir:

بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ

“O peygamberleri apaçık delillerle ve kutsal metinlerle gönderdik. İnsanlara indirdiklerimizi kendilerine açıklaman için ve (ola ki üzerinde) düşünürler diye sana da uyarıcı Kitâbı indirdik.”⁴⁵⁶ (إِنْ يُوحَىٰ إِلَيْكَ إِلَّا أَنْتَ نَذِيرٌ مُّبِينٌ) “Bana, yalnızca apaçık bir uyarıcılık görevi yüklendiğim için vahiy gelmektedir.”⁴⁵⁷ (الرَّ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ) “Elif-Lâm-Râ. Bunlar apaçık Kur’ân’ın ayetleridir.”⁴⁵⁸ Ayette *mubîn* kelimesi *mübeyyin* anlamında açıklayan ve beyan eden anlamındadır. Bu bağlamda Kur’ân’da ihtiyaç duyulan her hususun açıklandığını ifade eder. Kur’ân’daki hayır ve bereketi, hak ve bâtı, helal ve haramı, Hz. Peygamber’in nübüvvetinin ve Peygamber kıssalarının hak olduğunu açıklayan bir kitaptır.⁴⁵⁹

er-Râzî ise Kur’ân’ın *mübîn* oluşunu şu üç maddeyle özetlemiştir:

1. Kur’ân Hz. Peygamber’in kesin bir mucizesi apaçık bir delildir.
2. Kur’ân, Allah Teâlâ hidayet ile doğruluğu, helal ile haramı onda beyan ettiği için *mübîn*dir.
3. Kur’ân’da önceki ümmetlerin kıssaları, geçmiş milletlerin durumları izah edilmiştir.⁴⁶⁰

قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ

⁴⁵⁴ el-Kiyâmet 75/19.

⁴⁵⁵ Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 158.

⁴⁵⁶ en-Nahl 16/44.

⁴⁵⁷ Sâd 38/70.

⁴⁵⁸ Yûsuf 12/1.

⁴⁵⁹ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 15/355; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 13/68.

⁴⁶⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 18/416.

“Şüphesiz ki size Allah’tan bir ışık ve apaçık bir kitap geldi.”⁴⁶¹ Ayette mubîn kelimesi ile Kur’ân’ın; tevhid, helal, haram dinî hükümler, ihtilaf ettikleri hususlarda bir açıklama olduğu ve insanların ihtiyaç duyduğu her meseleyi izah ettiği, böylece insanların hakkı bâtıldan ayırma kabiliyetlerinin oluştuğunu ifade etmektedir.⁴⁶² ez-Zemahşerî de ayetteki apaçık kitap ile Kur’ân’ın murâd edildiğini söylemiştir. Çünkü o, şirk ve şüphenin karanlığını ortadan kaldırmakta ve insanlara kapalı gelen birçok hususu açıklığa kavuşturmaktadır.⁴⁶³

Allah Teâlâ’nın gönderdiği Kitâbın bu kadar açık ve açıklayıcı olması Müslümanlara farklı bir misyon yüklemekte; İslam’ın anlatılırken kolay ve güzel bir üslupla muhataplarına nakledilmesini, öğretilirken kullanılan yöntem ve tekniklerin güncel ve anlaşılır olmasını ve dolayısıyla dinî bilgiye ulaşılabilirliğin kolaylaştırılmasını tebliği için gerekli kılmaktadır.⁴⁶⁴

19. Mecîd/ مَجِيد

Mecîd/Mecd şerefe nail olmaktır. *قد مَجَّدَ الرَّجُلُ* davranışlarının asil olması adamı şerefli kıldı anlamındadır. Bu kelime, *asalet ve şerefte yücelik ve genişlik* gibi mânalar taşır. *مَجَّدَتِ الْإِبِلُ* develer neredeyse karınlarını doyuracak kadar otlandı, *إِسْمُ الْقَوْمِ إِبْلَهُمْ* ise kavim, *develerini iyi otladı* demektir.⁴⁶⁵ Kelimenin aslında genişliğe ve yüceliğe vurgu vardır. Aynı zamanda Yüce Allah’ın sıfatı olan *Mecîd* kelimesi, kendisine has olarak *ihsanı bol veren* demektir.⁴⁶⁶ Kişinin fiilleri sayesinde şeref sahibi olması mânasıyla ilişkili olarak bu bağlamda Allah Teâlâ da fiilleriyle *mecîttir*, şeref ve izzet sahibidir.⁴⁶⁷

قَالُوا اتَّعَجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحِمَتِ اللَّهُ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ

“Elçiler de “Allah’ın işine mi şaşıyorsun? Allah’ın rahmet ve bereketi üzerinizdedir, ey hâne halkı! Şüphesiz ki O, övülmeye lâyıktır, şanı yücedir” dediler.”⁴⁶⁸

⁴⁶¹ el-Mâide 5/15.

⁴⁶² Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 8/264.

⁴⁶³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/617.

⁴⁶⁴ Bk. Durmuş, *Kur’ân’a Göre Kur’ân*, 147.

⁴⁶⁵ Ferâhîdî, *Kitâbu’l-’ayn*, 6/89.

⁴⁶⁶ Zebîdî, *Tâcu’l-’arûs*, 9/151; Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 760-761.

⁴⁶⁷ Ezherî, *Tehzîbu’l-luğa*, 10/359.

⁴⁶⁸ Hûd 11/73.

Mecd, muruvvet ve cömertlik, kerem ve şerefe nail olmaktır. Bu şerefin, atalar vasıtası ile elde edildiğini söyleyenler olmuştur. Bazıları ise sadece atalara ait olan bir şereftir demişlerdir. Bu bağlamda, تَمَجَّدَ الْقَوْمُ فِيمَا بَيْنَهُمْ ibaresi *kavim soyluluk ve şerefi ile birbirlerine karşı övündüler* anlamına gelir. Bazı kimseler ise şeref ve yücelik bir kimsede var ise atalarında bu özellik bulunmasa da kendisi *mecîd* olarak isimlendirildiğini ifade etmişlerdir. Şayet bir kişinin şerefine güzel davranışlar eşlik ederse o kişi bu vasıf ile anılır.⁴⁶⁹ *Mâcid, güzel ahlaklı ve müsamahakâr kişi* demektir. Bu kelime *vermek, doyurup yedirmek ve ihsanda bulunmak* gibi mânalar da içermektedir.⁴⁷⁰

Yüce Allah Kur’ân-ı Ker’îm için şöyle buyurur:⁴⁷¹ (ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ) “*Kaf. Şanlı, şerefli Kur’ân’a and olsun*”.⁴⁷² O yüce bir Kur’ân’dır. Nazmı ve i’câzı ile kitaplar arasında üstün bir konumdadır.⁴⁷³ Allah Teâlâ, Kur’ân’ı dünya ve ahiret lütuflarını ihtiva ettiği için bu özellikle vasıflandırmıştır.⁴⁷⁴

Mecîd, büyük, keremi bol olan anlamındadır. Her iki duruma göre de Kur’ân, *Mecîd*’dir. *Mecîd*’in, büyük anlamında olması, Kur’ân’ın büyük faydalar içermesinden dolayıdır. Çünkü o, Azîm olan Allah’ın bir öğüdüdür. Zira büyük olanın öğüdü de büyüktür. Büyük olmasının bir diğer sebebi ise Kur’ân-ı Kerîm gibisini getirmeye kimsenin muktedir olamamasıdır. *Mecîd*’in, keremi bol ve çokluk ifade eden anlamında olması durumunda yapılacak olan izah da şöyledir: Kur’ân’ı, her talep eden maksadını onda bulur, o kendisine sığınıp çözümünü onda arayanı başka hiçbir şeye muhtaç etmez. Muhtaç olanların ihtiyacını başkasına ihtiyaç duymayacak şekilde karşılaması, onun keremi ve yüceliğindedir. Ayette *mecîd* ile *hamîd*’in birlikte zikredilmesi de bu istighnayı son derece pekiştirmektedir. *Hamîd*, verdiği nimete karşılık kendisine şükredilendir. Nimeti veren ise *Kerîm*’dir, cömerttir. *Mecîd* ise kereminde ve ihsanında zirvede olandır.⁴⁷⁵ Dolayısıyla bu iki özelliğin birlikte zikredilmesi; Allah’ın kullarına Kur’ân’la

⁴⁶⁹ Zebîdî, *Tâcu’l-‘arûs*, 9/150; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 3/395.

⁴⁷⁰ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 3/396.

⁴⁷¹ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/180.

⁴⁷² Kâf 50/1-2.

⁴⁷³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/733.

⁴⁷⁴ Ezherî, *Tehzîbu’l-luğâ*, 10/359; Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 761.

⁴⁷⁵ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 28/122.

lütuf ve ihsanını ziyadesiyle artırması olarak yansımıştır. Kur’ân, kendisine yönelip, ona ittiba eden hiç kimseyi mahrum ve metruk bırakmaz.

(بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ) “Doğrusu o şanlı bir Kur’ân’dır.”⁴⁷⁶ O Kur’ân tağyir ve tebdilden muhafaza edilmiştir.⁴⁷⁷ ez-Zemahşerî, ayetteki *Kur’ân* lafzının *meccîde* izafe edildiğini, dolayısıyla *meccîd* sözcüğünün mahzup olan rabb kelimesinin sıfatı olduğunu ifade ederek şöyle yorumlamıştır: O Kur’ân, *Mecîd* olan Rabb’e aittir.⁴⁷⁸

Bir rivayette Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: “Allah, bu Kur’ân ile kimi toplulukları yüceltir kimilerini de alçaltır.”⁴⁷⁹

20. Mev’iza/موعظة

مَوْعِظَةٌ/مَوْعِظَةٌ Mev’iza ve ’iza kelimeleri, insanın kalbini yumuşatacak hayırlı işleri hatırlamak için kullanılan kelimelerdir.⁴⁸⁰ *Mev’iza*, bir başka yorumda insanların kalplerini yumuşatacak sevap veya ceza türünden hatırlatmalar yapmak, korkuyla karışık nasihat vermek anlamına gelir.⁴⁸¹ Bu, bir işin sonuçlarını hatırlatıp nasihatte bulunmaktır. Kelimeyle ilgili şu ifade dikkat çekicidir:

السَّعِيدُ مَنْ وُعِظَ بِعَيْزِهِ وَالشَّقِيُّ مَنْ اتَّعَظَ بِهِ عَيْزُهُ

*Saîd, başkasının durumundan öğüt alan kişiye; şakî ise başkasının, kendi halinden öğüt aldığı kişiye denir.*⁴⁸²

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ

“Ey insanlar! Rabbinizden size bir öğüt, kalplerdeki hastalıklara bir şifa, inananlara bir rehber ve rahmet gelmiştir.”⁴⁸³ Kur’ân’ın özelliklerinden biri kalp ile ilgili hastalıklara şifa olmasıdır. Zira Allah Teâlâ kişiye maraz olan hasletlerden insanı

⁴⁷⁶ el-Burûc 85/21.

⁴⁷⁷ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 24/348.

⁴⁷⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/733.

⁴⁷⁹ Müsned 2/227; Müslim, “Musâfirîn”, 269.

⁴⁸⁰ Ferâhîdî, *Kitâbu’l-’ayn*, 2/228; Ezherî, *Tehzîbu’l-luğa*, 3/93; Cevherî, *es-Sihâh tâcu’l-luğa*, 3/1181; İbn Manzûr, *Lisânü’l-’Arab*, 7/466.

⁴⁸¹ Zebîdî, *Tâcu’l-’arûs*, 20/290; Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 786.

⁴⁸² Bk. Râzî, *Muhtâru’s-Sihâh*, 1/342.

⁴⁸³ Yûnus 10/57.

sakındırır. Böylece Kur’ân bir meviza ve öğüt olur. Bu durum, doktora gelen hastaya, öncelikle doktorun hastalığa sebebiyet veren durumları men etmesine ve o zarar veren şeyleri tamamıyla yasaklamasına benzetilmiştir. Allah’ın rızasından uzaklaştıran hususlardan alıkoyma ve Allah’tan başkası ile meşgul etmekten men etmek olmazsa öğüt vermenin bir anlamı olmaz.⁴⁸⁴

وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ آيَاتٍ مُّبَيِّنَاتٍ وَمَثَلًا مِّنَ الَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلِكُمْ وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ

“Size, gerektiği gibi açıklayan âyetler, sizden önce gelip geçenlerden misaller ve kötülükten sakınanlar için öğütler indirdik.”⁴⁸⁵ ayetteki mev’iza bir uyarı demektir.⁴⁸⁶

هٰذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ

“Bu Kur’ân insanlara bir açıklama, takvâ sahipleri için de bir hidayet ve bir öğüttür.”⁴⁸⁷

فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّهِ فَانْتَهَىٰ فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ

“Artık kime Allah’tan bir öğüt erişir de faizciliği bırakırsa geçmişteki kendisininindir, durumunun takdiri Allah’a aittir.”⁴⁸⁸ Mev’iza ile Kur’ân ayetlerinden uyarı ve korkutma niteliğinde olan ayetler kastedilmiştir.⁴⁸⁹ Kelime anlamı ise nasihat etmek ve amellerin sonunu haber verip hatırlatmaktır. Bazı dilbilimcilere göre ise; insana, onun kalbini yumuşatacak türden sevap ve ikâba dair hatırlatmada bulunmaktır. Mev’iza kelimesi müennes olduğu halde fiilin müennes gelmemesi müennesliğin hakiki olmamasına bağlanmıştır. Mev’iza, va ‘z anlamındadır.⁴⁹⁰

⁴⁸⁴ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 17/268.

⁴⁸⁵ en-Nûr 24/34.

⁴⁸⁶ Suyûtî, *el-İtkân*, 2/59.

⁴⁸⁷ Âli İmran 3/138.

⁴⁸⁸ el-Bakara 2/275.

⁴⁸⁹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 5/44.

⁴⁹⁰ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 7/466.

21. Nûr/نور

nûr, ışık demektir. Fiil olarak استنار/أنار/نار *aydınlattı* mânasındadır, *açıklığa kavuşmak* anlamına da gelir. نُورُ/أَنَارَ اللهُ كَذَا *Allah şunu aydınlatmıştır* demektir. نُورُ/تَنَوَّرَ/الشَّجَرِ ise *ağacın çiçek açmasını* ifade eder.⁴⁹¹ *Nûr/ışık* ve *nâr/ateş* kelimelerinin her ikisi aynı kökten gelmektedir. Aydınlatmanın yanı sıra *çalkantı, seri hareket* anlamı da vardır.⁴⁹² *Menâra*, *üzerine ışık konulan yerdir*. Aynı zamanda yol gösterip, rehberlik ettiği için *fener kulesine* ve *ezan okunan yüksek yere* de bu kelime isim olmuştur. *Menâr* ise iki bölgeyi birbirinden ayırmak için konulan *işaret* ve *sınır* denilmiştir.⁴⁹³

Nûr, görmeye yarayan yaygın haldeki ışığı ifade eden, dünya ve ahiret ile ilgili iki yönde değerlendirilmeye tabi tutulan bir kelimedir. Dünyevî olan, kendi içinde iki şekilde ele alınmıştır. Bunlardan ilki insanın basiret gözüyle algılayabileceği akıl ve Kur'ân nûru⁴⁹⁴ gibi ilahi durumlardan sâdır olan nûrdur.

أَفَمَنْ شَرَحَ اللهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ

“Allah kimin bağırını İslam’a açmış ise işte o, Rabbinden bir nûr üzere değil midir?”⁴⁹⁵

İkincisi ise somut anlamda gözle görülen *nûrdur*. Bununla ay ve yıldız gibi doğal ışık kaynakları ve aydınlatıcılardan saçılan ışık kastedilir. Ayetlerde ilahi nûr ile ilgili şu misaller verilebilir:⁴⁹⁶

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ مَا خَلَقَ اللهُ ذَلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ

يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

⁴⁹¹ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 8/275; İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luğa*, 2/806; Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 15/170; Râğîb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 828.

⁴⁹² İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*, 5/368.

⁴⁹³ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 8/276; Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 15/169; Cevherî, *es-Sihâh tâcü'l-luğa*, 2/839; İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisil-luğa*, 5/368.

⁴⁹⁴ el-En'am 6/102.

⁴⁹⁵ ez-Zümer 39/22.

⁴⁹⁶ Râğîb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 828.

“Güneşi aydınlatıcı, ayı ise aydınlık yapan, yılların sayısını ve hesaplamayı bilesiniz diye ona menziller belirleyen O’dur. Allah bütün bunları hikmet ve fayda esasına göre yarattı. Bilme kabiliyetinde olanlar için de âyetlerini detaylı bir şekilde gözler önüne seriyor.”⁴⁹⁷

نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ

“Nûr üstüne nûrdur. Allah dilediği kimseyi nûruyla hidayete erdirir.”⁴⁹⁸

Kur’ân’da on iki yerde nûr Kur’ân ismi olarak geçmektedir:⁴⁹⁹

وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

“İşte böylece sana da kendi buyruğumuzla bir ruh (Kur’ân) vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmiyordun; ama şimdi onu, dilediğimiz kullarımızı sayesinde doğruya erdirdiğimiz bir ışık kıldık. Hiç şüphe yok ki sen doğru yolu, göklerin ve yerin yegâne sahibi olan Allah’ın yolunu göstermektesin. İyi bilinmeli ki bütün işler dönüp dolaşır Allah’a varır.”⁵⁰⁰

“Allah’tan bir nûr ve apaçık bir kitap da gelmiştir.”⁵⁰¹ (فَدُجَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ)

Buradaki nûr, Allah’ın Resulüdür, kitap ise Peygambere verilen, kendisiyle gönderildiği Kur’ân’dır. Nûrun, gözlere eşyanın hakikatini gösteren ve her şeyi açıklığa kavuşturan özellikte olması Kur’ân’ın, kalplerdeki karanlıkları aydınlatmasıyla ilişkilendirilmiştir.⁵⁰² Ayrıca nûrun burada zikredilmiş olması, helal ve haramın kapalı taraflarının onun ile idrak edilmesi ve anlaşılması sebebiyledir.⁵⁰³

⁴⁹⁷ Yûnus 10/5.

⁴⁹⁸ en-Nûr 24/35.

⁴⁹⁹ Buleyhî, *el-Hudâ ve 'l-beyân*, 186.

⁵⁰⁰ eş-Şûrâ 42/52.

⁵⁰¹ el-Mâide 5/15.

⁵⁰² Bk. Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 15/170; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 14/301.

⁵⁰³ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/183.

Uhrevi anlamdaki *nûra* örnek ise şu ayetlerde bulunmaktadır.⁵⁰⁴ (يَسْعَى نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ)

“Onların ışıklarının önlerini ve çevrelerini aydınlattığını görürsün.”⁵⁰⁵

وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ نُورُهُمْ يَسْعَى بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا

“İman edenlere gelince, onların *nûru* önlerinde ve sağ yanlarında ilerleyerek yollarını aydınlatırken şöyle derler: “Rabbimiz! *Nûrumuzu* tamamla”⁵⁰⁶

Allah Teâlâ nurlandıran olması hasebiyle kendisini bu isimle anmıştır, ayrıca kendisini bu şekilde tanıtmayı, kendisinde bu fiilin çokluğuna işaretler.⁵⁰⁷

اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكُوتٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ

“Allah göklerin ve yerin *nûrudur*. Onun *nûrunun* misali, içinde kandil bulunan bir kandilliktir.”⁵⁰⁸ Allah’ın yer ve gök ehlini hidayete erdirmesi ve onları üstün bir hikmetle aydınlattığı ifade edilir.⁵⁰⁹ *Nûr* karanlığın zıddıdır. Yüce Allah’ın hidayet *nûru* müminin kalbinde, nişin içindeki aydınlatıcı gibidir.⁵¹⁰ Müminin kalbi, Allah’a yakınlığından ve muhabbetinden adeta onun *nûrunun* yuva yaptığı bir mekân olmuştur.

Cerîr’in bir beyti şöyledir:

وَأَنْتَ لَنَا نُورٌ وَعَيْثُ وَعِصْمَةٌ وَنَبَتْ لِمَنْ يَرْجُو نَدَاكَ وَرَيْقُ

*Bizim için sen, nûrsun, yağmursun ve korunaksın. Ve bir filizsin senden bir katre ışılı beklentisi olana.*⁵¹¹

Nûr ile aynı kökten geldiği ifade edilen ve duyularla algılanan *alev/nâr*, ayette olduğu gibi cehennemi tavsif etmek için şu şekilde gelmiştir:⁵¹²

⁵⁰⁴ Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 828.

⁵⁰⁵ el-Hadîd, 57/12.

⁵⁰⁶ el-Tahrîm, 66/8.

⁵⁰⁷ Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 828.

⁵⁰⁸ en-Nûr 24/35.

⁵⁰⁹ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 15/170.

⁵¹⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 5/240.

⁵¹¹ Cerîr, *Divan-ı Cerîr*, 316; Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 15/170

⁵¹² Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 828.

“Cehennem! Allah onu inkâr edenler için vadetti. Ne kötü bir sondur o!”⁵¹³

Bu kelimenin ayetlerde *nâr* şeklinde ateşi⁵¹⁴ ve cehennemi⁵¹⁵ temsil ettiği ve bununla inkâr edenlerin sonunda varacakları yer tarif edilirken, *nûr* ile de ateşle mefhum olarak taban tabana zıt olan *aydınlığı*⁵¹⁶ ve aydınlığa götüren, doğru yola ileten *kitâbı*⁵¹⁷ *nûr* ve umut verici felahı ifade ettiği görülmektedir. Bu durum, soyut ve somut bir mâna bütünlüğü arz etmektedir. Işığın karanlığı aydınlatması gibi Allah’ın *nûrunun* da zulümâtı ortadan kaldırması, hem bu dünyada insanı esenlik ve hayırla buluşturması hem de ahiret yurdunda ebedi bir huzur kaynağı olması,⁵¹⁸ bu halin tasavvurudur. Kelime bu özelliği ile Kur’ân’a isim ve sıfat olmuş, ahiret yolunu aydınlatan ve adeta müminlerin pusulası olan ilahi bir ifade halini almıştır.

22. Hudâ/هدى

الهدية/هدى *hedâ* ve *hediye*, iyilik açısından sevilen kimseye verilen *her türlü sunum* için kullanılan bir kelimelerdir. Çoğulu *هدايا* olarak gelir.⁵¹⁹ *أهديت الهدية* *hediye verdim* demektir.⁵²⁰ *الإهداء* ise bir kimse için *methetmek veya hicvetmek üzere şiir inşâd etmektir*. *Hudâ* sözcüğü anlam olarak dalaletin zıddıdır. *هُدًى فَاهْتَدَى* *doğruya iletildi o da doğruyu buldu* demektir. *Hâdî* ise her şeyin ön kısmı için kullanılır. Nitekim *أقبلت هوداي الخيل* *atların boyunları göründü* ifadesindeki *hevâdî* kelimesi, bedenlerinin ön kısmı olması hasebiyle bu anlamda kullanılmıştır. *Hâdî*, insanın önünde gidip yol göstermesi hasebiyle asaya da isim olmuştur. Aynı özellikleri taşıdığı için insanlara yol gösteren rehberde de *hâdî* denilmiştir. Bu münasebetle baş ve boyun için de aynı kelime kullanılmıştır.⁵²¹ Türkçede

⁵¹³ el-Hac 22/72.

⁵¹⁴ el-Hümeze 104/6.

⁵¹⁵ el-Vâkıa 56/71.

⁵¹⁶ el-Hadîd 57/28.

⁵¹⁷ eş-Şûrâ 42/52.

⁵¹⁸ et-Tahrîm 66/8.

⁵¹⁹ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 4/77.

⁵²⁰ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğâ*, 6/201.

⁵²¹ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 4/77.

kullanılan “baş nereye giderse, ayaklar da o yöne gider” ifadesi bu kullanımı çağrıştırmaktadır.

Huda aynı zamanda beyan; bir şeyi başka bir şeye yönlendirmek, itaat ve vera‘ anlamlarına da gelir. (أَوْ أَجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى) “*Veya ateşin başında bir kılavuz bulurum.*”⁵²²

Hudâ kelimesi, bu ayette hidayet eden mânasındadır. Yol istenen yere gitmeye sebep olduğundan ona da *hudâ* denmiştir.⁵²³ Kelime hangi işte olursa olsun sözde ve amelde doğru olana tabi olmayı ifade eder.⁵²⁴

Kur’ân’da *hudâ* kelimesi kırk yedi yerde Kur’ân’ın ismi olarak zikredilmektedir.⁵²⁵ Bunlardan birkaçı şöyledir:

إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَيِّنُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا وَأَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ آغْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا

“Kuşkusuz bu Kur’ân en doğru olana iletir; dünya ve ahiret için yararlı işler yapan müminlere, kendileri için büyük bir mükafat olduğunu müjdelir. Ahirete inanmayanlara gelince onlar için de ağır bir azap hazırladık”.⁵²⁶ Bu Kur’ân, ona tabi olanları dosdoğru yola sevk eder. Onu yalanlayanlar ise onun hidayetinden mahrum kalırlar.⁵²⁷

(قُلِ اللَّهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ) “*De ki: Hakka götüren yalnız Allah’tır.*”⁵²⁸ *Hudâ* ve *hidaye* kelimeleri dil yönünden birbirine denktir. Allah Teâlâ *hudâ* terimini bizzat kendisinin kontrol ettiği ve verdiği, insanın müdahalesi olan başka türlerden ayırıp kendine mahsus işler sahasında kullanmıştır.⁵²⁹ Bu bağlamda *hâdî* Allah’ın isimlerindedir.⁵³⁰

هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ

⁵²² Tâhâ 20/10.

⁵²³ Ezherî, Tehzîbu'l-luğa, 6/201.

⁵²⁴ İbn Sîde, *el-Muhassas*, 4/51.

⁵²⁵ Buleyhî, *el-Hudâ ve'l-beyân*, 162.

⁵²⁶ el-İsrâ 17/9-10.

⁵²⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 14/510.

⁵²⁸ Yûnus 10/35.

⁵²⁹ Râzî, *Muhtârü's-sihâh*, 1/325; Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 837.

⁵³⁰ Bk. el-Hacc 22/54; el-Kasas 28/56.

“Bu Kur’ân insanlara bir açıklama, takvâ sahipleri için de bir hidayet ve bir öğüttür.”⁵³¹

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ

“Ey insanlar, Size Rabbinizden bir öğüt, göğüslerde olan (sıkıntılar)a bir şifa ve inananlara bir yol gösterici ve rahmet gelmiştir.”⁵³²

رُبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ حَلَقَهُ ثُمَّ هَدَى

“Bizim rabbimiz her şeye özüyle ve biçimiyle varlık veren, sonra da işin yolunu yordamını gösterendir.”⁵³³ Yani, her şeyi mahlukatın maslahatına uygun bir şekilde, olması gereken haliyle yarattı ve insanı maişetine yönlendirdi, demektir.⁵³⁴

وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَى عَلَى الْهُدَى فَأَخَذَتْهُمُ صَاعِقَةٌ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

Semûd kavmine gelince, onlara doğru yolu gösterdik ama körlüğü doğru yolu görmeye tercih ettiler; nihayet kendi yapıp ettiklerinin sonucu olarak alçaltıcı bir yıldırım azabı yakalayiverdi onları!⁵³⁵ Katâde bu ayetin yorumunda, doğru yolun ve sapkınlık yolunun ne olduğunun açıklandığını, Semud kavminin ise dalaleti hidayete tercih ettiklerini ifade eder.⁵³⁶

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَىٰ لِهَٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنَّ هَدَىٰنَا اللَّهُ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلًا مِنَّا بِالْحَقِّ وَنُودُوا أَن تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

Ayette, cennette müminlerin altından ırmaklar akan yerlerde nimet içinde iken, kalplerinde kinden ne varsa hepsini çıkarıp atılacağını, onların bu nimetlerle ilgili hamd ve şükür halinde şöyle niyaz edeceklerini bildirir: “Bizi bu nimete kavuşturan Allah’a hamdolsun! Allah bize bahşetmeseydi biz kendiliğimizden elde edemezdik. Hakikaten rabbimizin elçileri gerçeği getirmişler.” Onlara, “İşte size cennet. Yapmış olduğunuz iyi

⁵³¹ Âli İmrân 3/138.

⁵³² Yûnus 10/57.

⁵³³ Tâhâ 20/50.

⁵³⁴ Ezherî, Tehzîbu'l-luğa, 6/201.

⁵³⁵ Fussilet 41/17.

⁵³⁶ Ezherî, Tehzîbu'l-luğa, 6/201.

*amellere karşılık o sizin oldu” diye seslenilir.”*⁵³⁷ Hidayet buradan da anlaşılacağı üzere insanın Allah’ı tanıma, kurallarını kabul etme yolunda gösterdiği istek ve irade ile alakalıdır.

Kur’ân’ın hidayet rehberi oluşunun muttakileri kapsadığı,⁵³⁸ *kitâb* bölümünde açıklanmıştı. Kur’ân’ın hidayetine layık olma çabası ile ilgili Kur’ân’da geçen ayetlerde, bu kelimenin, müminlerin duası olarak yer yer hidayet talebi için kullanıldığı müşahade edilmektedir. Fatiha sûresinde olduğu gibi: (اهدنا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ) “*Bizi dosdoğru yola ilet.*”

⁵³⁹ Hidayeti talep eden kimselerin zaten hidayette oldukları halde hidayet talep etmeleri durumu izah edilirken, hidayetin ilâhî lütuf ile artmasının talep edilmesi kastedilmiştir. Nitekim şu ayetlerde de bu durum söz konusudur: “*O, doğru yolda gidenlerin hidayetini artırmaktadır.*”⁵⁴⁰ “*Uğrumuzda uğraşıp didinenleri Biz elbette yollarımıza iletiriz.*”⁵⁴¹ Bu sebeplerdir ki; Hz. Ali (ö. 40/661) ve Übeyy b. Kâ‘b’ın (ö. 33/654) اهدنا *Bizi dosdoğru yola ilet* ifadesini, ثبثنا *Bizi dosdoğru yolda sabit kıl* anlamında yorumlamışlardır. Çünkü emir sığıması ile dua aynı anlamdadır. Zira onların her ikisi de talep ifade eder. Ancak aralarında rütbe farkı vardır.⁵⁴²

23. Vahy/وحي

وحي/vahy, yazmak, işaret etmek ve ima yolu ile anlatmak demektir. Kur’ân’da yaygın olan kullanımı وَحَى şeklinde elifi maskura ileidir. Arapçada; وَحَيْثُ إِلَى فَلَانَ *birine bir şeyler bildirdim*, ona ilettim, şeklindeki ifade meşhurdur. Burada muhatap konuşulmuş anlamakta ancak başkasına bu bilgi gizli kalmaktadır.⁵⁴³ *Vahy, kitap, işaret, yazmak, risalet, ilham, gizli kelimeler ve başkasına iletilen her şey için kullanılan bir kelimedir.* وَحَى *Allah وَأَوْحَى اللَّهُ إِلَى أَنْبِيَائِهِ* kelimesi de *وَأَوْحَى* onunla *gizli bir şekilde konuştu* demektir, *وَأَوْحَى* kelimesi de *وَأَوْحَى*

⁵³⁷ el-‘Arâf 7/43.

⁵³⁸ el-Bakara 2/2.

⁵³⁹ el-Fatiha 1/6.

⁵⁴⁰ Muhammed 47/17.

⁵⁴¹ el-Ankebût 29/69.

⁵⁴² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/15.

⁵⁴³ Bk. Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 3/320; Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 5/192-193; İbn Sîde, *el-Muhassas*, 4/5.

söylemişlerdir. Bu ayetle ilgili *أَوْحَى* kelimesinin, iman etmeleri için gerekli bilgiyi delilleriyle verdiği mânası taşıdığını ifade edilmiştir.⁵⁵¹

وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيهِ فَإِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ فَأَلْقِيهِ فِي الْيَمِّ

“*Mûsâ*’nın annesine, ‘Onu emzir, başına bir şey gelmesinden endişe ettiğinde onu nehre bırak’ diye vahyettik”⁵⁵² Burada Allah’ın, yapması gerekeni Hz. Musa’nın annesinin kalbine ilkâ etmiş olması, vahiy olarak ifade edilmiştir. Bu durum vahyin anlamı ile örtüşmektedir. Buradaki kelimenin ilham etmek anlamında olduğu da söylenmiştir. Allah Teâlâ’nın Hz. Musa’nın annesinin kalbine, onun kendisine döneceğini ve peygamber olacağını ilham etmiş olması caizdir. Ancak ayetteki *الْوَحْيِ* kelimesini *bildirmek* şeklinde yorumlamak daha uygundur. *الْوَحْيِ* kelimesinin temel anlamının bir bilgiyi gizli olarak bildirmek olduğu, aynı şekilde işaret, îmâ ve kitâbet kelimelerinin de *vahiy* olarak isimlendirildiği söylenmiştir. el-Ferrâ; فَأَوْحَىٰ إِلَيْهِمْ “Onlara vahyetti”⁵⁵³ ayetini *onlara işaret etti* şeklinde yorumlamıştır.⁵⁵⁴ Ayrıca şeytanın verdiği vesvese⁵⁵⁵ ve telkin,⁵⁵⁶ mânasına da gelen kelime Şuara sûresinde kendi tanımına en yakın anlamlarda şöyle verilmiştir:

وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَائِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِي بِلَاذْنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

“Herhangi bir beşer ile Allah’ın konuşması ancak vahiy ile yahut perde arkasından ya da bir elçi gönderip, izni ile, dilediğini vahyetmesi şeklinde olabilir. Muhakkak ki O çok yücedir, engin hikmet sahibidir.”⁵⁵⁷ Ayette Allah’ın beşere bilgi vermek istediğinde onu ya *ilham yoluyla*, rüya ile veya Hz. Musa’ya indirdiği gibi bir kitap indirmek suretiyle ya da Hz. Muhammed’e indirildiği gibi tilavet edilen Kur’ân ile bildirmektedir.⁵⁵⁸

⁵⁵¹ Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, 5/192-193.

⁵⁵² el-Kasas /7.

⁵⁵³ Meryem 19/11.

⁵⁵⁴ Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, 5/192-193.

⁵⁵⁵ el-En‘âm 6/112.

⁵⁵⁶ el-En‘âm 6/121.

⁵⁵⁷ eş-Şûrâ 42/51.

⁵⁵⁸ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 5/193.

اتَّبِعْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ

“Rabbinden sana vahyolunana uy. O’ndan başka tanrı yoktur. Müşriklerden yüz çevir.”⁵⁵⁹

Vahiy, Kur’ân’da kırk beş yerde Kur’ân ismi olarak geçmiştir.⁵⁶⁰ Bu kelime Kur’ân’ın ismi olarak geçtiği ayet şu şekildedir.⁵⁶¹

قُلْ إِنَّمَا أُنذِرُكُمْ بِالْوَحْيِ وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَاءَ إِذَا مَا يُنذَرُونَ

“Senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki ona, “Benden başka ilâh yoktur, şu hâlde bana kulluk edin” diye vahyetmiş olmayalım.”⁵⁶²

Vahy, Allah’tan ise haber ve ilham anlamındadır. Ancak insanlar tarafından ise işaret anlamına gelir. Yüce Allah şöyle buyurmuştur.⁵⁶³

(وَأوحى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ) “Ve rabbin bal arısına şöyle ilham etti”⁵⁶⁴ ve Hz. Zekeriya’nın kıssasında:

فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرَابِ فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ أَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا

“Bunun üzerine Zekeriyyâ, mâbedden kavminin karşısına çıkarak onlara, işaret diliyle, “Sabah akşam Allah’ı tesbih edin” dedi.”⁵⁶⁵ Bu ayette de vahy, onlara ima ve işaret etti, şeklinde gelmiştir.⁵⁶⁶

24. Burhân/ بُرْهَانٌ

بره/berihe, delili açıklamak ve izah etmek anlamındadır.⁵⁶⁷ Bazı dilbilimciler

burhân kelimesindeki nûn’un asli harflerden olmadığını ifade etmişlerdir. بُرْهَنْ فَلَانٌ ifadesi

⁵⁵⁹ el-En‘âm 6/106.

⁵⁶⁰ Buleyhî, *el-Hudâ ve ’l-beyân*, 137.

⁵⁶¹ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/179.

⁵⁶² el-Enbiyâ 21/45.

⁵⁶³ İbn Düreyd, *Cemheretü ’l-luğa*, 1/231.

⁵⁶⁴ en-Nahl 16/68.

⁵⁶⁵ Meryem 19/11.

⁵⁶⁶ İbn Düreyd, *Cemheretü ’l-luğa*, 1/576.

⁵⁶⁷ Ferâhîdî, *Kitâbu ’l-’ayn*, 4/49; İbn Fâris, *Mu’cemu mekâyîsi ’l-luğa*, 1/254.

أَبْرَهُ anlamında olup *delilini getirdi* demektir. برهان/*burhân* kelimesindeki nûn'un *fu 'lân* vezninde olup cemi' nun'u olduğu, daha sonra asli harf gibi kabul edildiği ifade edilmiştir.⁵⁶⁸

Burhân, delil için ileri sürülen *açıklamadır*. *Ruchân* kelimesi gibi *fu 'lân* kalıbından gelmiş bir mastardır. Bazıları ise onun beyazlamak anlamına gelen بَرِهَ يَبْرَهُ fiilinin mastarı olduğunu söylemişlerdir. *Burhe* بُرْهَةٌ *zamandan kısa bir müddet* demektir. *Burhân* ise *delillerin en sağlam olanıdır*. O kati surette doğruyu gösteren ve doğrulanan delildir.⁵⁶⁹

Kur'ân'da sekiz defa *burhân* kavramı kullanılmıştır. Kur'ân,⁵⁷⁰ hak ile bâtılı birbirinden ayıran delil,⁵⁷¹ işaret, ilham⁵⁷² Hz. Musa'nın asası ve onun mucizeleri⁵⁷³ anlamlarında kullanılmıştır.⁵⁷⁴

Hz. Peygamberimizin amcası Ebu Tâlib, *burhân* kelimesini *alamet* ve *nişane* anlamında kullanmıştır:

أَمِينٌ مُحِبٌّ فِي الْعِبَادِ مَسْوَمٌ
بِخَاتَمِ رَبِّ قَاهِرٍ لِلخَوَاتِمِ
يرى الناس برهاناً عليه وهيبَةً
وما جاهلٌ أمراً كآخرِ عالمِ

Kullar arasında sevilen, güvenilen bir kul, boyun eğdiren Rabbin mühürü ile damgalanmış,

*Alametini ve heybetini görüp hürmet eder insanlar, onu bilmeyen hiç bilen gibi olur mu?*⁵⁷⁵

Allah Teâla Kur'ân'ı *burhân* olarak isimlendirmiştir:

⁵⁶⁸ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 6/157.

⁵⁶⁹ Râğib el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 121.

⁵⁷⁰ en-Nisâ 4/174.

⁵⁷¹ el-Bakara 2/111.

⁵⁷² Yûsuf 12/24.

⁵⁷³ el-Kasas 28/32.

⁵⁷⁴ Durmuş, Kur'ân'a Göre Kur'ân, 111.

⁵⁷⁵ Ebû Tâlib, *Divânu Ebî Tâlib Ammi'n-Nebiyi*, Cemuhû ve Şerhuh: Muhammed Altuncî, (Dâru'l-Kitâb el-Arabî, Beyrut 1414/1994), 85.

(قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ) “Size Rabbinizden kesin kanıt gelmiştir”.⁵⁷⁶ Bu ayette *burhân* lafzı ile Kur’ân kastedilmiştir.

İbnu’l-Cevzi, ayette zikri geçen *burhân* lafzı hakkında şu üç görüşün olduğunu ifade eder: Mücahid ve Süddî (ö. 127/745) delil, kanıt anlamında olduğunu; Katâde, Kur’ân anlamında olduğunu, Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778) ise onunla Muhammed (s.a.v)’in kastedildiğini ifade etmiştir.⁵⁷⁷

Burhân kelimesinin yorumlandığı tüm bu anlamlar birbirine yakındır. Çünkü delil ve kanıt Kur’ân ile bilinir. Hz. Muhammed anlamında yorumlamak da sonuç olarak aynı anlama gelir zira Muhammed (s.a.v)’in delil ve kanıtı Kur’ân’dır.⁵⁷⁸

Aslından bir iddianın doğruluğunu *burhân* ile kanıtlama ilkesi, Kur’ân’ın evrensel açıdan değerlendirdiği bir ilke olup Müslümanların dini, fikri ve bilimsel görüşlerini savunurken, duygusal hükümlerden ve taklitten sıyrılmalarını, görüş ve inançlarını; gerçekliğinde kuşku olmayan delillerle temellendirmelerini ve Müslümanlıklarını bu olgunlukla yaşamaları gerektiğini ifade etmektedir.⁵⁷⁹

25. Buşrâ-Beşîr/بشیر-بُشْرَى

بشیر/beşer, erkek veya kadın olsun *insan* demektir.⁵⁸⁰ بَشْرٌ bir şeyin güzel ve iyi şekilde ortaya çıkmasını ifade eder. أَبْشَرَتِ الْأَرْضُ yeryüzünde bitki yeşerirken ilk ortaya çıktığında kullanılmış ve bu bağlamda مَا أَحْسَنَ بَشْرَةَ الْأَرْضِ *yer yüzü ne kadar da güzel oldu* denilmiştir.⁵⁸¹ الْبَشْرَةُ *insanın yüz ve bedenindeki derinin üst kısmı, yani dışı* demektir. بَشِيرٌ ise *hayır veya şer olan bir haberi veren kimse* demektir.⁵⁸² Kelime mutlak mânada hayır için kullanılır.⁵⁸³ Müjde verene kullanıldığı gibi verilen hediyeye de *büşra* denilmiştir.⁵⁸⁴

⁵⁷⁶ en-Nisâ 4/174.

⁵⁷⁷ Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *Zâdü’l-mesîr fi ‘ilmi’t-tefsîr*, thk. Abdurrezâk el-Mehdî, (Beyrut: Dâru’l-Kitâb el-Arabî, 1422), 1, 503.

⁵⁷⁸ Bk. Buleyhî, *el-Hudâ ve’l-beyân*, 287-288

⁵⁷⁹ Bk. Durmuş, Kur’ân’a Göre Kur’ân, 112.

⁵⁸⁰ Ferâhîdî, *Kitâbu’l-‘ayn*, 6/259.

⁵⁸¹ İbn Fâris, *Mu‘cemü mekâyîsil-luğa*, 1/251.

⁵⁸² Ferâhîdî, *Kitâbu’l-‘ayn*, 6/259; Cevherî, *es-Sihâh tâcü’l-luğa*, 2/590.

⁵⁸³ İbn Fâris, *Mu‘cemü mekâyîsil-luğa*, 1/251; Bk. Râzî, *Muhtârü’s-sihâh*, 35.

⁵⁸⁴ Râğîb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 126; Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu’l-muhît*, 350.

Yağmurun habercisi olan rüzgâr için *mübeşşir*, güzel olan nesne için *beşîr* denilmiştir. Bu bağlamda ناقةٌ بَشِيرَةٌ *güzel bir deve* ifadesi kullanılmıştır.⁵⁸⁵

Asıl anlamı deri olan bu kelimenin müjdelemek ve sevindirmek anlamında kullanılması, insanın sevindiğinde yüzünün derisinin genişleyip yayılmasıyla alakalandırılmıştır.⁵⁸⁶ Dilbilimcilerin geneli böyle düşünmüştür. بَشَّرْتُهُ، بَشَّرْتُهُ، بَشَّرْتُهُ أَبَشَّرْتُ الرَّجُلَ، deyimi yukarıda da belirtildiği gibi kişiye verilen müjde sebebiyle yüzünün derisinin yayılmasını ifade etmektedir. Bu durum, suyun ağaçta yayıldığında onu canlandırması ile insan sevindiğinde cisminde kanın deveren edip ona canlılık vermesine benzetilmiştir.⁵⁸⁷

وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ بَيِّنَاتٍ لِّكُلِّ شَيْءٍ ۖ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِّلْمُسْلِمِينَ

“Sana bu Kitâbı, her şeyi açıklayan ve Müslümanlara yol gösterici rahmet ve müjde olarak indirdik.”⁵⁸⁸

طَسُّ تِلْكَ آيَاتِ الْقُرْآنِ وَكِتَابٍ مُّبِينٍ ۚ هُدًى وَبُشْرَىٰ لِّلْمُؤْمِنِينَ

“Tâ-sîn. Bunlar Kur’ân’ın, gerçekleri açıklayan Kitâbın âyetleridir; Namazı kılan, zekâtı veren ve âhirete kesin bir şekilde iman eden müminler için bir hidayet rehberi ve bir müjdedir.”⁵⁸⁹ Ayette zikri geçen buşrâ müjdelemenin ismi olarak gelmiştir. Kitâbın vasfının hidayet eden ve müjdeleyici olması mecaz mânadadır. Çünkü doğru yolu gösteren ve müjdeleyen gerçek anlamda Allah Teâla veya kitap sebebiyle Hz. Peygamberdir.⁵⁹⁰

Aşağıdaki ayette de Kur’ân’dan *beşîr* olarak söz edilmiştir:

بَشِيرًا وَنَذِيرًا فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ

⁵⁸⁵ Cevherî, *es-Sihâh tâcü'l-luğa*, 2/591.

⁵⁸⁶ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 11/246; İbn Sîde, *el-Muhassas*, 4/486.

⁵⁸⁷ Bk. Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 125.

⁵⁸⁸ en-Nahl 16/89.

⁵⁸⁹ en-Neml 27/1-2.

⁵⁹⁰ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr vet-tenvîr*, 19/219.

“Müjdeleyici ve uyarıcı olarak indirilmiştir ama çokları yüz çevirdi, artık onu -iştirmezler.”⁵⁹¹

Yani Kur’ân itaat edenler için sevabı müjdeler, mücrimleri de ikab için uyarır. Kur’ân’ın müjdeleyici ve uyarıcı olması haktır. Ancak burada ismi beşir ve nezîr diye ismi fail sığalarının kullanılmış olması bu sıfatı taşımada kemal derecede olmasına işarettir.⁵⁹²

26. Sıdk-Tasdik-Musaddik/صدق - تصديق - مُصَدِّقُ/صدق

الصِّدْقُ/sıdk, yalanın zıddıdır.⁵⁹³ Sözün hem kalpte olana hem de haber verilen şeye uygun olma halidir. Bu iki şart olmadığında bu mânayı ifade etmez. Tıpkı kâfirin inanmadığı halde “Muhammed Allah’ın elçisidir” demesi gibidir. Bu sözün sıdk/doğru olduğu söylenebilir çünkü söz doğrudur fakat kizb/yalan olduğu da söylenebilir zira kâfirin kalbi ile sözü çelişmektedir.⁵⁹⁴ Fazilet sahibi kişilerin cahiliye döneminde bile hikmetle ilgili çok kıymetli beyitleri bulunduğu ve çok olmasa da günümüze intikali güzel bir hadisedir. Konuyla ilgili Cahiliye dönemine ait bir şiirde sıdk kelimesi şöyle geçmektedir:

وَلِلصِّدْقِ فَضْلٌ يَسْتَبِينُ وَيَبْرُزُ
وَخَيْرُ جَلالِ المرءِ صِدْقُ لسانِهِ

*Kişinin hayırlı olması dilinin doğruluğu ölçüsündedir. Doğruluğun öyle bir fazileti vardır ki o da apaçık zuhur etmektir.*⁵⁹⁵

Nasıl ki yalancının mumu ifadesinde yalanın illaki bir zaman anlaşılıp ortaya çıkma özelliğine vurgu varsa doğruluk için de bu özellik meşhurdur. Her ne kadar zaman ve şartlar doğru olanın anlaşılıp bilinmesine engel teşkil etse de o; değerinden bir şey kaybetmez, mutlak surette bir gün ortaya çıkar.

⁵⁹¹ Fussilet 41/4.

⁵⁹² Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 27/538.

⁵⁹³ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 5/56.

⁵⁹⁴ Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 478.

⁵⁹⁵ Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ebi Tahir, *Belâğâtu'n-nisâ*, thk. Ahmed el-Elfî (Kahire: Matbaatü Medreseti Vâlideti Abbâs el-Evvel, 1326/1908), 62.

صدق dosdoğru konuşana denir. Kimisi de hiç yalan konuşmayana söylendiğini ifade etmiştir. Sadakat صدقة sevgi konusunda inancın doğru olmasıdır. Doğruluğu meleke halini aldığı için yalan konuşmayan; sözünde ve inancında doğru olan, uygulama ve yaşantı alanında da doğruluğunu ispatlayan mânasında kullanılmıřtır⁵⁹⁶ ki ayeti kerme de Hz. İbrahim'den bahsederken;

وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا

“Kitap ta İbrahim’i de an. şüphe yok ki o çok doğru bir peygamberdi.”⁵⁹⁷ Yine Hz. İbrahim’in duası olan bir ayette sıdk kelimesi şöyle ifade bulur:

وَأَجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ

“Sonra gelenler arasında bana doğruluk dili nasip eyle.”⁵⁹⁸ Ayette Hz. İbrahim kendinden sonra gelen ümmetler içinde doğruluğuyla anılmayı ve salihlerden olarak övgüye mazhar olmayı istemiştir.⁵⁹⁹

İspatın olduğu her yerde tasdik de kullanılır. Dolayısıyla Kur’an hem hakkı ispat için gelmiş hem de daha önce hak olan kitapları tasdik için indirilmiştir.⁶⁰⁰ Kur’an’da yirmi  yerde *sıdk*, *tasdik* ve *musaddik* kelimeleri Kur’an ismi olarak geçer.⁶⁰¹ Bunlardan birkaçı şöyledir:

وَالَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ أُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ

“Dosdoğru Kur’an’ı getiren ve O’nu tasdik edenler var ya işte onlar Allah’a karşı gelmekten sakınanlardır.”⁶⁰² Taberî ayetle ilgili; Sıdk/doğrulukla gelen Allah Rasldr, getirdiği *sıdk*, Kur’an veya kelime-i tevhittir. Onu doğrulayan kişi ile Allah Rasl, Hz. Ebu Bekir veya müminler olduğu, yorumunda bulunmuştur.⁶⁰³ Hakiki mânada Kur’an’ı doğrulayan ilk şahıs onu örnekleyen model gerek sözler ile gerek sreti ile ayetlerde de

⁵⁹⁶ Râğib el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 479.

⁵⁹⁷ Meryem 19/41.

⁵⁹⁸ eş-şuar 26/84.

⁵⁹⁹ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân*, 17/594.

⁶⁰⁰ Bk. Râğib el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 480.

⁶⁰¹ Buleyhî, *el-Hudâ ve ‘l-beyân*, 174.

⁶⁰² ez-Zümer 39/33.

⁶⁰³ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân*, 20/206; Bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/128; Râzî, *Mefâtihu ‘l-ğayb*, 26/452.

geçtiği üzere Hz. Peygamber Efendimizdir. Bu meyanda ashabı, muttaki ve mümin kullar Kur’ân’a bağlılıkları nispetinde onu doğrulamış olurlar.

وَهَذَا كِتَابٌ مُّصَدِّقٌ لِّسَانًا عَرَبِيًّا

“Bu Kur’ân Arapça indirilen doğrulayıcı bir kitaptır.”⁶⁰⁴ Ayette musaddık kelimesinden maksadın Kur’ân olduğu; onun, Hz. Musa’nın Peygamber Efendimiz’in geleceğine dair mesajını doğrulayıcı olarak geldiği anlaşılmaktadır.⁶⁰⁵ Ayrıca Kur’ân’ın; zulmedenleri uyarmak, iyilik yapanları müjdelemek için gönderilmiş olduğu ifade edilmiştir.

وَمَا كَانَ هَذَا الْقُرْآنُ أَنْ يُفْتَرَىٰ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ

“Bu Kur’ân Allah’tandır, başkası tarafından uydurulmuş değildir; o, kendisinden önceki kitapları (asıllarını) doğrulamakta ve konulmuş olan hükümleri açıklamaktadır; bunda kuşku yoktur, O âlemlerin rabbindedir.”⁶⁰⁶

وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ

“Fakat o, kendinden öncekileri tasdik eden/onaylayan”⁶⁰⁷ ayetinde Kur’ân’ın Allah kelamı olduğu, uydurulan bir söz olmadığı, ondaki kıssaların akıl sahipleri için ibretler içerdiği, Allah’ın daha önce gönderdiği mesajlarını tasdik edici olduğu vurgulanmış ve bu durumun iman eden toplum için bir rahmet ve hidayet vesilesi olduğu ifade edilmiştir.

أَنْ هُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ

*İnananlara rableri katında kendileri için bir doğruluk makamının bulunduğunu müjdele!*⁶⁰⁸

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللَّهِ وَكَذَّبَ بِالصِّدْقِ إِذْ جَاءَهُ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ وَالَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ

أُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ

⁶⁰⁴ el-Ahkâf 46/12.

⁶⁰⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 13/28; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, 9/437.

⁶⁰⁶ Yûnus /37.

⁶⁰⁷ Yûsuf 12/111.

⁶⁰⁸ Yûnus 10/2.

Allah hakkında asılsız inançlar uyduran ve gerçek kendisine ulaştığında onu yalan sayandan daha zalim kim vardır? Kâfirlerin yeri cehennemde değil mi? Gerçeği getiren kişiye ve onu tasdik edene gelince, işte takvâ sahipleri onlardır.⁶⁰⁹

Sana Kitâbı hak ile kendisinden öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi.

وَأْمِنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا أُولَٰ كَافِرٍ بِهِ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَإِيَّاي فَاتَّقُونِ

*Elinizdekini (Tevrat) tasdik edici olarak indirdiğime (Kur'ân) iman edin; sakın onu inkâr edenlerin ilki olmayın! Âyetlerimi az bir karşılığa satmayın. Yalnız benden korkun.*⁶¹⁰

Allah'ın emrini tasdik edip ona sadakat ile bağlanıp hiç şüphe karıştırmayan ve Hz. Peygamber'i tasdik eden kimseye *sıddik* denir. Bu bağlamda ayeti kerîmede şöyle buyurulmaktadır:

وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ وَالشُّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ هُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ

*Allah'a ve peygamberlerine (böyle) iman edenler var ya, işte onlar rableri katında sıddıklar ve şehitler mertebesinde dirler. Mükâfatları ve nurları (âhirette) onları beklemektedir. İnkâr edip âyetlerimizi yalan sayanlar ise cehennemliktirler.*⁶¹¹

وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ

*“Yanlarındaki tasdik etmek üzere Allah katından bir kitap gelince.”*⁶¹²

نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ

*“Sana Kitâbı hak ile kendisinden öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi.”*⁶¹³

⁶⁰⁹ ez-Zümer 39/32-33.

⁶¹⁰ el-Bakara 2/41.

⁶¹¹ el-Hadîd /19.

⁶¹² el-Bakara 2/89.

⁶¹³ Âl-i İmrân 3/3.

“Bu Kur’ân zulmedenleri uyarmak iyilik yapanları müjdelemek için Arapça indirilen doğrulayıcı bir kitaptır.”⁶¹⁴

27. Rûh/روح

روح/Rûh, kendisiyle bedenine dirildiği nefse isim olmuştur. *رُوحٌ خَرَجَتْ رُوحُهُ* ruhu çıktı ifadesinde ruh ile kastedilen *candır*. Cibril (a.s.),⁶¹⁵ insan üzerine koruyucu olarak atanan hafaza melekleri,⁶¹⁶ Kur’ân ve İsa (a.s.) da *rûh* diye isimlendirilmiştir.⁶¹⁷ رُوح ve رُوح kelimeleri temelde aynıdır fakat ikisi de nefsi ve durumunu ifade eder. *Nefes alıp vermek* أَرَّاحَ الإنسان tabiri ile ifade edilmiştir.⁶¹⁸ Bu bağlamda *Ravh* kelimesine genişlik anlamı da verilmiş, فَصَّعَةٌ رُوحَاءُ geniş çanak denilmiştir.⁶¹⁹ (فَرُوحٌ وَرِيحَانٌ) “Ona rahatlık ve reyhan vardır.”⁶²⁰

(لا تَيْأَسُوا مِنْ رُوحِ اللَّهِ) “Allah’ın ravhinden ümidinizi kesmeyin.”⁶²¹ Bu ayette Allah’ın ferahlık vermesinden ve onun rahmetinden ümit kesmemek tavsiye edilmiştir.⁶²²

(وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي) “Ona ruhumdan üfledim.”⁶²³ ayetinde bahsedilen Allah Teâlâ’nın Âdem’e (a.s.) ve insanlara üflediği ruhtur ki onun bilgisini kullarından kimseye vermemiştir. Yukarıda da izah edildiği gibi ruh insanın teneffüs etmiş olduğu nefes olarak yorumlanmıştır. O bütün bedende dolaşır. O bedenden çıkınca insan artık nefes alıp veremez. Aynı zamanda *ruh*, *vahiy*, *nübüvvet bilgisi*, *Kur’ân*, *sevinç*, *ilim* ve *nefis* gibi anlamlara da gelmektedir.⁶²⁴

Kur’ân’ın ruh olarak isimlendirilmesi onun insanların hayatını yaşanır hale getirmesi ve anlamlandırması sebebiyledir. O öyle bir ruhtur ki insandan çekip alınırsa

⁶¹⁴ el-Ahkâf 46/12.

⁶¹⁵ Ferâhîdî, *Kitâbu’l-’ayn*, 3/291.

⁶¹⁶ Zebîdî, *Tâcu’l-’arûs*, 6/410.

⁶¹⁷ Cevherî, *es-Sihâh tâcü’l-luğa*, 1/367; Râzî, *Muhtârü’s-sihâh*, 131.

⁶¹⁸ Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 369.

⁶¹⁹ Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 369.

⁶²⁰ el-Vâkıa 56/89.

⁶²¹ Yûsuf 12/87.

⁶²² Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 371.

⁶²³ el-Hicr 15/29.

⁶²⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-’Arab*, 2/462; Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu’l-muhît*, 220; Zebîdî, *Tâcu’l-’arûs*, 6/408.

insanın hayatından ne düzen kalır ne nizam. Hayat, ruhsuz, merhametsiz, adaletsiz ve vicdansız, seküler bir gösteri merkezi halini alır; tıpkı asrımızda yeryüzünün farklı coğrafyalarında, farklı zeminlerde meydana geldiği gibi insanın görmeye tahammül edemeyeceği zülüm ve kaos ortamları oluşur. Esmâ bnt. Tağlibiyye bir mersiyesinde yaşamış olduğu kederin şiddetinden bahsederken canı *ruh* kelimesi ile ilişkilendirerek şu şekilde ifade etmiştir:

اسلُبو عَقْلِي وَرُوحِي بَعْدَهُ فَهُمُومِي بَعْدَهُ لَا تَنْجَلِي

*Aklımı çekip alın sonra da ruhumu. Kederim zuhur etmez artık sonrasında.*⁶²⁵

Ruh kelimesi, Kur’ân mânasında şu ifadeyle zikredilmiştir:

وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا

“İşte böylece sana da kendi buyruğumuzla bir ruh (Kur’ân) vahyettik.”⁶²⁶ Ayette daha önceki peygamberlere vahyedildiği gibi Hz. Muhammad’e de Kur’ân’ın vahyedildiği bildirilmiştir. *رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا* ibaresiyle Allah Teâlâ katından bir rahmet olarak vahyin gönderildiği ifade edilmiştir. *Ruh* muhtelif mânalarda yorumlanmakla birlikte, bazı müfessirler bu ayetteki ruh kelimesini rahmetle bağlantılı değerlendirmişleridir.⁶²⁷ Dolayısıyla Allah Teâlâ rahmeti gereği kullarını bu iman ruhuyla şerefleştirmiş, onları dünya ve ahiret maslahatlarını içeren Kur’ân’ın hükümlerle muhatap kılmıştır.

وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي

“Sana ruhtan sorarlar, de ki; ruh rabbimin emrindedir.”⁶²⁸ Ruh kelimesi burada mecaz olarak insana dünya ve ahirette hidayeti sağlayan şariat için kullanılmıştır. Bu

⁶²⁵ Alî Ebû Zeyd, *Şu‘arâu Tağlib fi’l-Câhiliyye* (Küveyt: el-Meclisu’l-Vatanî li’s-Sekâfe ve’l-Funûn ve’l-Âdâb, 1421/2000), 2/389.

⁶²⁶ eş-Şûrâ /52.

⁶²⁷ Taberî, *Câmi‘u’l-beyân*, 20/541.

⁶²⁸ el-İsrâ 17/85.

hidayetle, dalaletten sonra akıllarının doğru yola sevk edilmiş olması ruhun ölü cesede hululü ile cesedin dirilmesi gibi görülmüştür.⁶²⁹

Kur'ân muhatabının yaşamı boyunca asıl gayesi, yüce yaratıcının ruhundan bir nefha ile başlayan yolculukta, bu temiz ruhu muhafaza ederek yaşamak, imandan nakıs cansız bireylere Kur'ân'ın ruhunu tanıtmak ve bu uğurda çalışarak onun huzuruna kavuşmak olmalıdır. Ancak bu çaba yine Onun *ruh* diye isimlendirdiği bu yüce kitapla yol alındığı takdirde dosdoğru bir şekilde gerçekleşir. Öyle görünüyor ki ruh isminin hikmeti; göklerle yeri kaplayan, başlangıçtaki harikuladeliyle bahşedilen nefesin hayat bulup yaşantıda Kur'ân serüvenine dönüşmesi ve kulun deniy olan bu dünya hayatında, arızalarından arınıp tüm kâmil değerlerin özünü derleyerek amacına ulaşmış bir kulluk sunumu için gayret sarf etmesidir. Kelimeyle ilgili yukarıda zikri geçen tüm mânaların yanı sıra ruhun Kur'ân'a ismi olması vahyin küfrü öldürüp insana hayat vermesiyle yorumlanabilir.

28. Azîz/عزیز

عزّ/azze, aziz oldu demektir, عَزَّ المَطْرُ الأَرْضَ yağmur yeri sertleştirdi demektir. Bu kelimenin mânaları arasında az olmak da vardır شاة عَزُوزٌ sütiü az olan keçi ve عَزَّ الشَّيْءُ bir şey azaldı deyimleri bunu ifade eder.⁶³⁰ Azalan şey bulunamayacak derecede olursa daha çok kıymetli olur. عزّ/عزّ ifadeleri de bu anlamda kullanılır. el-Ferazdak bir beytinde şöyle der:

إِنَّ الَّذِي سَمَكَ السَّمَاءَ بَنَى لَنَا
بَيْتاً دَعَائِمُهُ أَعَزُّ وَأَطْوَلُ

Senin için gök kubbeyi yapan bize öyle bir ev yapmıştır ki; onun direkleri daha kıymetli ve daha yücedir.⁶³¹

⁶²⁹ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr vet-tenvîr*, 25/151.

⁶³⁰ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 1/76; İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyîsil-luğa*, 4/38-39; Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 564.

⁶³¹ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 1/76.

عِزَّة/izzet, insanın mağlup olmasını engelleyen bir haldir.⁶³² كَذَا عِزَّةٌ شُوَ onna üstün geldi demektir. وَعِزِّي فِي مِن عِزِّ بَرٍّ deyimi üstün olan galip gelir anlamındadır. Nitekim ayette; وَعِزِّي فِي الحِطَابِ Tartışmada bana üstün geldibuyrulmuştur.⁶³³ Kimine göre de aynı ibare, konuşma ve tartışmada benden üstün oldu anlamındadır.⁶³⁴

Azîz kelimesi Allah'ın isim ve sıfatlarından. O güçlüdür; her şeye galip gelen, benzeri olmayandır. O'nun mağlup olması mümkün değildir.⁶³⁵ Nitekim bir ayette şöyle buyrulur:

أَيُّتَعُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعاً

“Müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinenler, onların yanında güç mü arıyorlar? Bilsinler ki bütün güç Allah'a aittir.”⁶³⁶

Azîz kelimesi Kur'an'a da isim olmuştur. Kur'an'ın azîz olarak isimlendirilmesi onun benzerini meydana getirmek isteyen aciz bırakması ve öyle bir şey yapmaya kalkışana ağır gelmesi sebebiyledir. Nitekim Kur'an'ı okuyup onunla amel eden kimse azizdir, zelil olmaz, denilmiş onun bu isminin taşıdığı değer sebebiyle muhatapı olan kişiye üstünlük bahşedeceğine işaret edilmiştir.⁶³⁷ Kur'an'ın ismi olarak ayette şöyle geçmektedir:⁶³⁸

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَاءَهُمْ وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ

حميد

*Bu uyarıcı kitap kendilerine geldiğinde onu inkâr edenler (cezalarını görecekler). O, gerçekten çok değerli bir kitaptır. Asılsız bir şey ona ne önünden ne arkasından yaklaşabilir. O, hikmet sahibi, övgüye lâyık olan Allah katından indirilmiştir.*⁶³⁹ Elde

⁶³² Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 563.

⁶³³ Sâd 38/23.

⁶³⁴ Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 564.

⁶³⁵ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 1/64.

⁶³⁶ en-Nisâ 4/139.

⁶³⁷ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/279.

⁶³⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/181.

⁶³⁹ Fussilet 41/41-42.

edilmesi zor olan ve benzeri zor bulunan kitaptır.⁶⁴⁰ Bu öyle bir kitaptır ki ondan önce gelen kitaplar onun hükmünü iptal etmez, ondan sonra da onun hükmünü iptal edecek bir kitap gelmez. *Azîz* kelimesi şöyle de yorumlanmıştır: O noksanlıktan muhafaza edilmiş olduğundan ona bâtıl bulaşamaz, fazlalıktan da muhafaza edilmiş olduğundan da ona herhangi bir hata karışmaz. Yani her iki durumda da Kur'ân'ın muhafaza edildiği ve noksanlıktan beri olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁴¹

Onun itibarını, ihtişamını, saygınlık ve değerini hiçbir müdahale ve art niyet bozamaz, nüfuzunun tesirine hiçbir şey engel olamaz. Kur'ân azizdir, muhatabını da aziz kılar. Kendisiyle irtibata geçen her kulu hangi konumda olursa olsun ulvi değerlerle tanıştırır ve onların kıymetini takdir eder. Ondan uzak kalan, dünyevi değerler manzumesinin içinde kaybolup zelil olmaya mahkumdur.

29. 'İlm/علم

علم/ 'ilm bir şeyi sağlam ve güvenilir yapmak anlamında ceclin zıddını ifade eden bir kelimedir.⁶⁴² *İlim; kesin bilgi, marifet, irfan, şuur,*⁶⁴³ *bir şeyi hakkıyla bilmek, tam güven duyup inanmak,*⁶⁴⁴ *anlamak*⁶⁴⁵ *ve bir şeyi hakikatiyle idrak etmek*⁶⁴⁶ gibi mânalara gelir. Kullanıldığı ibarelerde ise; *علمه بكذا* *İlimde derinleşti,*⁶⁴⁷ *علمه بكذا* *ona hissettirdim, ona öğrettim* şeklinde kullanılmıştır. Ayrıca *ilm* kelimesinden türemiş olan *العلم، العليم، العالم،* kelimeleri,⁶⁴⁸ ayetlerde Allah Teâlâ'nın isim ve sıfatları olarak yer almaktadır.⁶⁴⁹

وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

⁶⁴⁰ Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 564.

⁶⁴¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 5/375.

⁶⁴² Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 3/390; İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisil-luğa*, 4/110.

⁶⁴³ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 2/152; Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, *el-Furûku'l-luğaviyye*, thk. Muhammed İbrahim Selim, (Kahire: Dâru'l-'İlm ve's-Sekâfe), 81.

⁶⁴⁴ Askerî, *el-Furûku'l-luğaviyye*, 81.

⁶⁴⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 13/522.

⁶⁴⁶ Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 580.

⁶⁴⁷ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 3/219.

⁶⁴⁸ et-Tevbe 9/78; el-Bakara 2/95; el-Haşr 59/22.

⁶⁴⁹ Bk. Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 2/152.

“Allah’tan korkun. Allah size gerekli olanı öğretiyor. Allah her şeyi en iyi bilendir.”⁶⁵⁰ Ayetteki “Allah size öğretiyor” ifadesi, Allah size, dinî hususlarda güzel ve hoş olan şeyleri öğrettiği gibi, dünyevî hususlarda güzel ve ihtiyatlı olan şeyleri de öğretiyor, demektir. Allah’ın, "Allah her şeyi hakkıyla bilendir" buyruğu, Allah Teâlâ’nın dünya ve ahiretin bütün faydalarını bildiğine işarettir.⁶⁵¹ Dolayısıyla Allah’ın ilmi her şeyi kuşatmıştır.

Yüce Allah dokuz yerde Kur’ân’dan *ilim* diye bahsetmiştir. Bu ayetlerden bir kısmı şunlardır.⁶⁵²

وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَا حُكْمًا عَرَبِيًّا وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ

*Biz Kur’ân’ı işte böyle Arapça bir hüküm ve hikmet olarak indirdik. Sana bu ilim geldikten sonra, eğer onların arzularına uyarsan, (bil ki) Allah tarafından senin ne bir dostun ne de bir koruyucun olur.*⁶⁵³

وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ

*Eğer sana gelen ilimden sonra onların arzularına uyarsan.*⁶⁵⁴ Ayette Peygambere hitaben; Yahudi ve Hıristiyanların dinlerine uymadıkça onların asla memnun olmayacakları, asıl doğru yolun Allah’ın yolu olduğu ifade edilip, Kur’ân’ın nuzûlünden sonra Hz. Peygamber’in onların arzuları yönünde herhangi bir meyli olması halinde ne bir dost ne de bir yardımcı bulamayacağı belirtilmiştir.

وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مُبَوَّأَ صِدْقٍ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْعِلْمُ إِنَّ رَبَّكَ يُفْضِي بَيْنَهُمْ
يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ

*And olsun biz İsrâiloğulları’nı seçkin bir yere yerleştirdik ve onları güzel nimetlerle rızıklandırdık. Kendilerine ilim gelinceye kadar da ayrılığa düşmediler. Ayrılığa düştükleri konularda rabbin kıyamet günü aralarında hükmünü elbette verecektir.*⁶⁵⁵

⁶⁵⁰ el-Bakara 2/282.

⁶⁵¹ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 7/99.

⁶⁵² Buleyhî, *el-Hudâ ve’l-beyân*, 210.

⁶⁵³ er-Ra’d 13/37.

⁶⁵⁴ el-Bakara 2/120.

⁶⁵⁵ Yûnus 10/93.

Ayette ilim kelimesinden murâd edilen, Hz. Peygamber'e indirilen Kur'ân'dır. Burada Kur'ân ilim olarak isimlendirilmiştir. Çünkü o ilmin sebebidir. Sebebin müsebbeb ile isimlendirilmesi meşhur bir mecazdır. Kur'ân'ın ihtilaf sebebi olması iki şekilde yorumlanmıştır. Birincisi; Yahudiler Hz. Muhammed'in Peygamber olarak gönderileceğini söylüyor ve bununla diğer insanlara karşı övünüyorlardı. Ancak Allah Teâlâ onu gönderince haset, azgınlık ve liderliği başkalarına kaptırmamak için inkâr ettiler. Onlardan bir grup ona iman etti. Böylece Kur'ân'ın nuzûlü aralarında ihtilafa sebep oldu. İkincisi; İsrail oğullarının tümü Kur'ân'ın nuzûlünden önce kâfir konumundaydılar, Kur'ân nazil olunca onlardan bir gurup iman etti, diğerleri küfür üzere kalmaya devam ettiler.⁶⁵⁶ Allah Teâlâ'nın gönderdiği elçiye karşı tutumlarını örnek vererek ona inanmayanlar ile inananların akıbetini haber vermesi, müşrikleri imana teşvik etmek ve Mekke ehlinde iman edenlere bir müjde kabilindedir.⁶⁵⁷

İnsanın ilim serüveni; ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem ile başlamış ve kendisine verilen ilim sebebiyle, meleklerden bile üstün bir konum elde ettiği ifade buyrulmuştur: *“Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti. Sonra bunları meleklerle gösterip “Sözünüzde doğru iseniz şunların isimlerini bana söyleyin” dedi. “Seni tenzih ederiz! Bize öğrettiğinden başka hiçbir bilginiz yoktur. En kâmil ilim ve hikmet sahibi şüphesiz sensin” cevabını verdiler.*⁶⁵⁸ Konuyla ilgili birçok hadiste; ilim öğrenmek, öğretmek, ilim meclisinde bulunmak ve ilim öğrenenlere fırsat oluşturmakla ilgili, hürmet iltifat ve övgü ifadeleriyle bulunmakta ve ilme teşvik edildiği bilinmektedir. Konumuz sınırlı olduğu ve ilim kelimesi, çalışmada Kur'ân'a isim olarak değerlendirildiği için hadislerden birini aktarmakla iktifa edeceğiz.

إِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَضَعُ أَجْنِحَتَهَا لِطَالِبِ الْعِلْمِ

*“Melekler ilim talep edenin yaptığına hoşnutluğunu ifade etmek için ona kanatlarını serer.”*⁶⁵⁹ Bu hadis için, Meleklerin ilim taliplerine tevazu olarak yürüdüklerinde eziyet görmesinler diye kanatlarını serdikleri, ilim meclislerinde hürmeten hazır bekledikleri ve onlara kanat gererek muhafaza ettikleri gibi, yorumlar

⁶⁵⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 17/299.

⁶⁵⁷ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr vet-tenvîr*, 11/281.

⁶⁵⁸ el-Bakara 2/31-32.

⁶⁵⁹ Tirmizî, *İlim*, 19.

yapılmıştır.⁶⁶⁰ İbni Mes'ûd (ö. 32/652-53) ‘İlim çok söz söylemek değil, ancak Allah’tan haşyettir’ demiştir.⁶⁶¹ Nitekim ayette Allah’tan ancak alim kulların korkacağıının⁶⁶² ifade edilmesi buna işaretler, demiştir. Konuyla ilgili şair şöyle demiştir:

يَسْتَرُوحُ الْعِلْمُ مِنْ أَمْسَى لَهُ بَصَرٌ وَكَانَ حَيًّا كَمَا يَسْتَرُوحُ الْمَطَرُ

*Basiret sahibi olanı ilim ihya eder de canlanır yağmurun hayat verdiği gibi.*⁶⁶³

İbni Mukaffa’nın ilimle ilgili, “İlim çoktur ancak bir kısmını almak hiç almamaktan daha hayırlıdır” dediği nakledilmiştir.⁶⁶⁴ Bir rivayette ise (إِنَّ مِنَ الْعِلْمِ جَهْلًا) “ilmin bir kısmı cehalettir” ifadesi kullanılmış, ilmin fuzuli meşgul eden kısmına vurgu yapılmıştır. Burada dinde esas ihtiyaç duyulan Kur’ân ve sünnet ilmini göz ardı ederek pratik hayatta fayda vermeyen ilime itibar etmek kastedilmiştir.⁶⁶⁵ Bu bağlamda Peygamber Efendimiz de Allah’a niyaz edmiş ve fayda vermeyen ilimden O’na sığınmıştır. Bu duruma; ilim adına gerçekleştirilen, amacının dışına taşan gereksiz faaliyetler ve meşguliyetler de ilave edilebilir. Fakat her hâlükârda ilim tahsil etmek, insanlık için faydalı olan bilgi ve hikmetleri öğrenmek, gerekli ve mühim çabadır.

İlmin afetinin nisyan olduğu,⁶⁶⁶ kişinin masiyetinin de nisyana sebep olduğu alimler tarafından sıkça dile getirilen ve unutulmaması gereken bir husustur. İlim asla yok olmaz, bilakis kendilerine ilim verilenlerin göğüslerinde yer eder ve orada korunur. Daha önce indirilmiş kitaplar ezberle korunmadığı için sayfeler itibara alınırdı. Ancak Kur’ân-ı Kerîm’in hem yazılması hem de ezberlenmiş olması, bu ezberin ve Kitâbetin kat be kat fazlasıyla icra edilmiş olması, onu diğer ilahi kitaplardan ayıran en önemli özelliğidir.⁶⁶⁷

30. Fasl-Mufassal/فَصْلٌ - مُفَصَّلٌ

Fasl/Fasl, iki şey arasındaki engel ve mesafe demektir. Mafsal, bedende iki kemiğin birleştiği yer mânâsındadır. Ayrıca hak ile bâtil arasında hüküm vermek ve sözün hakk

⁶⁶⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 2/429.

⁶⁶¹ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 2/252.

⁶⁶² el-Fâtır 35/28.

⁶⁶³ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 3/294.

⁶⁶⁴ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 1/311.

⁶⁶⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 11/130.

⁶⁶⁶ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 8/410

⁶⁶⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 11/496.

olanı için *fasl* ifadesi kullanılmıştır.⁶⁶⁸ *Fasl*, kelimesinin asıl anlamının, *bir şeyi beyan etmek için iki şeyi birbirinden ayırmak* olduğu ifade edilmiştir.⁶⁶⁹ Ayrıca annesinden ayrılmış deve yavrusuna *fasîl*, kişinin *en yakın atalarına fâsile*, *çocuğu sütten kesmeye* de *Fisâl* denilmiştir.⁶⁷⁰ Bu bağlamda, ayette şu şekilde gelmiştir: (وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا) “*Karnında taşınması ve sütten kesmesinin süresi otuz aydır.*”⁶⁷¹

İman ile küfrü ayıran mânasında *fasil*, hadiste şöyle geçmektedir:

مَنْ أَنْفَقَ نَفَقَةً فَاصِلَةً فَلَهُ مِنَ الْأَجْرِ كَذَا

“*Her kim ayırt edici bir infakta bulunursa, ona şu kadar ecir vardır.*” Hadiste infak eden kişinin infakının, kişinin imanı ile küfrünü birbirinden ayıran bir *fâsıla/ayraç* olduğu ifade edilmiştir.⁶⁷² *Fâsil*, aynı zamanda Allah’ın sıfatlarından biri olup *mahlukat arasında hüküm verdiğini ifade eder.*⁶⁷³ *Fasl* ise birçok ayette Kur’ân’a isim olmuştur. Kur’ân’a *fasl* denilmesi, Allah’ın kullar arasında hak ile hüküm vermesi şeklinde yorumlanmıştır.⁶⁷⁴ (إِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ) “*Kur’ân (hak ile bâtıl) ayıran bir sözdür.*”⁶⁷⁵

Kur’ân’ın kendisini *fasl* olarak nitelendirmesi, naklettiği olaylar, verdiği haberler ve açıkladığı hükümler ile; hakkı bâtıldan, doğruyu yanlıştan belirgin bir şekilde ayıran bir söz olması sebebiyledir.⁶⁷⁶ Kur’ân’da on yedi yerde de mufassal kelimesi Kur’ân’ın ismi olarak geçmektedir.⁶⁷⁷

وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُفْتَرِينَ

⁶⁶⁸ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 7/126; İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luğa*, 2/891; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 30/162-163; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 11/521.

⁶⁶⁹ İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisil-luğa*, 4/506.

⁶⁷⁰ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 7/126; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 11/522.

⁶⁷¹ el-Ahkâf 46/15.

⁶⁷² İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisil-luğa*, 4/506.

⁶⁷³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 11/521.

⁶⁷⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 2/262.

⁶⁷⁵ et-Târik 86/13.

⁶⁷⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/736.

⁶⁷⁷ Buleyhî, *el-Hudâ ve'l-beyân*, 176.

“Hâlbuki size Kitâbı açıklanmış olarak indiren O’dur. Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, Kur’ân’ın gerçekten rabbın tarafından indirilmiş olduğunu bilirler. Sakın şüpheye düşenlerden olma!”⁶⁷⁸ Yani, aranızda tartıştığımız meselelerde hükmünü açıkça beyan etmiştir.⁶⁷⁹ Hak ile bâtılı birbirinden ayırt ederek; Hz. Peygamber’in doğruluğunu ve ona inanmayanların iftiralarını ortaya koymuştur. Daha sonra Kur’ân’ın hak olduğu “Ehli kitap tarafından da bilinmektedir” ifadesi ile desteklenmiştir.⁶⁸⁰ Kur’ân’ın mufassal olması, onun; sûrelere, ayetlere ve bu ayetlerin kendi içinde ihtiva ettikleri konulara ayrılmış olmasıdır. İtikadi anlamda delilleri ayrıntılı bir şekilde ihtiva etmesi, insanların ihtiyacı olan helal ve haramlar ile ilgili detaylı açıklamaları bulunması da bu isimlendirmenin kapsamındadır. Nitekim mufassal, Kur’an’da yer alan hükümlerin, top yekün değil, 23 yıllık zaman zarfında, geniş bir uygulama alanında ve peyderpey nâzil olması şeklinde izah edilmiştir.⁶⁸¹

(هَذَا يَوْمُ الْفَصْلِ) “İşte bu, ayırım günüdür.”⁶⁸² Yani bugünde iyilik yapan ile kötülük yapan birbirinden ayrılır ve herkes amelinin karşılığını alır. Allah’ın mümin kullarına lütfu zuhur eder. الْفَصْلُ يَوْمُ الْكِيَامَةِ günüdür.⁶⁸³ Allah Teâlâ, kıyamet gününde insanlar arasında hüküm verir; onlardan bir kısmı Cennete, diğer bir kısmı ise Cehenneme gider.⁶⁸⁴

تَنْزِيلٍ مِنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ كِتَابٍ فُصِّلَتْ آيَاتُهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ بَشِيرًا وَنَذِيرًا فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ

“Bu Kur’ân, rahmân ve rahîm olan Allah’ın katından indirilmiştir; Bilmek isteyenler için ayetleri apaçık hale getirilmiş Arapça okunan bir kitaptır. Müjdeleyici ve uyarıcı olarak indirilmiştir; ama çokları yüz çevirdi, artık onu işitmezler.”⁶⁸⁵ Ayette *fussile* kelimesinin iki anlam taşıdığı ifade edilmiştir. Birincisi ile Kur’ân ayetlerini birbirinden ayıran *durak yerleri* kastedilmiş, ikincisi ile de ayetlerin tafsilatlı bir şekilde beyanına dikkat çekilmiştir.⁶⁸⁶ Burada Kur’ân’ın *muffassal* olarak isimlendirilmesi çokça

⁶⁷⁸ En’âm 6/114.

⁶⁷⁹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 5/506.

⁶⁸⁰ Neseî, *Medâriku’t-tenzil*, 1/531.

⁶⁸¹ Bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/60.

⁶⁸² el-Murselât 77/38.

⁶⁸³ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 11/521.

⁶⁸⁴ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 2/262.

⁶⁸⁵ Fussilet 41/2-4.

⁶⁸⁶ Ezherî, *Tehzîbu’l-luğa*, 12 /136; Zebîdî, *Tâcu’l-‘arûs*, 30/168.

bölümlerden, sûrelerden oluşması şeklinde yorumlanmıştır.⁶⁸⁷ Ayrıca *Mufassalât* ile ayetlerin acele etmeden, sükûnet ile okunması ve apaçık olması da kastedilmiştir.⁶⁸⁸ Aşağıdaki ayet bu mâna ile ilgilidir:

(ءَايَاتٍ مُّفَصَّلَاتٍ) “Açık seçik mucizeler olmak üzere.”⁶⁸⁹ Bu ayette Yahudilere, Allah’ın ayetleri ile istihza ettikleri, isyankâr tavır sergiledikleri ve küfürleri sebebiyle gönderilen, tufan, çekirge, haşarat, kurbağa ve kan ile uyarı şeklindeki mucizevi olaylar *mufassalât* kelimesi ile ifade edilmiştir. Buradaki mucizelerin anlamı apaçık tezahür eden olgulardır. Hiçbir akıllı bu olayların Allah’ın gönderdiği mucizeler olduğuna şüphe ile bakmaz. Bu durumların faklı zamanlarda gönderilmeleri onları sınamak ve tutundukları tavırları test etmek içindir.⁶⁹⁰ Bu zamansal yayılım (*fasl*) Allah’ın kullarına rahmetinin apaçık resmidir. Öyle ki; kullarına, Allah’a dönüp iman etme ve yanlıştan tevbe etme fırsatı tanımaktadır.

31. Kasas/قصص

قَصَصْتُ /kassa, saç, yün ve tırnağı makas ile kesmeyi ifade eden bir kelimedir.⁶⁹¹ قَصَصْتُ الشَّعْرَ بِالمِقَصِّ saçı makasla kısalttım demektir.⁶⁹² اِزْتَمَّ اِزِي قَصَّ اِزِي izi takip etmeye denir.⁶⁹³ قَصَصْتُ الشَّيْءَ bir şeyin izini takip ettim demektir.⁶⁹⁴ قَصَصْتُ اِزِي onun izini takip ettim demektir.⁶⁹⁴ Kelimenin bu anlamıyla alakalı olarak, Hz. Mûsâ’nın kıssasından bahseden ayetlerde şu ifadeler mevcuttur:

وَقَالَتْ لِأُخْتِهِ قُصِّبِيهِ فَبَصُرَتْ بِهِ عَنْ جُنْبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

⁶⁸⁷ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 1/101.

⁶⁸⁸ Ezherî, *Tehzîbu’l-luğa*, 12/136.

⁶⁸⁹ el-A’râf 7/132.

⁶⁹⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/148.

⁶⁹¹ Râzî, *Muhtârü’s-sihâh*, 254; İbn Manzûr, *Lisânü’l-’Arab*, 7/73.

⁶⁹² Ferâhîdî, *Kitâbu’l-’ayn*, 5/10.

⁶⁹³ Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 671; Zebîdî, *Tâcu’l-’arûs*, 18/99.

⁶⁹⁴ Ezherî, *Tehzîbu’l-luğa*, 8/211.

“Mûsâ'nın ablasına, “onu izle” dedi. O da ötekiler farkına varmadan uzaktan kardeşini gözetledi.⁶⁹⁵ فُصِّدَ yani onun izini takip et demektir.”⁶⁹⁶

قَالَ ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ فَأَرْتَدَّا عَلَىٰ آثَارِهِمَا قَصَصًا

“Mûsâ, “İşte aradığımız bu idi” dedi. Hemen izleri üzerine geri döndüler.”⁶⁹⁷

Kıssa aynı zamanda, iş ve hadis anlamında olup, افْتَصَّصْتُ الْحَدِيثَ hadisi olduğu gibi rivayet ettim demektir. Kasas kelimesi, araştırılan haberler ve hikayeler şeklinde ifade bulurken,⁶⁹⁸ herhangi bir haberi rivayet etmek için de kullanılmıştır. Kısas yazılan hikâyeyi bir araya getirmeye, القاصُّ/kıssacı ise bir kıssayı, mâna ve lafızlarını takip ederek olduğu gibi rivayet edip başkalarına aktaran kimseye denir.⁶⁹⁹ Bu anlamda, iz bulmak için yola çıkmakla ilgili; kıssacının daha önceki anlatıları takip edip haber vermesine ve dinleyiciyi bu yöne sevk edip konuşmasına, يُفْصِّصُ الْقِصَصَ kıssa hikâye etti ibaresi kullanılmıştır. Konu ile alakalı olarak, kelimenin ezberleme mânası da vardır.⁷⁰⁰

Kısâs ve tekâs kelimeleri, yaralanma vb. yaşanan durumlarda; hak sahibi kişinin hukukunu muhafaza için, bedel olarak hakkının karşılığını almayı ifade etmektedir.⁷⁰¹ Bu anlamda ayette şu şekilde geçmektedir:

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

“Kısasta sizin için hayat vardır, ey akıl sahipleri, umulur ki sakınırsınız.”⁷⁰² Kısâs, haksız yere öldürülmüş ya da yaralanmış birinin canına karşılık katilin canını istemek ve bu durum neticesinde aynı işlemin suçluya uygulanma ameliyesidir. Buna bağlamda

⁶⁹⁵ el-Kasas 28/11.

⁶⁹⁶ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 8/211.

⁶⁹⁷ el-Kehf 18/64.

⁶⁹⁸ Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 671.

⁶⁹⁹ Bk. Cevherî, *es-Sihâh tâcü'l-luğa*, 3/105; Râzî, *Muhtârü's-sihâh*, 254; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 18/ 99.

⁷⁰⁰ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 8/211.

⁷⁰¹ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 8/210.

⁷⁰² el-Bakara 2/179.

فَلَا تَفْلَانَا فَالان kişi falandan kısas aldı, yani ona misillemede bulundu ibaresi kullanılmaktadır.⁷⁰³

Yukarıda zikredildiği gibi kelimenin kullanılan birçok mânasının yanı sıra, es-Suyûtî *el-İtkân* adlı eserinde Kur'ân'ın isimlerini sayarken, *kasas* ismini de zikretmiş⁷⁰⁴ ve şu ayeti misal getirmiştir:

نُحْنُ نَقْصُ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ

“Biz bu Kur'ân'ı sana vahy etmekle en güzel kıssayı da anlatıyoruz.”⁷⁰⁵ Burada kıssaların en güzeli ifadesi ile Kur'ân kastedilmektedir. أَحْسَنَ الْقَصَصِ en güzel beyan/açıklama demektir.⁷⁰⁶ Yani Sana en iyi şekilde beyan ediyoruz mânasında *kass* sözcüğüne, *beyan* anlamı verilmiştir.⁷⁰⁷ Allah Teâlâ burada Hz. Muhammed'e (s.a.v.) hitaben; Ey Muhammed! biz bu *kitâbı* vahy etmek suretiyle sana kıssaların en güzelini anlatıyor, Kur'ân'da geçmiş ümmetlerin hallerinden ve onlara indirilen kitaplardan haber veriyoruz, demektedir.⁷⁰⁸ Bilgi verip anlatma ve gerçeklerden haberdar etme ile ilgili şu ayetler misal getirilebilir:

فَلَنَقُصِّنَّ عَلَيْهِمْ بَعْلَمٍ وَمَا كُنَّا غَائِبِينَ

“Ve onlara (olup bitenleri) tam bir bilgi ile mutlaka anlatacağız. Biz (olup bitenlerden) uzakta değiliz.”⁷⁰⁹

إِنَّ هَذَا هُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ وَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

“İşte bunlar gerçek haberlerdir. Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Muhakkak ki Allah, evet O, mutlak güç ve hikmet sahibidir.”⁷¹⁰

⁷⁰³ Râğîb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 672; Râzî, *Muhtârü's-sihâh*, 254.

⁷⁰⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/181.

⁷⁰⁵ Yûsuf 12/3.

⁷⁰⁶ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 5/11; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 11/522.

⁷⁰⁷ Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 18/99.

⁷⁰⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 7/13.

⁷⁰⁹ el-A'raf 7/7.

⁷¹⁰ Al-i İmrân 3/62.

32. Kavı/قوı

*قوı/kavl söz ve lisan demektir. رجل قوألٌ çok konuşan adam demektir.*⁷¹¹ القوالة, çok konuşkan kişi için kullanılırken aynı zamanda işlerinde ve sözünde beliğ olan kişi için de söylenir. Araplar, إِنَّه لِابْنِ قَوْلٍ وَابْنِ أَقْوَالٍ ifadesini güzel söz söyleyen şahıs anlamında kullanırlar. إِنَّه لِهُوَالٍ ibaresi; güzel, açık ve zarif söz söyleyen adam anlamındadır.⁷¹² Kavı kelimesi, ağızdan çıkan her lafız için kullanıldığı gibi sözün tertip ve düzen içerisinde söylenmesini de ifade etmektedir.⁷¹³

Birçok anlamı olan kavı, زَيْدٌ/ Zeyd ve خَرَجَ/çıktı örneklerindeki gibi tek kelime veya زَيْدٌ مُنْطَلِقٌ/Zeyd gidendir misali gibi tek cümle olarak da gelebilir. Kelamın üç kısmı olan isim, fiil ve edatlardan her biri de kavı diye isimlendirilmiş; kaside, hutbe ve konuşma gibi ifade türlerine de kavı denilmiştir. Ayrıca, فِي النَّفْسِ قَوْلٌ لَمْ أُظْهِرْهُ söyleyemediğim bir söz vardır ibaresindeki, insanın zihninde tasavvur edip, sözlü olarak açıkça gündeme getirmediği fikirler de kavı olarak nitelenmiştir.⁷¹⁴

Kavı aynı zamanda; ilham, itikat, düşünce ve inanç için de kullanılan bir kelimedir. falan kişi Ebu Hanîfe'nin görüşünü benimsiyor sözü, buna misaldir.⁷¹⁵ Mantıkçılar ise kavı kelimesini tanım anlamında değerlendirip, çokça kullanmışlar, قَوْلُ الْعَرَضِ كَذَا/araz kavramı şöyledir ve قَوْلُ الْجَوْهَرِ كَذَا/cevher kavramı şöyledir ve قَوْلُ الْعَرَضِ كَذَا/araz kavramı şöyledir gibi tanımlamalar yapmışlardır.⁷¹⁶

إِنَّه لَقَوْلٌ رَسُولِ كَرِيمٍ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَا تُؤْمِنُونَ

*Kur'ân elbette değerli bir elçinin sözüdür. O bir şair sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz!*⁷¹⁷ Bu ayette Allah Teâlâ sözü resulüne nispet etmiştir. Kişiye elçi ile

⁷¹¹ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 5/212; Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 9/230; İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyîsil-luğa*, 5/42.

⁷¹² Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 9/230.

⁷¹³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 11/572; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 30/292.

⁷¹⁴ Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 688.

⁷¹⁵ Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 688; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, 30/292.

⁷¹⁶ Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 688.

⁷¹⁷ el-Hâkka 69/40-41.

gelen söz, aslında onu gönderen adına yapılmış bir tebliğdir. Bu sebeple gönderene de getirene de nispet edilebilir.⁷¹⁸

Kur'ân yüce Allah'ın sözüdür. Ayetlerde şöyle buyrulur:

(إِنَّا سُنُّلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا) “Doğrusu biz sana, taşınması zor bir söz vahyedeceğiz.”⁷¹⁹

Ayette ağır söz olarak ifade buyrulan söz, Kur'ân'ı Kerîm'dir. Kur'ân'ın ağır olarak nitelenmesi, yüceliği, önemi ve değerinden, içeriğinin zenginliğinden ve getirdiği sorumlulukların ağırlığından dolayıdır.⁷²⁰ Ayetin devamında ağır söz olarak nitelenen Kur'ân'ı Kerîm'in gece okunması ve ibadete dahil edilmesi özellikle tavsiye edilmiştir. Bu ağır sorumlulukla muhatap olmak, sağlam bir psikolojik altyapı gerektirir. Bu sebeple insanın kendisini gündüz yaşayacağı hayat programına gece ibadetiyle, hem bedensel hem de zihinsel yönden hazırlaması, sözün maksudını anlaması ve hedefine hizmet etmesi açısından büyük önem arz etmektedir.

Kur'ân'a isim olan *kavl*, bazı ayetlerde şöyle ifade bulmuştur: (إِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ) “Kur'ân (hak ile bâtılı) ayıran bir sözdür.”⁷²¹ (وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ) “Andolsun, düşünüp öğüt alsınlar diye o sözü (Kur'an âyetlerini) onlara peşpeşe ulaştırdık.”⁷²² (وَهُدُوا إِلَى الطَّيِّبِينَ) (وَهُدُوا إِلَى صِرَاطِ الْحَمِيدِ) “Onlar sözün güzeline yöneltilmişler ve övgüye en lâyık olan Allah'ın yoluna iletilmişlerdir.”⁷²³

⁷¹⁸ Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 689.

⁷¹⁹ el-Müzzemmil 73/5.

⁷²⁰ Durmuş, *Kur'ân'a Göre Kur'ân*, 88.

⁷²¹ et-Târik 86/13.

⁷²² Kasas 28/51.

⁷²³ Hac 22/24.

33. Kerîm/كريم

كريم insanın şerefi demektir. *كريم* رجل *şerefli, cömert adam* mânasındadır. Fiil olarak *كريم* *cömert oldu* anlamı taşımaktadır.⁷²⁴ *كريم السحاب* ifadesi *yağmur getiren bulut* için kullanılır.⁷²⁵ *الكرم/kerem* ise alçaklığın zıddı olup *eli açıklık* ve *cömertlik* anlamına gelir.⁷²⁶

Kerîm, Allah Teâlâ'nın isim ve sıfatlarından olup; *ihsanı bol, cömert, nimet veren* ve *lütüfta bulunan* demektir. Kelime, her övüleni kapsayan câmî bir isim olması hasebiyle, Allah Teâlâ Hazretleri de en çok övgüye layık fiillerin sahibi olduğu için ona isim olmuştur. Allah mutlak mânada *kerîm* olandır. Zira onun verdiği nimetler tükenmez, sınırsızdır.⁷²⁷ Ayrıca Allah Teâlâ, mümin kulların günahlarını bağışladığı için *kerîm* ve *safuh/çok bağışlayan* olarak anılır.⁷²⁸ Ayeterde şöyle buyrulmaktadır:

يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّبَكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ

*Ey insan! Yüce rabbin hakkında seni yanıltıp aldatan ne oldu?*⁷²⁹

فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ

*Gerçek egemenliğin sahibi olan Allah yüceler yücesidir. O'ndan başka tanrı yoktur. O, şerefli arşın sahibidir.*⁷³⁰ Bu ayetteki *kerîm*, *azîm* anlamında olup Allah Teâlâ'nın büyüklüğüne yorumlanmıştır.⁷³¹ Yüce Allah için sıfat olduğu takdirde, her zaman ve mekânda onun lütfettiği hayırlar kastedilir.⁷³² *(فَإِنَّ رَبِّيَ عَنِّي كَرِيمٌ)* *Şüphesiz rabbim zengindir, cömerttir.*⁷³³

إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىكُمْ

⁷²⁴ Ferâhîdî, *Kitâbu 'l-'ayn*, 5/368.

⁷²⁵ Cevherî, *es-Sihâh tâcü 'l-luğa*, 5/2020.

⁷²⁶ İbn Düreyd, *Cemheretü 'l-luğa*, 2/798.

⁷²⁷ Ezherî, *Tehzîbu 'l-luğa*, 10/135.

⁷²⁸ İbn Fâris, *Mu 'cemü mekâyisil-luğa*, 5/172.

⁷²⁹ İnfitar 82/6.

⁷³⁰ el-Mü'minûn 23/116.

⁷³¹ Ezherî, *Tehzîbu 'l-luğa*, 10 /135.

⁷³² Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 707.

⁷³³ en-Neml 27/39.

*Muhakkak ki Allah katında en değerli ve üstün olanınız, O'ndan en çok sakınmanızdır.*⁷³⁴ Ayetteki كرم filinin takdire şayan işleri ifade ediyor olması, en üstün ve en değerli işlerin Yüce Allah'ın rızasını kazanmak gayesiyle yapılan işler olduğunun apaçık bir göstergesidir. Yaptığı işleri en güzel haliyle Allah'ın rızasını gözeterek yapan kişi; insanların en *kerîmi*, takvası da en ileri seviyede olanıdır.⁷³⁵ İş ve davranışlarında özen ve hassasiyetle hareket eden, niyetinde salt onun rızasını esas alan ve bu özveride sadece Allah'ın sevgisini arayıp, ona yaklaşmayı hedefleyen kişi, takvaya gerçek mânada ulaşmış kişidir.

Allah'a iman eden mümine de *kerîm* denilmiştir.⁷³⁶ Bu kelime insanlar için kullanıldığında hal ve hareketlerinde ortaya çıkan güzel ahlak, iş ve davranışlar olarak değerlendirilir. Bu özellikleri gizli kalmayıp açıkça tezahür kişi *kerîm* diye nitelendirilir. *Kerem* ise, Allah yolunda cihada çıkan bir orduyu tam bir şekilde teçhizatlı hale getirmek veya bu topluluğun tamamının kanının akmasına engel olacak bir bedeli üstlenmek gibi, büyük işlerde lütuf ve cömertliği temsil eden bir kelimedir.⁷³⁷

Kerîm, Allah'a, meleklerine, peygambere ve takva sahiplerine sıfat olduğu gibi; Kur'ân'ı da tanımlamış ve onun lütfunu yansıtan özel bir isim olmuştur. Hülâsâ, Allah'ın indinde değerli olan her şey, *kerîm* olarak nitelendirilmiştir.⁷³⁸

(إِنَّهُ لَفَرُّانٌ كَرِيمٌ) “O elbette üstün, değerli bir Kur'ân'dır.”⁷³⁹ Kur'ân, hidayet, beyân, ilim ve hikmet ihtiva etmesi açısından övgüye layık olması hasebiyle *kerîm* ismini almıştır. Ayrıca içindeki güzellikler nedeniyle böyle nitelendirilmiş,⁷⁴⁰ hem mânası hem de lafız ve faydalarının çokluğu sebebiyle onun sıfatı olarak zikredilmiştir.⁷⁴¹

Ayetteki *kerîm* ifadesinde şöyle bir incelik vardır: Bir söz çokça okunup söylendiğinde, gözde ve kulakta basitleşmeye başlar. İşte bundan ötürü, padişahların meclisinde birşey söyleyen kimsenin aynı şeyleri tekrar etmediğini görürsün. Allah

⁷³⁴ el-Hucurât 49/13.

⁷³⁵ Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 707.

⁷³⁶ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 10 /132.

⁷³⁷ Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 707.

⁷³⁸ Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 707.

⁷³⁹ el-Vâkıa 56/77.

⁷⁴⁰ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 10/132; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 12/513.

⁷⁴¹ Ebu'l-Bekâ el-Kefevî, *el-Kulliyât*, 1/772.

Teâlâ'nın, “*Muhakkak o, bir Kur'ân'dır,*” lafzının hemen ardından gelen “*kerîm bir Ku'ân'dır,*” şeklindeki ifadesi; onun çokça okunduğu ve tekrar edildiği halde basitleşmeyen, değerinden bir şey kaybetmeyen, her zaman taze ve parlak bir kelâm olması hasebiyle zikredilmiştir. İşte Kur'ân, ezeli kelâm olduğu halde onun hakkında hadîs (yeni söz) denilmesinin kaynağı budur. Bu demektir ki: Bu kelâm ezeli olmakla birlikte, onu işiten; daha önce hiç duymadığı, henüz şimdi söylenmiş bir söz olarak düşünür. Hz. Peygamberden, binlerce yıl önce Kur'ân'ı bilen melekler bile, onu bir müminden duyup dinlediklerinde daha önce hiç duymadığı yeni bir sözü duyup dinleyen hoşlanmasa ve merakla dinlemesi gibi bundan tat alırlar.⁷⁴²

Kur'ân-ı Kerîm, aslı temiz ve üstünlüğü meydanda mânasında, bir *kerîm*dir. Çünkü lafzı fasih, mânası sahihtir. Kur'ân, avamın anlayışına göre de *kerîm*dir. Çünkü, ondan herhangi bir şey isteyen her bir insana, o, istediğini verir. Meselâ, fakîh onunla delil getirir, hüccetini ondan alır. Hikmet ilmi ile meşgul olan Kur'ân'dan meded umar, onunla istidlal eder. Edebiyat ile uğraşan, Kur'ân'dan istifade eder ve onunla ifadeleri güç kazanır. Zira Allah Teâlâ da Kur'ân'ı, *kerîm*, *azîz* ve *hakîm* diye tavsif etmiştir. Binâenaleyh Kur'ân kerîm olduğu için, ona yönelen, kapısını çalan herkes, ondan istediğine nail olur. Çünkü pek çok insan, fazla birşey bilip anlamadığı halde Kur'ân ile meşgul olduğunda onu kolayca ezberler. Herhangi bir kitâbı hıfzedenlerin, ezberledikleri metni hatasız okuma hadisesi nadir olmasına rağmen, kurrâ olan kişiler; Kur'ân'ı hiç duraklamadan ve değiştirmeden (hatasız ezbere) okuyabilirler. Kur'ân, azîz olduğu için, ondan yüz çeviren kimsede, o Kur'ân namına hiç birşey kalmaz. Kur'ân, hakîm olduğu için de kim onunla meşgul olur ve ona kalben yönelirse, Kur'ân onu diğer ilimlerden müstağni kılar.⁷⁴³

Kur'ânın fazilet açısından onlardan üstün oluşu, dinin maksatlarını ihtiva etmesi, dünya ve ahirete dair durumları içermesi, inanç esaslarını sabit kılması, yaradılış olaylarının delillendirilmesi sebebiyledir. Bâtılı çürütmede diğer kitaplardan daha etkilidir. Özellikle inanç açısından, mânalarının net olması, az lafızla çok mânaya delalet etmesi, fasih olması, ayetlerinin cezbetmesi ve kulağa hoş gelmesi; Allah'ın tüm kullarını onunla hidayete erdirmesi, tüm milletlerin maslahatına her zaman zemin hazırlaması gibi

⁷⁴² Bk. Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 29/429.

⁷⁴³ Bk. Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 29/429.

vasıflarla Kur'ân diğer tüm kitaplardan daha üstündür. Muhaliflerinin onu karalaması hiçbir surette mümkün değildir.⁷⁴⁴

34. Müteşâbih/متشابه

الشَّبَّهُ/şebeh kelimesi, anlam olarak bir tür *bakır* olup üzerine ilaç dökülünce renginin sararıp altına benzemesi sebebiyle kullanılan bir ifadedir. Çünkü o, sararıp altına benzemektedir. *Şibh*, *şebeh* ve *şebîh* kelimeleri de aynı anlamda olup *benzemek*, *benzerlik* gibi mânalara gelmektedir. *شَبَّهْتُ هَذَا بِهَذَا* *bunu şuna benzettim*, *فَالَانَا أَشْبَهَهُ فُلَانًا* *falan kişi falana benziyor* ibareleri de bu anlamdadır. *متشابه/müteşâbih* kelimesinin aslı ise *şebeh*dir.⁷⁴⁵ Nitekim *شبه/şüphe* kelimesi de birbirine benzer işlerin, birbiri ile karışabilmesi olasılığını belirttiği için bu kelimeyle ifade edilmiştir.⁷⁴⁶

مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخْرُ مُتَشَابِهَاتٌ

“Onun (Kur'ân) bir kısım ayetleri muhkemdir, ki bunlar Kitâbın esasıdır, diğerleri ise müteşâbihtir.”⁷⁴⁷ Yani, ondaki ayetler birbirine benzemektedir. Müfessirler ayetteki müteşâbihat kelimesini muhtelif şekillerde yorumlamışlardır. Bazı müfessirler muhkemât ile neshedilmemiş ayetlerin, *müteşâbihât* ile hükmü neshedilenlerin murâd edildiğini söylemişlerdir. Bazıları ise müteşâbihâtın kıyamet ve dirilme ile ilgili ayetler olduğunu dile getirmişlerdir.⁷⁴⁸ İbn Aşûr; müteşâbihâtın, muhkem ayetlerin dışında kalan ayetler olduğunu söylemiştir. Bu bağlamda müteşâbih ayetler birçok mânaya delalet eden ayetlerdir. Şöyle ki; ayet ile ilgili her bir mâna, kastedilen anlam bakımından bir diğerine benzemektedir. Böylece ayetten neyin kastedildiği açık bir şekilde ortaya çıkmamaktadır.⁷⁴⁹

⁷⁴⁴ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr vet-tenvîr*, 27/333.

⁷⁴⁵ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 3/404; Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 6/58.

⁷⁴⁶ Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, 6/2236; Râzî, *Muhtârü's-sihâh*, 161.

⁷⁴⁷ Âl-i İmrân 3/7.

⁷⁴⁸ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 6/58.

⁷⁴⁹ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr vet-tenvîr*, 3/155.

(وَأُثُوا بِهِ مُتَشَابِهًا) “O kendilerine, benzer şekilde verilmiştir.”⁷⁵⁰ Dilbilimciler bu ayette,

cennetteki nimetlerin, kalite ve güzellik açısından dünya nimetlerine benzediğini dile getirirken, müfessirler; bu benzerliğin sureten olduğunu ancak o nimetlerin lezzetlerinin muhtelif olduğunu ifade etmişlerdir.⁷⁵¹

اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانًا

“Allah, kendi içinde uyumlu, gerçekleri tekrar tekrar dile getiren bir kitap olarak sözlerin en güzelini indirdi.”⁷⁵²

Kur’ân’ın bütünüyle müteşâbih olması; doğruluk, sağlamlık, çelişkiden arınmışlık, lafız ve muhteva bakımından erişilmez üstünlük göstermesi, insanlığın mutluluğuna rehberlik etmesi ve Hz. Peygamber’in nübüvvetini temellendirme açısından, Kur’ân ayetlerinin mutabık oluşu şeklinde yorumlanmıştır.⁷⁵³ Kur’ân’ın mânaları, hakk ve sıdk üzere olma, doğru delile dayanma, hasmı susturma, insanların maslahatına olma ve doğruya sevk etme bakımından benzerlik arz etmektedir. Kur’ân’ın müteşâbih olma özelliği, onun lafızlarındaki fesâhat, mânalarındaki şeref ve güzellikte birbirine benzemesi sebebiyledir. Zira o, Arapçayı en mükemmel şekilde kullanmıştır. En belîğ insanlar bile, ona benzer bir söz getirmekten aciz kalmışlardır. Bu durum Kur’ân’ın bütün ayetlerinin belâgat açısından üst düzeyde olduğuna işaret etmektedir. Ayetlerin birçok hususta farklılık arz etmesi muktezayı hale göre değişmektedir. Zira bir kelamın belâgati, onun; halin gerektirdiği durumlara uygunluğu ile ölçülür. Bu bağlamda Kur’ân ayetleri, belâgat ehli nezdinde, uyumluluk ve kusursuzluk bakımından birbirine benzerler. Bu yönüyle insan kelâmından farklıdırlar. Çünkü insan ne kadar belîğ olsa da sözleri aynı düzeyde kusursuz olmaz.⁷⁵⁴

⁷⁵⁰ el-Bakara 2/25.

⁷⁵¹ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 6/58; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 14/119.

⁷⁵² ez-Zümer 39/23.

⁷⁵³ Bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/123; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 7/138.

⁷⁵⁴ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr vet-tenvîr*, 23/385.

35. Mesânî/مَثَانِي

مَثَانِي bir şeyi iki defa tekrar etmek veya peş peşe getirmektir.⁷⁵⁵ *İsnân*, sayı olarak iki demektir. Kelime ile ilgili olarak Hz. Peygamber bir hadislerinde: *“Bir senede iki defa zekât alınmaz”* buyurulmuştur.⁷⁵⁶ *ثناء* insanların övgüye değer yönlerini dile getirmektir. Kişiyi her hali için *peş peşe övmek* ise *أثني عليه* şeklinde ifade edilir. *تَسَنَّى/tesennâ* ise yürüyüşünde böbürlenerek yürümek anlamında kullanılır.⁷⁵⁷

وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ

“Kuşkusuz sana tekrar tekrar okunandan (âyetlerden) yedisini ve yüce Kur’ân’ı verdik.”⁷⁵⁸ Kur’ân sûrelerinin *مَثَانِي* diye adlandırılması, zamanın geçmesiyle sürekli tekrarlanmaları, zamanla kaybolan ve boşa çıkan diğer şeyler gibi kesintiye uğramamış ve okunmaya devam etmiş olmaları nedeniyledir.⁷⁵⁹ Ayette şöyle buyurulmaktadır:

اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِي تَقْسَعُ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ

“Allah ayetleri birbirine benzeyen ve yer yer tekrar eden Kitâb’ı sözlerin en güzeli olarak indirmiştir.”⁷⁶⁰

Kur’ân için *مَثَانِي* denilmesi şöyle bir anlam taşımaktadır: Şartlar ve durumlar değiştiğinde faydaları tekrarlanmakta ve yenilenmektedir. Kelimenin *ثناء* dan türemiş olması da anlama uygundur. Böylece onun, onu okuyan, öğreten ve onunla amel edenlerin muhatab oldukları Kur’an’ın; keremi ve yüceliğini fark ederek onunla iştilal etmeleri gerekir. Yüce Allah’ın “Bu kitap yüce Kur’ân’dır,”⁷⁶¹ “Aksine, o şerefli bir

⁷⁵⁵ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 8/243; İbn Fâris, *Mu‘cemü mekâyisil-luğa*, 1/391.

⁷⁵⁶ İbn Fâris, *Mu‘cemü mekâyisil-luğa*, 1/391.

⁷⁵⁷ Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 179.

⁷⁵⁸ el-Hicr 15/87.

⁷⁵⁹ Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 179.

⁷⁶⁰ ez-Zümer 39/23.

⁷⁶¹ el-Vâkıa 56/77.

*Kur'ân'dır*⁷⁶² ayetlerinde buyurduğu üzere *kerîm* ve *meçîd* sıfatı ile vasıflanmasının gerekçesi de budur.⁷⁶³

Mesânî denmesinin bir diğer sebebi ise geçmiş ümmetlerin kıssalarını tekrâren sunmuş olmasıdır. Ayrıca onda; lafız ve mânanın ayrı ayrı indirilişi, vaazların tekrar edilişi nedeniyle bu isimlendirmenin yapıldığı şu ayet delil getirilerek ifade edilmiştir:⁷⁶⁴

(إِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَى) “*Kuşkusuz bu evvelki sahifelerde mevcuttur.*”⁷⁶⁵

Ebu Ubeyde *mesânî* isminin üç şeye delalet ettiğini söylemiştir:

a) Kur'ân, Kur'ân'ın tamamı için bu kelimeyi kullanmıştır.

b) Kur'ân'da *mesânî*, tekrarlanan ayetler için kullanılmıştır. Yedi ayet olması ve her rekâta okunup tekrar edilmesi hasebiyle Fatıha sûresi için de bu isimlendirme yapılmıştır.⁷⁶⁶

c) Kur'ân'da zikredilen Peygamber kıssaları için bu isim verilmiştir. Çünkü bu kıssalar tekrar edilmiştir.⁷⁶⁷ Bazı dilbilimcilere göre, Rahmet ve azap ayetleri birlikte peş peşe zikredildiği için Kur'ân'ın bütünü için *mesânî* ismi kullanılmıştır.⁷⁶⁸

Nitekim şu ifadelerde de *mesânî*, *peşpeşe gelen* anlamı taşımaktadır:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي عَافَانِي وَكَلَّ خَيْرٍ صَالِحٍ أَعْطَانِي رَبِّ مَنَانِي الْآيِ وَالْقُرْآنِ

*Hamd bana afiyet lütfeden Allah'a. Ve her türlü hayrı vermiş olana. Rabbim ki tekraren ayetleri ve Kur'ânı verendir.*⁷⁶⁹

Mesânî kelimesinin hangi mânaya geldiği konusunda daha birçok görüş mevcuttur. Onlardan bazıları şöyledir:

1. Bakara sûresinden berâe sûresine kadar olan sûrelerdir.

⁷⁶² el-Burûc 85/21.

⁷⁶³ Bk. Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 179.

⁷⁶⁴ Bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/588; Suyûtî, *el-İtkân*, 1/184.

⁷⁶⁵ el-A'lâ 96/18.

⁷⁶⁶ İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyîsil-luğa*, 1/392.

⁷⁶⁷ Bk. Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 15/100; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 14/119; İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyîsil-luğa*, 1/392.

⁷⁶⁸ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 15/100; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 14/119; Râzî, *Muhtârü's-sihâh*, 50.

⁷⁶⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 14/119.

2. İki yüz ayetten az olan sûrelerdir. Bu bağlamda sanki iki yüz ayet olan sûreler *mebâdî*, peşi sıra gelen sûreler ise *mesânî* olarak isimlendirilmiştir.
3. Tüm Kur'ân için de bu isim kullanılmıştır. Bu görüşe Hassân b. Sâbit'in şu sözü ile delil getirilmiştir:

مَنْ لِلْقَوَائِمِ بَعْدَ حَسَّانَ وَابْنِهِ؟ وَمَنْ لِلْمَتَّانِي بَعْدَ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ؟

*Hassân ve oğlundan sonra kafiyeli sözler söyleyecek kim vardır? Zeyd b. Sabit'den sonra da mesânî (Kur'ân) için söyleyecek kim vardır?*⁷⁷⁰

36. Muheymin/مهيمن

falan kimse مهيمن على بني فلان مؤيمن/müeymindir. *müheymin* kelimesinin aslı *müeymin* kavmin işlerini yönetip kontrol edendir anlamındadır.⁷⁷¹ Dilbilimciler bu kelimeye, *gözetmek, tanıklık etmek, korumak, emin/güvenilir olmak ve himayesine almak* gibi mânalar vermişlerdir.⁷⁷²

Muheymin kelimesindeki *he* harfinin hemzeden dönüşmüş olduğu aslının *emin*den geldiği söylenmiştir. *müeymin* kelimesindeki ikinci hemze ise kelimeyi yumuşatmak için *ye* harfine dönüşmüştür.⁷⁷³ Bunun örneği Arapların şu ifadesinde mevcuttur: *أَرَأَيْتَ الْمَاءَ وَهَرَأَهُ؟* *suyu döktü*, onlar bu ibarede geçen *hemzeyi he* harfine dönüştürerek okumuşlardır.⁷⁷⁴

Müheymin önceki ilahi kitaplarda geçtiği gibi Kur'ân'ı Kerîm'de de Yüce Allah'ın ismi olarak geçmektedir. O, *yarattıklarına şahit olan, onları gözetip kollayan ve her türlü korkudan emin kılandır*.⁷⁷⁵

⁷⁷⁰ el-Berkûkî, *Şerhu Dîvâni Hassân b. Sâbit*, 67; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 14/119; Bk. İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr vet-tenvîr*, 14/80.

⁷⁷¹ İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luğa*, 3/1272.

⁷⁷² Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 6/176-177.

⁷⁷³ Râzî, *Muhtârü's-sihâh*, 22; İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyîsil-luğa*, 6/63; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 13/23, 436.

⁷⁷⁴ Râzî, *Muhtârü's-sihâh*, 328.

⁷⁷⁵ Bk. İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 13/436.

هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيَّمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ

“O, kendisinden başka tanrı olmayan Allah’tır; egemenliğin mutlak sahibidir, her türlü eksiklikten uzaktır, esenlik verendir, güven sağlayan ve kendisine güvenilendir, görüp gözeten ve yönetendir, üstündür, iradesine sınır yoktur, büyüklükte eşi olmayandır. Allah onların yakıştırdıkları ortaklardan tamamıyla münezzehtir.”⁷⁷⁶

Müheymin kendisinden hiçbir şeyin gâip olmadığı şahittir. Yarattıklarını her açıdan gözettiği gibi rızıklarını da temin edendir.⁷⁷⁷ Kelime, Allah’ın Teâlâ’nın, mahlukatın amellerine, rızıklarına ve ecellerine muttali olması, onları ilmiyle kuşatması ve korumasını ifade eder. Bu durum, Allah’ın ilmi, kudreti ve fiilleriyle kemâl oluşuyla alakalıdır. Tüm bu mânaları cem eden Allah’ın müheymin sıfatıdır. Mümin sıfatından sonra müheymin sıfatının zikredilmesi, Allah’ın güven veren ve güvenilen özelliğinin bir zayıflık veya başkasından korku nedeniyle değil, bilakis onun hikmetinin gereğinin tezahürüdür. Yarattıklarının hallerine muttali olup onları gözetmesi ve onları emniyette kılması onlara olan rahmeti sayesinde.⁷⁷⁸ Ümeyye b. Ebi’s-Salt (ö. 8/630 [?]) şiirinde müheymin kelimesini muhafaza eden ve gözeten anlamında kullanmıştır:

مَلِيكٌ عَلَى عَرْشِ السَّمَاءِ مُهَيَّمِنٌ لِعِزَّتِهِ نَعْنُو الْوُجُوهُ وَتَسْجُدُ

Meliktir Arş-ı semada, Müheyminidir. O’nun izzeti hürmetine yüzler, eğilip secde eder.⁷⁷⁹

Müheymin, Allah’ın sıfatı olarak zikredildiğinde, yarattıklarını muhafıza eden anlamındadır. Kur’ân’ın vasfı olarak zikredildiğinde ise dini ve dinin hükümlerini koruyan ve garanti altına alan kitap olarak anlaşılır. Kur’ân kendisine yaklaşan kişinin hangi yönde ihtiyacı varsa, o yönde cevaplar verir ve müminliğine murakıplık eder. Kur’ân’da bu kelime iki ayette geçmektedir. Haşr sûresinde Allah Tala’nın ismi olarak kullanılırken, Mâide sûresindeki haliyle Kur’ân’a isim olmuştur. Aslında Müheymin lafzı yukarıda verilen anlamlardan daha özel bir mâna ihtiva eder. Bu anlam, işine önem veremeyi, onun hakikatlerine şahitlik etmeyi ve aynı zamanda hamilini de korumayı

⁷⁷⁶ el-Haşr 59/23.

⁷⁷⁷ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 29/513.

⁷⁷⁸ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr vet-tenvîr*, 28/122.

⁷⁷⁹ Ümeyye b. Ebi’s-Salt, *Dîvânu Ümeyye b. Ebi’s-Salt*, thk. Beşîr Yemût, (Beyrut: el-Mektebetu’l-Ehliyye, 1934), 27; Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-muhît*, 4/282.

içerir. Kur'ân'a herhangi bir şey ilave edilemez. O, diğer kitaplara müheymîn kılınmıştır ki; onlardaki gerçekliklere şahitlik etsin ve o kitaplara nispet edilen doğruları tasdik edip, tahrifleri devreden çıkarsın.⁷⁸⁰

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيِّمًا عَلَيْهِ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ

“(Resulüm!) Sana da kendisinden önceki kitapları tasdik edici ve onları denetleyici olarak bu Kitâbı hak ile indirdik. Artık aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet. Sana gelen bu gerçeği bırakıp da onların isteklerine uyma.”⁷⁸¹ Müfessirler ayetteki وَمُهَيِّمًا عَلَيْهِ

ifadesini şahit, gözetip denetleyen ve güvenilir olarak yorumlamışlardır.⁷⁸² Bu ayette kitap ile Kur'ân'ı Kerîm kastedilmiştir. Kendinden önceki kitapları tasdik edici olmasıyla murâd edilen, onun dışındaki tüm semavi kitaplardır. Kur'ân kendinden önceki kitaplara müheymindir, emindir, bir muhafız gibi gözetip onları denetler. Bu anlamda semavî kitapların hak olduğu ve doğruluklarının ölçüsünü belirlemede Kur'ân'ın mi'yâr olduğu apaçık gündeme gelmiştir.⁷⁸³ Bu bağlamda Kur'ân'ın muhafazası şu ayette konu edilmiştir: “Zikri biz indirdik ve onu biz muhafaza edeceğiz.”⁷⁸⁴ Kur'ân'ın daha önceki kitaplar üzerine emin olması, Ehl-i kitâbın, kitapları ile ilgili ifade ettikleri hususların Kur'ân'ın getirdikleriyle uyumlu olması ile alakalıdır. Kur'ân önceki kitaplarda olan bilgilerin sahih olanlarını tasdik eder, muhalif olanlarını ise kabul etmez, yorumunda bulunulmuştur.⁷⁸⁵

Hassân b. Sâbit *muheymîn* kelimesini gözeten, şahit ve muhafız anlamında kullanmıştır:

إِنَّ الْكِتَابَ مُهَيِّمٌ لِنَبِيِّنَا وَالْحَقُّ يَعْرِفُهُ ذَوُو الْأَلْبَابِ

⁷⁸⁰ Bk. Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, 4/282.

⁷⁸¹ el-Mâide 5/48.

⁷⁸² Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, 6/176.

⁷⁸³ Bk. Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 12/371; İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr vet-tenvîr*, 6/221.

⁷⁸⁴ el-Hicr /9.

⁷⁸⁵ Bk. Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, 4/282.

*Hiç şüphesiz kitap (Kur'an), Peygamberimizi görüp gözetir, hakkı da akıl sahipleri anlar.*⁷⁸⁶

Kitâbın müheymin oluşu ve mesajın muhatabıyla ilgili sunduğu görev, ona, Müheymin olanın emaneti olarak bakmayı ve müheymin olduğu biliciyle yaklaşmayı gerekli kılar. Kuşku ve endişeden sakınarak, hükümlerine, emir ve yasaklarına riayet edildiği takdirde; insanı, koruyup kollayıcı düsturlarla donatması Kur'an'ın yapısında mevcuttur.

37. Nezîr/نذير

النَّذْر /nezr, adak mânasında olup kişinin kendine vacip kıldığı şeydir. Bu bağlamda verilen şeye de nezîr denir. Yahudilikte çocuğun mescide adanması nezir kelimesiyle ifade edilmiştir.⁷⁸⁷ Nezîr, kişinin kendisi için zorunlu olmayan bir şeyi, herhangi bir şarta bağlı olmayarak kendine zorunlu kılması olarak da yorumlanmıştır. نَذَرْتُ لِلَّهِ آمراً Allah için bir şeyi adadım deyimi bu mânada kullanılır.⁷⁸⁸ Ayetlerde şöyle ifade edilmiştir:

(إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْماً) “Ben, çok esirgeyici olan Allah'a adakta bulundum.”⁷⁸⁹

(وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهُ) “Siz hangi hayrı yapsanız ve hangi adakta bulunsanız şüphesiz onu Allah bilir. Zalimlerin ise (gerçek ve samimi) yardımcıları yoktur.”⁷⁹⁰

Nezera sözcüğü temelde, korkmak ve korkutmak anlamlarındadır. Uyarmak anlamında olan inzâr kelimesi de aynı kökten türemiştir. Bu kökten türemiş olan kelimelerin neredeyse hepsi korkutmak anlamı içermektedir. Bu bağlamda تَنَادَرُوا bazısı diğer bazısını korkuttu demektir. النَّذْر/adak için de bu kelimenin kullanılması, muhalefet edildiğinde sonucundan korkulması nedeniyledir. نَذَرْتُ بِهِنَّ sözü onlar için hazırladım ve

⁷⁸⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 12/371.

⁷⁸⁷ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 8/180.

⁷⁸⁸ Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 797.

⁷⁸⁹ Meryem 19/26.

⁷⁹⁰ el-Bakara 2/270.

onlardan sakındım demektir. Ayrıca *nezr* benzer bir ifadeyle vacip kılınan şey demektir.⁷⁹¹

es-Suyûtî, *el-İtkân* adlı eserinde Kur'ân isimlerini sayarken onlar arsında *nezîr* ismini de zikreder.⁷⁹² Bu kelime 11 ayette Kur'ân'ın ismi olarak geçmektedir.⁷⁹³

تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا

“*Âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna Furkan'ı indiren Allah aşkındır, cömerttir.*”⁷⁹⁴

O Kur'ân; hak ile bâtılı birbirinden ayıran ve münafıkların gizlediklerine, hile ve inkârlarına vâkıf olandır. Bu nedenle o, münafıkların tavır ve hareketlerinden ve onlara benzemekten insanlığı sakındırmaktadır.⁷⁹⁵

تَنْزِيلًا مِنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ كِتَابٌ فُصِّلَتْ آيَاتُهُ فُرْآنًا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ بَشِيرًا وَنَذِيرًا فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ

“*Bu Kur'ân, rahman ve rahîm olan Allah'ın katından indirilmiştir. Bilmek isteyenler için ayetleri apaçık hale getirilmiş Arapça okunan bir kitaptır. Müjdeleyici ve uyarıcı olarak indirilmiştir ama çokları yüz çevirdi, artık onu işitmezler.*”⁷⁹⁶ Ayette *beşîr* ve *nezîr* ismi cennet ile müjdeleyip cehennem azabından uyarması sebebiyle kullanılmıştır.⁷⁹⁷ Ayet-i Kerîmeler, Kur'ân'ın fesâhatinin büyüklüğüne, açık ve anlaşılır oluşuna vurgu yapmaktadır. Bu fesâhat ilk bakışta akılları cezbederken, aynı zamanda diğer kitaplarda misli olmayan bir sunum sergilemektedir. Arapçanın derinliğine vâkıf olanlar bu durumla ilgili herhangi bir şüphe duymazlar.⁷⁹⁸

Tebşir sevinci barındıran bir haber iken *inzâr*, korku ve uyarı içeren bir haber niteliği taşır. Ayetlerde ifade edilen; köpürdükçe köpüren ateşe,⁷⁹⁹ Âd ve Semûd'un

⁷⁹¹ Cevherî, *Tâcü'l-luğa*, 2/826; İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyîsil-luğa*, 5/414.

⁷⁹² es-Suyûtî, *el-İtkân*, 1/181.

⁷⁹³ Buleyhî, *el-Hudâ ve'l-beyân*, 191.

⁷⁹⁴ el-Furkân 25/1.

⁷⁹⁵ Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, 1/261.

⁷⁹⁶ Fussilet 41/2-3-4.

⁷⁹⁷ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/279.

⁷⁹⁸ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/296.

⁷⁹⁹ el-Leyl 92/14.

başına gelen yıldırıma⁸⁰⁰ ve hakkında hiç şüphe olmayan kıyamet gününün dehşetine⁸⁰¹ karşı uyarılma da böyledir.

وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَعْشَيْنَاهُمْ فَهْمًا لَا يُبْصِرُونَ وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمَنَ الْغَيْبِ فَبَشِّرْهُ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا كَرِيمًا

“Onların önlerinden bir set, arkalarından da bir set çektik, böylece gözlerini perdeledik; onlar artık göremezler. Kendilerini uyarsan da uyarman da onlar için birdir, asla iman etmezler. Sen ancak o zikre uyanı ve görmediği halde rahmandan korkanı uyurabilirsin. İşte böylesini hem bir af hem de değerli bir ödülle müjdele.”⁸⁰² Bu kavram, soyut olsun somut olsun, uyarı niteliği taşıyan her şey için kullanılabilir. Ayrıca uyarı kişiyi de *nezîr* denir, nitekim ayette şöyle buyrulmuştur:⁸⁰³

مَا بِصَاحِبِكُمْ مِنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ

“Arkadaşınız Muhammed'de cinnetten eser yoktur. O şiddetli bir azaptan önce sizin için ancak bir uyarıcıdır.”⁸⁰⁴ Şair Allah Resulünün *nezîr* olduğunu bir beyitte şöyle dile getirmiştir:

قد جاءكم النجد النذير مُحَمَّدٌ دليلاً على طرق الهدى ليس يهمدُ

Şüphesiz ki kurtarıcı ve uyarıcı Muhammed'dir size gelen. Sönmeyecek hidayet yoluna rehberlik eden.⁸⁰⁵

Nezir kelimesinin geçtiği veya uyarı niteliği taşıyan ifadelerin bulunduğu ayetler genel olarak, peygambere ve getirdiği *kitâba* kasten kör bir tavırla yaklaşan, ilahi mesajın emirlerine sağır kesilen ve önceliklerini hevalarına tahsis eden şahısları ve toplulukları konu etmiştir. Uyarılara olumlu yanıt verenlerin yanı sıra bu uyarıları dikkate almayanlardan bahsedilmiş, uyarıldıkları konu kısaca edilmiş ve tarihte cereyân eden emsalleriyle bildirilmiştir.

⁸⁰⁰ Fussilet 41/13.

⁸⁰¹ eş-Şûrâ 42/7.

⁸⁰² Yâsîn 36/9-10-11.

⁸⁰³ Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, 798.

⁸⁰⁴ Sebe' 34/46.

⁸⁰⁵ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 6/84.

SONUÇ:

Allah Teâlâ tarafından kullarına gönderilmiş son ilahi kelamın kendine has olan ismi Kur'ân'dır. Bu kelimenin köken olarak *karæ* veya *karane* fiilinden türediğini ifade edilen muhtelif görüşler bulunmaktadır. Her iki kelime de kök olarak farklı gibi görünmekle birlikte, Kur'ân'ın içeriğini yansıtan; okuma, toplama ve bir araya getirme gibi müşterek mânaları ihtiva etmektedirler.

Kitap ise Kur'ân için ikinci derecede öncelik ve özelliğe sahip olan, diğer ilahi dinlerin kitaplarına da isim olmuş, *ketebe* fiilinden türemiş; toplama, yazma, farz kılma ve hüküm gibi mânaları içeren Kur'ân'ın bir diğer ismidir. Bu isimlerin adedi hususunda farklı görüşler serdedilmiş, bazı ilim adamları sayıyı yüze kadar çoğaltırken bir kısmı da bu sayıyı daha az zikretmişlerdir.

Kur'ân'ın isimleri, onu tanıtan ifadeleri temsil eden lafızlar olma özelliğine sahiptir. Bu sebeple, kendisini gönderen Yüce Allah'ın isimleriyle büyük oranda uyum arz etmektedir. Bu isimler, taşıdıkları anlamlar sebebiyle sadece kalıplaşmış halleriyle değil, gerek Arap Edebiyatında gerekse Arapların günlük yaşamlarında kültürel çerçevede kullandıkları mânalarla değerlendirildiğinde, bu ifadeler esas mânaya renk katan ve onun can alıcı mefhumundan tutan deliller olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Misalen *şifa* kelimesinin bir şeyin kenarını ifade etmesi; kişinin ömrünün sonunu betimleyen, kenarında olduğu ölüm anını anlatan ifadeden dönüşüp; hastalığın pençesinden kurtulmayı ifade etmeye varan anlam yolculuğu ve bu haliyle Kur'ân'a isim olması dikkat çekicidir. Bu bağlamda, insanların hem sadrına hem de cismine şifa olması, kelimenin mânâ iklimine ışık tutmaktadır. Yine bu kelime üzerinden düşünülecek olursa, ayette geçtiği şekliyle kişi; uçurumun kenarındaki (yarda iken) halden, yani neredeyse cehenneme yar olacak iken, Kur'ân'ın; onu rehberliğiyle dosdoğru yola irşad etmesi ve bu anlamda *şifa* kelimesinin yol kılavuzluğuna isim olması, Kur'ân'ın isimleri serüvenine bambaşka bir boyut getirmektedir. Kelimelerin mefhumlarına yönelik alaka kurulan bu perspektif, Kur'ân'ın mânâ âleminde gezinmek ve onunla sıkı bir yakınlık kurmak isteyenlerin, ona farklı bir mercekten bakıp çok yönlü bir okuma yapmalarını gerekliliğini hatırlatır.

BİBLİYOGRAFYA

- Ali b. İsmail, İbn Sîde. *el-Muhassas*. thk: Halil İbrahim Ceffal. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1996.
- Alî Ebû Zeyd, *Şu'arâu Tağlib fi'l-câhiliyye*. Küveyt: el-Meclisu'l-Vatanî li's-Sekâfe ve'l-Funûn ve'l-Âdâb, 1421/2000.
- 'Antere b. Şeddâd, *Divânu 'Antara*. thk. Muhammed Saîd Mevlevî. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1970.
- el-Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl. *el-Furûku'l-luğaviyye*. thk. Muhammed İbrahim Selim. Kahire: Dâru'l-'İlm ve's-Sekâfe, ts.
- el-Bağdâdî, Hatîb *Târîhu Bağdâd*. thk. Beşşâr 'Avvâd M'arûf. Beyrut: Dârû'l-Garb el-İslâmî, 1422/2002.
- Bambâ, Âdem. *Esmâu'l Kur'ân-ı Kerîm ve esmâu suverihi ve âyâtihî mu'cemun mevsû'ıyyun muyesserun*. Dubai: Merkezu Cum'a el-Mâcid li's-Sekâfe ve't-Turâs, 2009.
- el-Bekriyye, el-Hirnik bnt. Bedr. *Divânu el-Hirnik bnt. Bedr*. Rivâyetu Amr b. el-'Alâ, thk. Vâdih el-Samed. Beyrut: Dâru Sâdır, 1995.
- el-Berkûkî, Abdurrahmân. *Şerhu Dîvâni Hassân b. Sâbit*. Mısır: el-Matbaatu'r-Rahmâniyye, 1929.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Muvazzah İlm-i Kelâm*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.
- Birişik, Abdulhamit. "Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/ 383-388. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- el-Buheylî, Salih b. İbrahim. *el-Hudâ ve'l-beyân fi esmâi'l-Kur'ân*. Medine: el-Mektebetu'l-Arabiyetu's-Suûdiyye, 1397.
- el-Câbirî, Muhammed Âbid. *Medhal ile'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Merkezu Dirâsât el-Vahdetu'l-'Arabiyye, 2006.
- Cerîr b. Atıyye et-Temîmî, *Divan-ı Cerîr*. Beyrut: Dâru Beyrût, 1406/1986.
- el-Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *Tâcü'l-luğa ve sihâhu'l-'Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr. Beyrut: Dâru'l-İlm lil-Melâyîn, 1407/1987.
- Çelik, Muhammed. "Kur'ân'ın Kendini Tanıtması" *Diyanet İlmî Dergi Kur'ân Özel Sayısı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Durmuş, Zülfikar *Kur'ân'a Göre Kur'ân*. İstanbul: Rağbet yayınları, 2012.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *el-Bahrü'l-muhît fi't-Tefsîr*. thk. Sıdkî Muhammed Cemil. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420.
- Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed. *el-Medhal li-dirâseti'l-Kur'ani'l-Kerîm*. Kahire: Mektebetü's-Sünne, 2003.

- Ebû Tâlib, *Divânu Ebî Tâlib Ammi'n-Nebiyi*. thk. Muhammed Altuncî. Beyrut: Dâru'l-Kitâb el-Arabî, 1414/1994.
- Ebu'l-Bekâ, Eyyûb b. Mûsâ el-Huseynî el-Kefevî. *el-Kulliyât*. thk. Adnan Derviş- Muhammed el-Mısırî. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1998.
- Ebu'l-Fadl, Ahmed b. Ebi Tahir. *Belâgatu'n-nisâ*. thk. Ahmed el-Elfî. Kahire: Matbaatü Medreseti Vâlideti Abbâs el-Evvel, 1326/1908.
- Ebu'l-Ferec, Ebu'l-Hasen Sadrüddîn Alî b. el-Hasen el-Basrî. *el-Hamasetu'l-basriyye*. thk. Muhtaruddîn Ahmed. Beyrut: 'Âlemu'l-Kutub, ts.
- Ebü'l-Ferec, Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*. thk. Abdurrezâk el-Mehdî. Beyrut: Dâru'l-Kitâb el-Arabî, 1422.
- Eroğlu, Muhammed. "Ahsenü'l-Hadîs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/178. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- el-Ezherî, Ebu Mansur Muhammed bin Ahmed b. el-Heravî. *Tehzîbu'l-luğa*. thk. Muhammed İvad Mur'ib. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, 2001.
- el-Ferâhîdî, Ebû Adirrahmân el-Halil b. Ahmed. *Kitâbu'l-'ayn*. thk. Mehdî el-Mahzûmî ve Ahmed es-Sâmerrâî. Beyrut: Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, ts.
- el-Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî. *el-Me'âni'l-Kur'an*. thk. Ahmed Yûsuf Necât vd. Mısır: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye li't-Te'lîf ve't-Terceme, ts.
- el-Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb. *Basâiru zevi't-temyîz fi letâifi'l-Kitâbi'l-'Azîz*. thk. Muhammed Ali en-Neccâr. Beyrut: el-Mektebetu'l-İlmiyye, 1996.
- el-Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kamûsu'l-muhît*. thk. MektebuTahkîki't-Turâs fî Müesseseti'r-Risâle. Muhammed Naîm el-Araksûsî. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle li't-Tıbbâ ve'n-Neşr ve't-Tevzî, 2005.
- İbn 'Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr vet-tenvîr*. Tunus: ed-Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr, 1984.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî el-Basrî, *Cemheretü'l-luğa*, thk. Remzî Ba'İbekî. Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1987.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Zekeriyâ. *Mu'cemü mekâyîsil-luğa*. thk. Muhammed Abdusselâm Hârûn. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Mükrim. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414.
- İbn Muşrif Ahmed b. Ali, *Divân-u İbni Muşrif*. Kuveyt: Mektebetu'l-Fellâh, ts.
- İbn Teymiyye, Takiyyuddîn. *Mecmû'u fetâvâ*. thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım. Riyad: Mecma' el-Melik Fahd litibâa, 1416/1995.
- el-İyâdî, Lakîd b. Ya'mur *Divânu Lakîd b. Ya'mur el-İyâdî*. Rivâyetu Hişâm b. Kelbî. thk. Muhammed Altuncî. Beyrut: Dâru's-Sâdır, 1402/1982.

- el-Kalkaşendî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Alî. *Subhu'l-a'şâ*. Kahire: Matbaatu Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1331/1913.
- el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*. thk. Semir el-Buhârî. Riyad: Dâru 'Âlemi'l-Kütüb, 1423/2003.
- Mahrus, el-Müderriş Muhammed. *Esmâ'ul-Kur'an fi'l-Kur'an*. Bağdat: 1420/2000.
- Mevsû'iyun Muyesserun*. Dubai: Merkezu Cum'a el-Mâcid li's-Sekâfe ve't-Turâs, 2009.
- el-Meydânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm en-Neysâbü'rî. *Mecme'ul-emsâl*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. Kahire: Matbaatu's-Sünneti'l-Muhmmediyye, 1374/1955.
- Mu'cemu ed-Devha et-Târihî li'l-lugati'l-Arabiyye,
<https://www.dohadictionary.org/dictionary/%D8%B9%D8%B8%D9%8A%D9%85>
 (Erişim:11.11.2021)
- Muhammed Dâvûd, Muhammed. *Mu'cemu'l-furugu'd-delâliyye*. Kahire: Dâru Garîb, 2008.
- Mukâtil b. Süleymân, el-Belhî Ebü'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Mahmûd Şehhâte. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, 1423.
- Mustafa, İbrahim vd., *el-Mu'cemü'l-vasît*. Kahire: Dâru'd-Da'va, ts.
- en-Nebevî, Abdulaziz. *Divânu Benî Bekr fi'l-câhiliyye cem' ve şerh ve dirâse*. Kahire: Dâru'z-Zehrâ, 1410/1989.
- en-Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfîzüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Kelim't-Tayyib, 1998.
- er-Râğîb, Ebu'l-Kâsım Huseyin b. Muhammed el-İsfahânî. *el-Mufredât fi garîbi'l-Kur'an*. thk. Safvân 'Adnân. Dımeşk: Dâru'l-'İlm, 1412/1992.
- er-Râzî, Ebû Abdillâh (Ebu'l-Fadl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî. *Mefâtihu'l-ğayb*. Beyrut: Dâru İhyâi Turâs'l-'Arabî, 1420.
- er-Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir, *Muhtârü's-sihâh*, thk. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1420/1999.
- es-Sâlih, Subhî *Mebâhis fi 'ulûmi'l-Kur'an*. Beyrut: Dârü'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1977.
- es-Seâlibî, Ebû Zeyd Abdurahman b. Muhammed. *el-Cevâhiru'l-hisân fi Tefsîri'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1418.
- es-Süyûtî, Ebü'l-Fadl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed. *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'an*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Kahire el-Hey'etu'l-Mısriyye el-'Âmme li'l-Kitâb, 1394/1974.
- eş-Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed. *İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkîki'l-hak min 'ilmi'l-usûl*. thk. Şeyh Ahmed 'Azv 'Înâye. Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1419/1999.

- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmulî. *Câmi 'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. Cize: Dâru'l-Hicr li't-Tibaa ve'n-Neşr, 2001.
- Türkmen, Sabri. "Kur'ân'ın Mucizeliği Meselesi". *Diyânet İlmi Dergi* 43/2, (Nisan 2007), 55-74.
- Türkmen, Sabri. *Hadislerle Yaşamak Açıklamalı Kırk Hadis*. İstanbul: Çıra Yayınları, 2010.
- Uludağ, Süleyman. "Basîret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Ümeyye b. Ebi's-Salt, *Dîvânu Ümeyye b. Ebi's-Salt*. thk. Beşîr Yemût. Beyrut: el-Mektebetu'l-Ehliyye, 1934.
- Yakıt, İsmail. "Doğru Bir Kur'an Tercümesinde Semantik Metodun Önemi". *SDÜİFD*. 1/1. Yıl: 1994.
- Yâs, ed-Dûri Muhammed. *Dekâiku'l-furûki'l-luğaviyya fi'l-beyâni'l-Kur'ânî*. Bağdâd: Kulliyetu't-terbiye fi Câmi'ati Bağdâd, 2005.
- ez-Zebîdî, Muhibbuddin Ebu'l-Feyz es-Seyyid Murteza. *Tâcu'l-'arûs min cevahiri'l-Kâmus*, Kuveyt: Dâru'l-Hidâye, ts.
- ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf an hakaiki ğavamidi't-tenzîl*. Beyrut: Daru'l-Kitâb el-'Arabî, 1407.
- ez-Zerkeşî, Ebu Abdullah Muhammed b. Bahadır. *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1376/1957.
- ez-Zurkânî, Muhammed Abdulazîm. *Menâhilü'l-'irfân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. Kahire: Matbaatu Îsâ el-Bâbî el-Halebî, ts.